magazin istoric

ANUL VIII Nr. 4 (85) APRILIE 1974

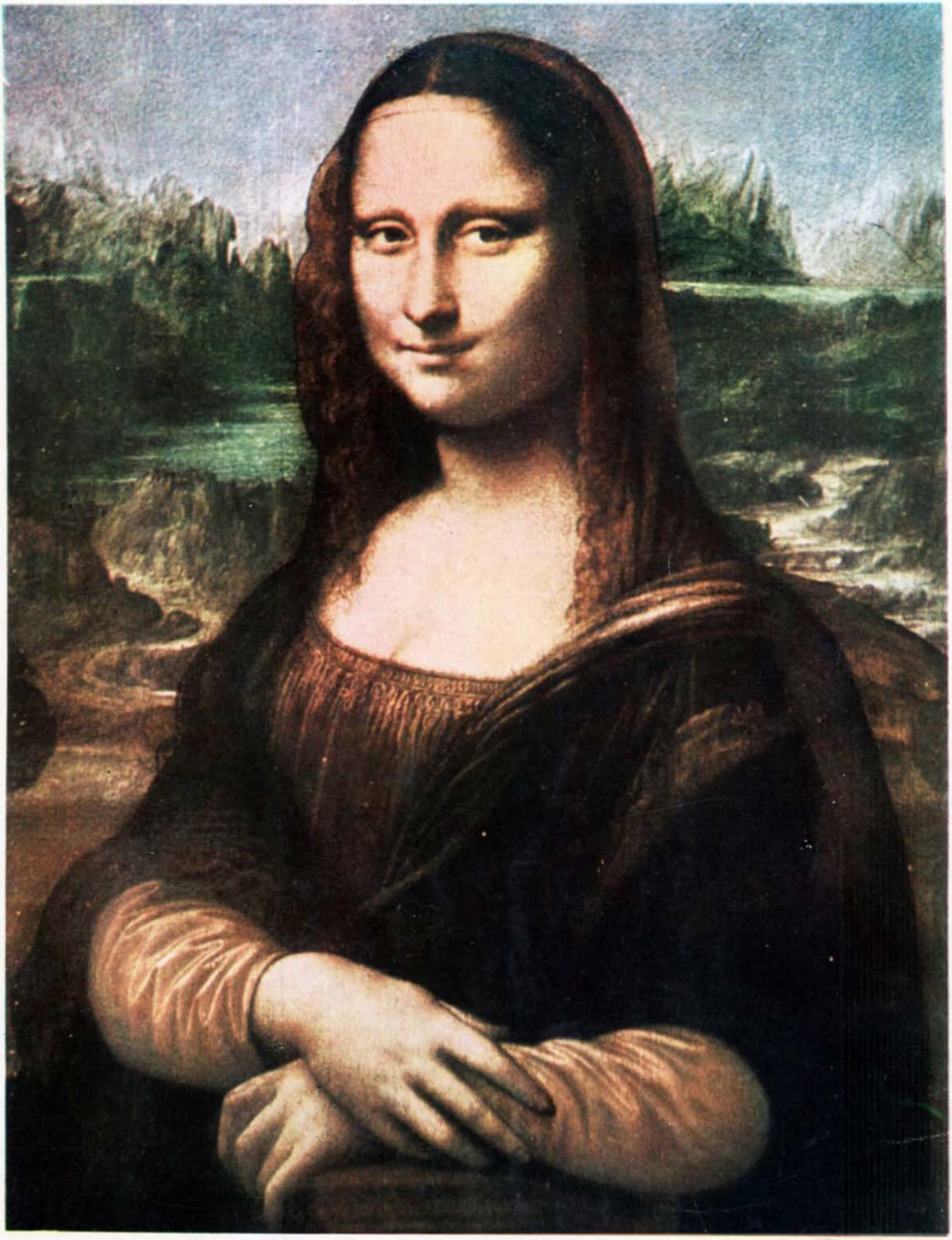

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VIII - Nr. 4 (85)
aprilie 1974

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU
Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

① Enigmatica Mona Lisa (Gioconda)

④ Leonardo da Vinci sub înfăţişarea filozofului grec Platon? Potrivit tradiţiei, da. Imagine din fresca lui Rafael Sanzio „Şcoala din Atena" din Capela Sixtină; alăturat, cîteva presupuse autoportrete ale lui da Vinci **(Pasiunea cunoaşterii,** p. 47)

② Exilat la Tomis, Ovidiu a întreţinut relaţii prieteneşti cu conducătorii tracilor: pictorul francez Delacroix şi-a imaginat astfel viaţa poetului roman pe meleagurile ţării noastre **(Tînărul rege trac şi prietenul său roman,** p. 64)

③ Luleaua orientală — sau narghileaua — cu ţeavă lungă şi flexibilă, fixată la un capăt de un vas cu apă parfumată prin care trece fumul, era un obiect mult preţuit de fumătorii pasionaţi. Imaginea a fost realizată la Muzeul de Artă al R. S. România **(Poveste despre tiutiun,** p. 37)

SUMAR

1 mai 1939 — comuniştii în faţa Palatului regal: OLIMPIU MATICHESCU 2
„Oraşul bucuriilor" şi legendele sale: PAUL CERNOVODEANU 12
Dumitru Brătianu, diplomat de talie europeană: VASILE MACIU 24
Lucreţiu Pătrăşcanu către Iuliu Maniu — 1937. Agresivul pact de neagresiune: VASILE GR. BOBOCESCU, MARIAN ŞTEFAN 38
Pasiunea cunoaşterii — Leonardo da Vinci: MARIA LUISA RIZZATTI 47
Propăşirea — **o tribună a democratismului paşoptist: PAUL CORNEA** 54
Maxim Gorki — istoric. Flacăra memoriei omeneşti: I. MINŢ 60
Tînărul rege trac şi prietenul său roman. Destăinuirile unei piese rare: OCTAVIAN MĂRCULESCU 64
Ovidiu la asediul cetăţii Aegyssus?: EUGEN PANIGHIANŢ 66
„România — una din cele mai interesante ţări": HANS HARTL 68
Răscoala grănicerilor: MAGDA TOTU 70
Memorii de război: D. D. EISENHOWER 73
Din anii luptei ilegale. Scrisoare dintr-o închisoare blestemată: ANA MARIA OFRIM .. 84
Precizări la o biografie — Constantin Dobrogeanu-Gherea: ION FELEA 86
„Dragoste filială" la Curtea regală. Jurnalul SIMONEI LAHOVARY 88
Biserica fostei Mănăstiri Verbila: SABINA POPESCU 96

● **Zîmbete din cronici...37** ● **Cărţi sosite la redacţie...46** ● **Poşta** Magazin istoric**...97**

COMUNIŞTII ÎN FAŢA PALATULUI REGAL

OLIMPIU MATICHESCU

1 Mai 1939. Dimineaţă însorită de primăvară. Încă din primele ore ale zilei, grupuri masive de muncitori îmbrăcaţi sărbătoreşte se îndreptau spre centrul Capitalei. În sala „Aro" (actualul cinematograf „Patria"), în acea dimineaţă, urma să aibă loc primul Congres general al breslelor muncitoreşti. Într-o altă sală, la „Tomis", avea să se desfăşoare adunarea membrilor diferitelor bresle; în sfîrşit, la aceeaşi oră, în sala „Eintracht", se întruneau meşteşugarii şi micii patroni. Toate aceste manifestări fuseseră organizate de guvernul de dictatură regală,

care preconiza transformarea zilei de 1 Mai într-o „sărbătoare a muncii naționale", în cadrul legalismului burghez. În intenția guvernului, ziua de 1 Mai trebuia să pună în lumină așa-zisa „unitate de interese" dintre regimul carlist și masele populare.

Ora 9. Sala și grădina cinematografului „Tomis" erau arhipline. Oficialitățile, surîzătoare și afabile, se pregăteau să deschidă adunarea contînd, încă dinainte, pe succesul acțiunii întreprinse. Deodată, din mijlocul mulțimii, s-au ridicat numeroase pancarte: *„Vrem 8 ore de muncă!", „Cerem mărirea salariilor!", „Trăiască independența națională a țării!", „Să apărăm granițele împotriva agresorului hitlerist!", „Jos fascismul!", „Vrem front patriotic!", „Unire cu toate popoarele democratice!", „Trăiască pacea!", „Trăiască U.R.S.S.!".*

Era începutul acțiunii întreprinsă în acea zi de partidul comunist cu scopul de a dejuca planurile guvernului și de a transforma manifestările organizate de autorități într-o puternică demonstrație împotriva fascismului, pentru libertăți și drepturi democratice.

Referindu-se la însemnătatea acestui eveniment, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că el a constituit *„un moment culminant al valului luptei populare conduse de partid în această perioadă împotriva politicii de fascizare a țării și pentru apărarea independenței naționale".* **Marea demonstrație antifascistă din ziua de 1 Mai 1939** *„a marcat un moment superior în lupta pentru unitatea clasei muncitoare în România".*

Breslele: între intenții și realitate

P.C.R. s-a ridicat cu hotărîre pentru apărarea intereselor majore ale poporului nostru greu lovite de instaurarea dictaturii regale în februarie 1938. În noile condiții, marcate de desființarea sindicatelor și înființarea, în septembrie 1938, a breslelor, partidul comunist a adoptat tactica desfășurării unei susținute activități politice pentru închegarea unității de acțiune a muncitorimii chiar în cadrul breslelor. Din organizații corporatiste, menite să înăbușe lupta revoluționară a proletariatului, în urma acțiunii comuniștilor „muncitorii au reușit într-o bună măsură să facă din bresle instrumente de apărare și de luptă pentru cîștigarea revendicărilor lor " **(Lupta de clasă,** august 1939). Încă din faza inițială a constituirii acestor organizații, P.C.R. a acționat printr-o serie de militanți — Ilie Pintilie, Lucrețiu Pătrășcanu, Ion Popescu-Puțuri, Constantin David și alții — pentru atingerea țelului propus — crearea frontului unic al proletariatului în interiorul breslelor.

Comuniștii, conștienți că unitatea clasei muncitoare reprezintă baza cea mai sigură a realizării unui larg front antifascist, au utilizat pentru închegarea lui toate formele și mijloacele de luptă: acțiuni revendicative, memorii, întruniri, greve, manifestații etc. Un rol însemnat în acest sens, l-au avut cercurile culturale de pe lîngă breslele muncitorești. Înființate pentru a desfășura o activitate artistică și literară prin șezători, festivaluri, simpozioane, conferințe etc., cercurile culturale — conduse și influențate de comuniști și de membri ai altor organizații de masă revoluționare — au extins sfera acestor obiective, dîndu-le un conținut revoluționar. O serie de tineri comuniști au fost trimiși de partid să lucreze în cercurile culturale ale breslelor, printre care Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu (născută Petrescu), Eftimie Iliescu, Gică Prodan, Ilie Căpățînă, Gheorghe Velcescu, Eugenia Herșcovici și alții. Ei au reușit să imprime programelor o linie revoluționară, de educație muncitorească și patriotică a tinerei generații, în spiritul unității de acțiune a clasei muncitoare, de combatere a pericolului fascist, de apărare a independenței și integrității teritoriale a țării. Vorbind la acea epocă despre rostul adînc al activității cercurilor culturale, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că „tineretul nu poate să se mărginească numai la o activitate culturală și sportivă" și că adevărata sa misiune, în acele împrejurări, era „de a intensifica acțiunea de propagandă printre muncitori pentru organizarea lor în bresle, pentru educarea morală și patriotică a maselor de muncitori".

„Cei care se bucură de autoritate"

Programul zilei de 1 Mai întocmit de autorități era următorul: mai întîi întrunirile din cele trei săli; apoi, delegații la congresul breslelor, împreună cu muncitorii și meseriașii, trebuiau să se întîlnească în Piața Romană de unde, în frunte cu oficialitățile, urmau să defileze prin fața Palatu-

lui regal. În continuare, coloana de manifestanți avea să parcurgă un traseu al cărui punct final era Mormîntul Eroului Necunoscut din Parcul Carol (azi Parcul Libertății). Pentru după-amiază, fuseseră prevăzute o serbare cîmpenească la Stadionul muncitoresc din cartierul Filaret, precum și alte spectacole organizate de asociația „Muncă și voie bună". Spre a-și atinge scopurile diversioniste, autoritățile au intensificat măsurile represive împotriva P.C.R. Au avut loc razii și arestări preventive în rîndurile comuniștilor, s-au asigurat paza și controlul sever în cele trei săli, ca și de-a lungul traseului pe care urmau să-l străbată manifestanții.

În aceste condiții de ilegalitate, a fost convocată o ședință lărgită a Comitetului organizației locale din București a P.C.R., la care au luat parte și secretarii comitetelor raionale de partid din Capitală*. Elaborînd tactica cerută de împrejurările nou create, participanții au hotărît ca activitatea în campania politică de 1 Mai „să se desfășoare în cadrul și prin breslele muncitorești", urmărindu-se zădărnicirea diversiunii urzite și transformarea manifestațiilor organizate de autorități în mijloace de afirmare a aspirațiilor economice, social-politice și naționale ale maselor. Comuniștilor li s-a indicat să-și ducă activitatea „prin asociațiile profesionale, cercurile culturale, sportive și orice alte organizații profesionale legale în care partidul comunist are influență [...] pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai în cadrul programului aprobat de autorități, dar pentru îndeplinirea programului partidului comunist". În consfătuire s-a mai hotărît alegerea unor vorbitori din rîndurile comuniștilor „care să evidențieze în cuvîntul lor necesitatea concentrării tuturor forțelor muncitorești și țărănești în lupta antifascistă și antirăzboinică".

În același timp, o circulară a C.C. al P.C.R. îndruma organizațiile regionale să acționeze astfel încît la congresul breslelor să fie aleși ca delegați cît mai mulți comuniști sau simpatizanți, urmînd ca la sosirea acestora în București (în seara de 30 aprilie), să fie puși la curent cu acțiunile preconizate pentru a doua zi.

În Capitală, comuniștii din întreprinderi și cartiere au trecut la propagarea chemărilor și obiectivelor P.C.R. în rîndul maselor muncitoare. S-a intensificat, de asemenea, acțiunea în rîndurile membrilor partidelor politice burgheze (Partidul Național-Țărănesc, Partidul Radical-Țărănesc și Partidul Național-Liberal, interzise de Carol II în martie 1938), pentru atragerea lor la o acțiune democratică, antifascistă comună în ziua de 1 Mai 1939.

Pentru asigurarea deplinei conspirativități, ultimele instrucțiuni privind participarea concretă a comuniștilor la manifestările organizate de guvern au fost comunicate doar cu cîteva ore înainte de începerea acestor manifestări. Potrivit indicațiilor transmise de către Comitetul de organizare a zilei de 1 Mai — din care făceau parte tovarășul Nicolae Ceaușescu, Ilie Pintilie, Constantin David, Alexandru Iliescu, Teohari Georgescu și alții — în această acțiune sînt solicitați, în primul rînd, cei „care sînt cunoscuți maselor muncitorești și care prin activitatea lor politică sau sindicală se bucură de autoritate". Activiștii au primit sarcina să se deplaseze în cartierele muncitorești

*Ședința a avut loc în casa conspirativă din str. Corăbiei.

Aspect de la demonstrația antifascistă din 1 Mai 1939 (Facsimilele și fotografiile sînt expuse și la Muzeul de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România)

2 Mai 1939

OPERAT LA FIȘE

Eri după amiază,la stadionul Ministerului Muncii din Parcul Veseliei,a avut loc serbarea câmpenească a muncitorimei din Capitală,pentru ziua de 1 Mai.

ILIESCU EFTIMIE și NICOLAE CEAUSESCU,ultimul fost condamnat la 3 ani închisoare pentru activitate comunistă, pedeapsă executată,au strigat la terminarea serbării,lozinca comunistă "Trăiască Frontul Popular".

Fragmente din raportul organelor de poliție privind acțiunile comuniștilor la serbarea cimpenească ce a avut loc în „Parcul Veseliei" în după-amiaza zilei de 1 Mai 1939

pentru a antrena la acțiune întreaga muncitorime. O parte din activ a fost îndrumat să participe la întrunirea din sala „Tomis", cu misiunea de a scanda lozincile și chemările antifasciste, democratice și de a sprijini pe cei indicați de partid să ia cuvîntul. Cealaltă parte a activului a primit indicația să se încadreze printre manifestanți, în așa fel încît „partidul să fie prezent pe toată lungimea coloanei". Cu aceeași ocazie, Comitetul de organizare a transmis lozincile sub semnul cărora trebuiau să se desfășoare acțiunile oamenilor muncii în acea zi.

Trebuie subliniat, că întreg ansamblul de pregătiri și măsuri organizatorice care au determinat caracterul antifascist și patriotic al întrunirilor și manifestațiilor din București, de la 1 Mai 1939, este strîns legat — așa după cum aveau să consemneze chiar rapoartele autorităților — de activitatea tineretului comunist din Capitală, în primul rînd a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Rolul pe care partidul i l-a încredințat în pregătirea și desfășurarea acestor memorabile evenimente era determinat — pe lîngă dîrzenia și spiritul revoluționar intransigent pe care le probase în numeroase împrejurări, în acțiunile de masă organizate de P.C.R. — de experiența pe care tînărul comunist aflat în fruntea Comisiei Centrale de Organizare a Tineretului Comunist o aducea în cîteva direcții principale care țineau de obiectivele strategice și tactice ale Partidului Comunist Român în această perioadă istorică: lupta pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, împotriva fascismului, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a poporului român; reorganizarea Uniunii Tineretului Comunist și ajutorarea materială, morală și juridică a militanților comuniști și antifasciști din închisori, a căror viață o cunoscuse în anii de detențiune petrecuți la Doftana și în alte închisori.

Națiunea s-a pronunțat: România trebuie apărată

Încă de la început, adunarea din sala „Tomis" a căpătat un curs opus scopului urmărit de organizatori. În timp ce vorbitorii desemnați de autorități încercau să sprijine și să justifice politica guvernului dictaturii regale, în sală au răsunat lozincile partidului comunist. Apoi, au luat cuvîntul adevărații reprezentanți ai proletariatului: comuniști, social-democrați și alți muncitori. Aceștia au arătat consecințele regimului dictaturii regale: înăsprirea exploatării oamenilor muncii, înrăutățirea condițiilor de viață ale maselor populare, restrîngerea drepturilor și libertăților democratice. Vorbitorii au condamnat tendințele de a merge pe linia concesiilor în fața Germaniei hitleriste, tendințe care periclitau independența țării. Ei au relevat adevăratul caracter al

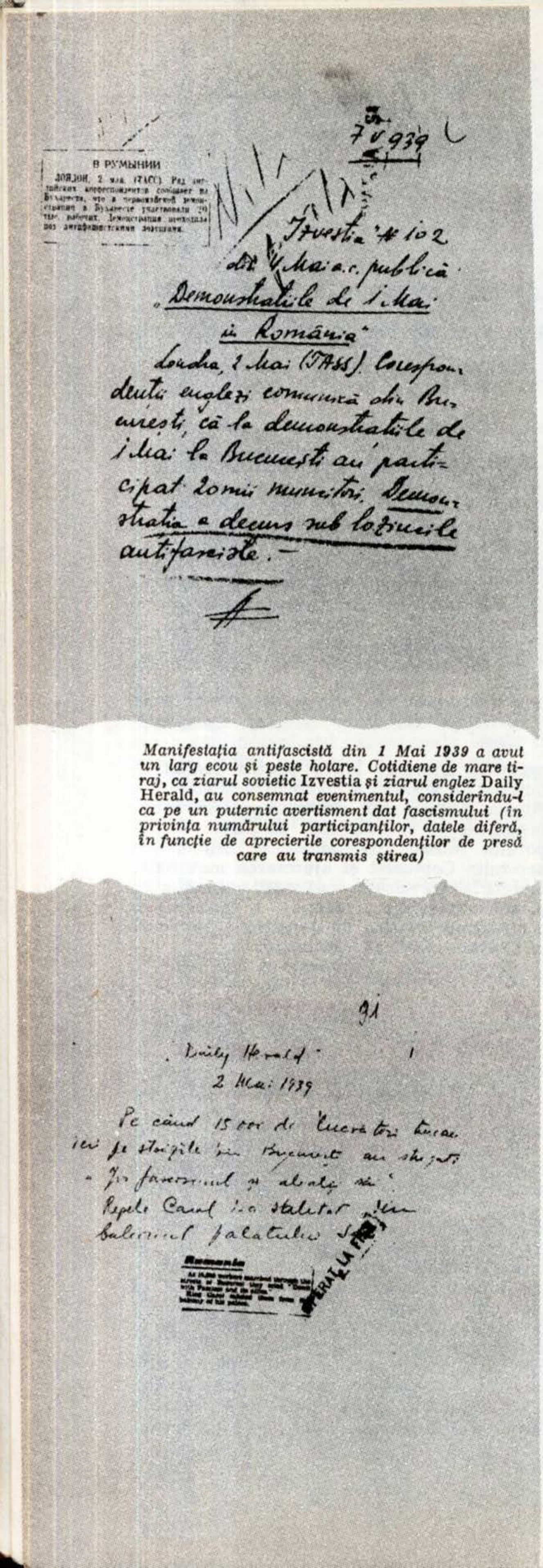

Manifestația antifascistă din 1 Mai 1939 a avut un larg ecou și peste hotare. Cotidiene de mare tiraj, ca ziarul sovietic Izvestia *și ziarul englez* Daily Herald, *au consemnat evenimentul, considerîndu-l ca pe un puternic avertisment dat fascismului (în privința numărului participanților, datele diferă, în funcție de aprecierile corespondenților de presă care au transmis știrea)*

zilei de 1 Mai care, în acele condiții, trebuia să fie o „zi internațională de luptă pentru descătușarea muncitorimii de sub exploatarea capitalistă, pentru drepturile și revendicările muncitorești", împotriva fascismului, pentru pace și înțelegere între popoare.

De la tribuna adunării, comuniștii au chemat clasa muncitoare la consolidarea unității de acțiune pentru apărarea păcii. Ei au condamnat încheierea înrobitorului tratat economic româno-german*, cerînd muncitorimii să-și strîngă rîndurile pentru apărarea independenței economice și politice a țării, a integrității sale teritoriale. „Muncitorimea este baza păcii atît de dorite astăzi" — sublinia unul dintre vorbitori, arătînd că aceasta milita cu fermitate pentru apărarea granițelor țării față de eventualitatea unui atac al agresorilor fasciști.

Adunarea din sala „Aro", intitulată „Primul Congres al Breslelor", a fost deschisă de ministrul Muncii în prezența președintelui Consiliului de Miniștri Armand Călinescu și a altor membri ai guvernului. Prin natura și interesele clasei căreia îi aparținea, primul ministru era departe de înțelegerea evenimentelor prin prisma pe care le vedea proletariatul. Totuși, în privința apărării suveranității și independenței naționale, prin atitudinea sa net antifascistă, A. Călinescu se situa pe poziția mobilizării forțelor patriotice împotriva ofensivei statelor fasciste, revanșarde și revizioniste. Luînd cuvîntul la adunare, primul ministru a subliniat gravitatea acestui pericol și a arătat necesitatea unirii tuturor forțelor națiunii. „Gestul muncitorimii** — a spus el — va avea răsunet dincolo de aceste ziduri. El dovedește că națiunea, fără deosebiri sau ezitări, s-a rostit: **România trebuie apărată".** Respingînd afirmațiile cercurilor politice fasciste și revizioniste din străinătate, A. Călinescu a arătat: „Țin să declar, ca să nu fie nici un echivoc, că România dorește să întrețină relații de bună vecinătate și de amiciție cu țările dimprejur [...] Această politică nu este numai politica unui grup de oameni: aceasta este politica țării, este politica națională".

Patriotismul muncitorimii, entuziasmul cu care se primise îndemnul P.C.R. de a răspunde acțiunii de mobilizare a armatei, constituiau o chezășie a apărării independenței naționale și a integrității hotarelor țării. Acest lucru îl determina pe primul minis-

---

* La 23 martie 1939, regimul de dictatură regală a acceptat încheierea acestui tratat care deschidea calea subordonării economiei românești intereselor politicii agresive hitleriste.

** Se votase o rezoluție cu următorul cuprins: „Congresul, luînd în considerație situația îngrijorătoare internațională de azi, cînd pacea între popoare este din nou amenințată și cînd și integritatea țării noastre ar putea fi periclitată de agresorii străini, hotărăște ca toți membrii breslelor ai căror reprezentanți participă la acest congres să contribuie cu întreg cîștigul lor pe o zi pentru mărirea fondului de înzestrare a armatei și de apărare a întregii țări".

tru să afirme: „Avem o muncitorime minunată și însuflețită de sentimentul patriotic".

În sala „Eintracht", deși cuvîntările oratorilor programați de guvernanți au elogiat regimul și „legiuirile muncitorești" proiectate, în adunare s-au făcut, de asemenea, resimțite poziția și influența partidului comunist. Unii vorbitori au abordat probleme ca necesitatea restabilirii drepturilor și libertăților democratice, necesitatea unității de acțiune a clasei muncitoare, pericolul fascismului. Concurența dură a marilor capitaliști, povara impozitelor, lipsa sprijinului statului, ca și influența luptei revoluționare a proletariatului au făcut din marea majoritate a muncitorilor meșteșugari, participanți activi la mișcarea muncitorească din România. Referindu-se la poziția adoptată de ei la 1 Mai, **Lupta de clasă**, nr. 6/1939 constata că „și masele meșteșugărești au manifestat pentru unitatea lor de organizare, pentru recunoașterea personalității juridice a breslelor lor pe profesii".

Calea Victoriei: un adevărat „cîmp de manifestație revoluționară"

După terminarea celor trei întruniri, participanții s-au reunit în jurul orei 12 în Piața Romană, de unde, conform programului stabilit de autorități, coloanele de demonstranți au urmat traseul Piața Romană — Calea Victoriei — Splaiul Independenței — strada 11 iunie — Parcul Carol. Încă pe prima parte a traseului, numărul manifestanților a crescut cu mii de cetățeni mobilizați de P.C.R.*. De la 4 000-5 000 persoane participante la cele trei adunări, numărul demonstranților a ajuns la 20 000. Spre stupefacția autorităților aflate în fruntea cortegiului, din coloane au început să răsune chemările partidului comunist. La intrarea în piața din fața Palatului regal, miile de demonstranți au scandat lozincile: **„Trăiască 1 Mai, ziua muncii!", „Trăiască frontul unic al muncitorimii!", „La muncă egală, salariu egal!", „Pace, pîine, pămînt, libertate!", „Vrem România liberă și independentă!", „Vrem respectarea granițelor!", „Jos hitlerismul!", „Să ținem piept agresorului!", „Trăiască Frontul Popular Antifascist!"**.

Partidul comunist a acordat o mare atenție în cadrul campaniei de 1 Mai demascării pericolului prezentat de organizațiile fasciste din interiorul țării, și, în primul rînd, de Garda de fier, pe care a înfierat-o în fața maselor ca principala agentură hitleristă în România. Printre lozincile P.C.R. dintre cele mai larg folosite de participanții la marea demonstrație muncitorească de la 1 Mai 1939 au fost cele care condamnau aceste organizații fasciste. Pe întregul traseu muncitorii au scandat: **„Jos Garda de fier!", „Jos gardismul!", „Jos agenții hitlerişti!", „Jos agenții trădători de țară!", „Jos toporul!"**. Încercărilor unor grupuri de legionari aflați în piață, în afara coloanelor, de a lansa lozinci fasciste, muncitorii metalurgiști aflați în apropiere le-au răspuns prompt și energic, scandînd: **„Jos fascismul!", „Vrem pace!", „Vrem dreptatea noastră!".**

Ieșit în balconul palatului pentru a primi omagiile demonstranților, Carol II a fost nevoit să asculte adevăratul glas al poporului, cuvinte ce exprimau năzuințele sale de libertate, hotărîrea sa de a bara drumul fascismului, de a lupta pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a țării. „Calea Victoriei avea aspectul unui cîmp de manifestație revoluționară" — recunoșteau în rapoartele lor organele represive.

Ajunși în fața Prefecturii Poliției Capitalei, unde se aflau închiși muncitori revoluționari, miile de demonstranți au cerut eliberarea deținuților politici comuniști și antifasciști: **„Vrem amnistie!", „Vrem eliberarea tuturor deținuților politici antifasciști!"**, au scandat masele de muncitori.

Manifestația s-a încheiat în Parcul Carol. Aici, manifestanții au depus coroane de flori la Mormîntul Eroului Necunoscut, simbol al prețuirii de către clasa muncitoare a acelor care se jertfiseră pe altarul unității și independenței naționale.

Organele represive ezită...

După-amiază, în cadrul programului alcătuit de autorități a avut loc o mare serbare cîmpenească pe stadionul muncitoresc din cartierul Filaret. Urmînd instrucțiunile Comitetului de organizare a zilei de 1 Mai, comuniștii au adus și în această manifestare același caracter revoluționar, patriotic și antifascist. Activul de partid prezent pe stadion primise indicația ca, în cazul intervenției poliției, să cheme masele de muncitori la o nouă demonstrație de stradă în semn de protest împotriva regimului. Organele de stat n-au îndrăznit, însă, să întreprindă măsuri represive. Una din constatările întîlnite în toate rapoartele agenților se referea la marele număr de comuniști prezenți la serbare. Se mai semnala că muncitorii s-au adunat în grupuri și au discutat deschis despre întărirea unității de acțiune a poporului român în lupta împotriva politicii de cedare în fața agresorilor hitlerişti. Într-un raport al organelor de represiune se

---

* Acțiunea s-a desfășurat în conformitate cu planul Comitetului de organizare a zilei de 1 Mai. O serie de rapoarte ale organelor represive menționează că pe traseu, „printre manifestanții breslelor s-au strecurat grupe compacte de comuniști".

** Lozinca se referă la activitatea teroristă a acestei organizații.

spunea: „Iliescu Eftimie și Nicolae Ceaușescu, ultimul fost condamnat la 3 ani închisoare pentru activitate comunistă, pedeapsă executată, au strigat la terminarea serbării lozinca comunistă «Trăiască Frontul Popular» [Antifascist]".

Rapoartele agenților semnalau ca principali organizatori ai „diferitelor manifestațiuni cu caracter comunist" în timpul serbării de pe stadion, pe aceiași „cunoscuți comuniști" care se remarcaseră și cu prilejul întrunirii din sala „Tomis", ca și de-a lungul traseului pe care îl străbătuseră demonstranții. Printre aceștia erau: Nicolae Ceaușescu, Constantin David, Anton Moisescu, Alexandru Iliescu, Eftimie Iliescu, Ion Ionescu (Ioneață), Ion Boilă, Isac Feldman, Ilie Căpățînă, Loti Foriș, Ofelia Manole, Gh. Radnev, Gheorghe S. Gheorghe, Sara David, Mihail Wuch, Jeana Cristea, Iacob Farladanschi ș.a. Din inițiativa lor au fost organizate acțiuni cu caracter cultural-patriotic, ei au scandat lozincile revoluționare ale P.C.R., au făcut colecte pentru ajutorarea luptătorilor antifasciști întemnițați.

În aceeași după-amiază, comuniștii au desfășurat o vie activitate și în rîndul altor pături sociale din Capitală, care nu au participat la demonstrația muncitorească. Echipe de agitatori au mers la serbările cîmpenești care au avut loc în pădurile Băneasa, Fantelimon, Pustnicul, Andronache, etc. Aici, au organizat discuții de la om la om cu participanții, acționînd pentru strîngerea legă-

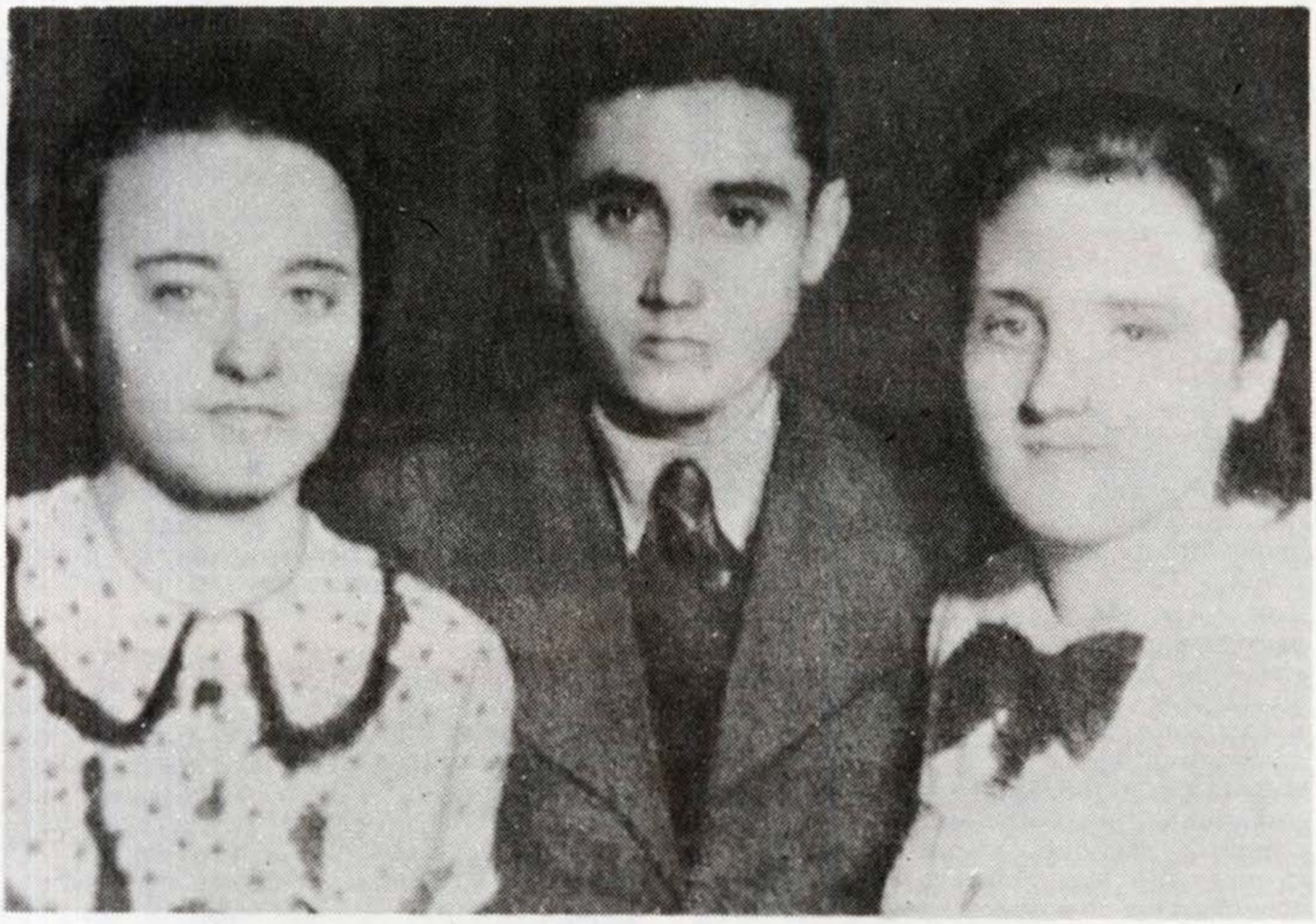

Tineri comuniști, militanți antifasciști din București. De la stînga la dreapta: Elena Ceaușescu (Petrescu), Vasile Tudor și Aurelia Tudor

turilor partidului comunist cu păturile mijlocii, pentru formarea Frontului Popular Antifascist, împotriva dictaturii regale și a fascismului, pentru apărarea independenței și suveranității naționale.

Întruniri muncitorești cu ocazia zilei de 1 Mai 1939 au avut loc în majoritatea orașelor din țară: Timișoara, Galați, Brăila, Tg. Mureș, Oradea, Bacău, Piatra Neamț, Alba Iulia, Baia Mare, în Valea Jiului etc.

„A fost un spectacol unic..."

Evenimentele din 1 Mai 1939, apreciate ca o mare realizare politică a partidului comunist, au fost comentate pe larg de opinia publică din întreaga țară. În rapoartele organelor de Siguranță se preciza că personalități politice progresiste, ca și un mare număr de profesori, avocați, studenți etc. au apreciat cu satisfacție că „muncitorii au fost acei ce au imprimat adevărata semnificație zilei de 1 Mai și nu autoritățile". Subliniind semnificația turnurii luate de manifestările organizate de autorități, aceleași cercuri arătau că „muncitorimea conștientă, în frunte cu partidul comunist, nu se va lăsa atrasă pe calea politicii reformiste duse de guvern pentru «armonizarea» intereselor proletariatului cu cele ale burgheziei, continuînd să ducă o neîmpăcată politică de clasă".

Aceleași surse menționau că evenimentele de la 1 Mai 1939, pentru unii fruntași ai P.N.Ț., au reprezentat „un spectacol unic cînd în plin centru al Capitalei, la cîțiva pași de suveran, dintr-o coloană în fruntea căreia se afla ministrul Muncii, s-au strigat lozinci proprii extremei stîngi". Stupefiați de cursul revoluționar pe care îl luaseră manifestările programate de ei înșiși, guvernanții își recunoșteau cu amărăciune pierderea de sub control a manifestărilor: „În tot timpul cît muncitorii au defilat, nu s-a înregistrat nici o manifestare favorabilă guvernului sau vreunui membru al său și, ceea ce este mai regretabil, nici chiar pentru M.S. Regele". Organizațiile de extremă dreaptă au comentat cu ură și teamă demonstrația care avusese un puternic caracter antifascist.

Amploarea evenimentelor din 1 Mai 1939 a avut un larg ecou și peste graniță. Ziarul englez **Daily Herald** din 2 mai și ziarul sovietic **Izvestia** din 4 mai au publicat telegrame de presă arătînd că la București, aproximativ 20 000 muncitori au manifestat sub lozinci antifasciste și antirăzboinice. Cîteva zile mai tîrziu, între 12-14 mai 1939, a avut loc la Paris Conferința internațională pentru democrație și pace*. Luînd în discuție și situația României, amenințată de agresiunea hitleristă, conferința, în documentul intitulat **Pentru integritatea și independența României,** aprecia că manifestațiile din 1 Mai 1939 sînt „expresia spontană a voinței maselor". În continuare, documentul considera că aceste evenimente demonstrau că „poporul român se raliază la mișcarea antifascistă și că voința sa este de a lupta în mod real împotriva agresorului și fascismului".

Guvernele statelor fasciste și-au exprimat cu vehemență nemulțumirea față de cele petrecute la București. Informat de Legația italiană în România, Mussolini l-a însărcinat pe ministrul de Externe, Ciano să protesteze pe lîngă Grigore Gafencu, ministrul de Externe al României, aflat pe atunci într-o vizită la Roma. Ciano i-a transmis acestuia „nemulțumirea guvernului italian față de guvernul român, care a permis [!] manifestanților libertatea exprimării părerilor lor [ostile statelor fasciste — **n.a.**] fără să ia nici o măsură de represiune" Din aceleași motive, întîlnirea dintre Mussolini și Gafencu s-a desfășurat într-o atmosferă „deosebit de rece".

Însemnătatea și caracterul manifestărilor revoluționare din 1 Mai 1939 au fost pe larg analizate de Plenara VI a P.C.R. care a avut loc în luna iunie a aceluiași an. Plenara a apreciat că „întrunirile și demonstrațiile de 1 Mai, pregătite de partid sub semnul mobilizării clasei muncitoare pentru apărarea țării împotriva fascismului extern și intern, în conlucrare strînsă cu muncitorii social-democrați, au constituit o victorie de prestigiu obținută de P.C.R. pe linia făuririi unității de acțiune a clasei muncitoare, împotriva ofensivei patronale, fascismului și pericolului de război".

Dezbateri pe aceste probleme au avut loc și în cercurile culturale ale breslelor. La adunarea comună a cercurilor din cadrul breslelor textile și pielărie, tinerii comuniști s-au declarat împotriva tendințelor de interzicere a activității politice desfășurate de membrii acestor organizații. „Tineretul nu poate fi îngrădit și controlat în activitatea din afara breslei, fie ea chiar politică — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Scandarea lozincilor [partidului comunist — **n.a.**] cu ocazia zilei de 1 Mai — a subliniat vorbitorul — denotă durerea maselor asuprite".

Prevalîndu-se de acțiunile revoluționare întreprinse de comuniștii Nicolae Ceaușescu

*Din partea mișcării antifasciste din România, la această conferință au luat parte Emil Fagure, Scarlat Callimachi, A. Sanielevici și dr. Vasiliu.

și Eftimie Iliescu cu ocazia zilei de 1 Mai 1939, autorităţile au procedat mai întîi la excluderea lor temporară din cercul cultural al breslei în care activau; mai apoi, la sfîrşitul lunii noiembrie acelaşi an, activitatea cercurilor culturale de pe lîngă bresle a fost interzisă definitiv pe motiv că au acţionat „în afară de cadrul organizaţiilor legal constituite".

Manifestaţiile muncitoreşti din 1 Mai 1939 au demonstrat că — pe lîngă creşterea stării de spirit revoluţionare a maselor — P.C.R. îşi sporise influenţa şi capacitatea de organizare şi conducere a lor, de mobilizare a clasei muncitoare în cadrul Frontului Unic Muncitoresc. Aceste condiţii creau premisele polarizării celor mai largi forţe democratice împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii ţării. „Înainte!" — scria **Scînteia** din iunie 1939. „Comunişti şi muncitori social-democraţi, realizaţi şi întăriţi frontul unic! Munciţi pentru concentrarea tuturor forţelor democratice şi sincer patriotice într-un front larg, combativ, împotriva duşmanului fascist din afară, a agenţilor hitlerişti din ţară şi împotriva regimului actual de teroare sălbatică [...] **De munca voastră comună, tovarăşi, de energia voastră, de fidelitatea voastră faţă de clasa muncitoare, faţă de poporul român, depinde succesul acestei lupte măreţe de salvare a ţării".**

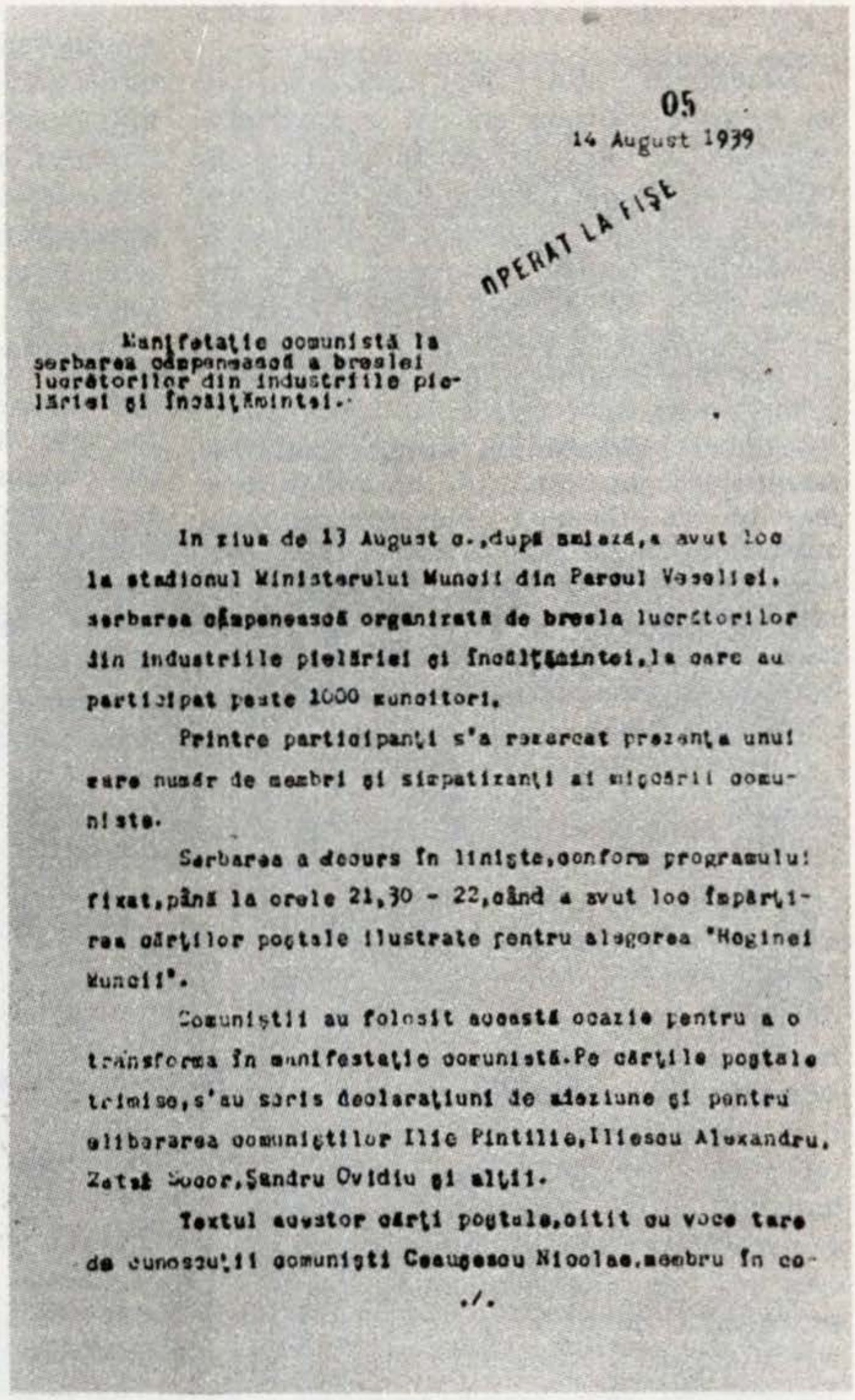
05
14 August 1939
OPERAT LA FIŞE

Manifestaţie comunistă la serbarea câmpenească a breslei lucrătorilor din industriile pielăriei şi încălţămintei.

In ziua de 13 August c., după amiază, a avut loc la stadionul Ministerului Muncii din Parcul Veseliei, serbarea câmpenească organizată de breslele lucrătorilor din industriile pielăriei şi încălţămintei, la care au participat peste 1000 muncitori.

Printre participanţi s'a remarcat prezenţa unui mare număr de membri şi simpatizanţi ai mişcării comuniste.

Serbarea a decurs în linişte, conform programului fixat, până la orele 21,30 - 22, când a avut loc împărţirea cărţilor poştale ilustrate pentru alegerea "Reginei Muncii".

Comuniştii au folosit această ocazie pentru a o transforma în manifestaţie comunistă. Pe cărţile poştale trimise, s'au scris declaraţiuni de adeziune şi pentru eliberarea comuniştilor Ilie Pintilie, Iliescu Alexandru, Zetea Dobor, Şandru Ovidiu şi alţii.

Textul acestor cărţi poştale, citit cu voce tare de cunoscuţii comunişti Ceaugescu Nicolae, membru în co-

./.

* * *

În pofida intensificării măsurilor represive, P.C.R. a continuat să desfăşoare o vie activitate în breslele muncitoreşti. Printre manifestările deosebit de combative organizate după 1 Mai 1939 se înscrie şi serbarea cîmpenească care a avut loc pe stadionul din „Parcul Veseliei" la 13 august 1939. Întreprinsă de cercurile culturale din breslele textile, pielărie şi încălţăminte acţiunea a fost pregătită de o comisie compusă din Nicolae Ceauşescu, Elena Ceauşescu (Petrescu), Anton Moisescu, Eftimie Iliescu, Nichifor Stere şi Marin Răduţu. Manifestarea s-a bucurat de succes deplin, atît cultural cît şi politic. Celor peste 1 000 participanţi li s-au distribuit tradiţionalele cărţi poştale ilustrate pentru alegerea „Reginei Muncii". Iată cum este relatat acest episod într-un raport al autorităţilor: „Textul acestor cărţi poştale, citit cu voce tare de cunoscuţii comunişti Ceauşescu Nicolae, membru în comisiunea centrală a tineretului comunist, Avram Zighelboim şi Eftimie Iliescu, a fost folosit

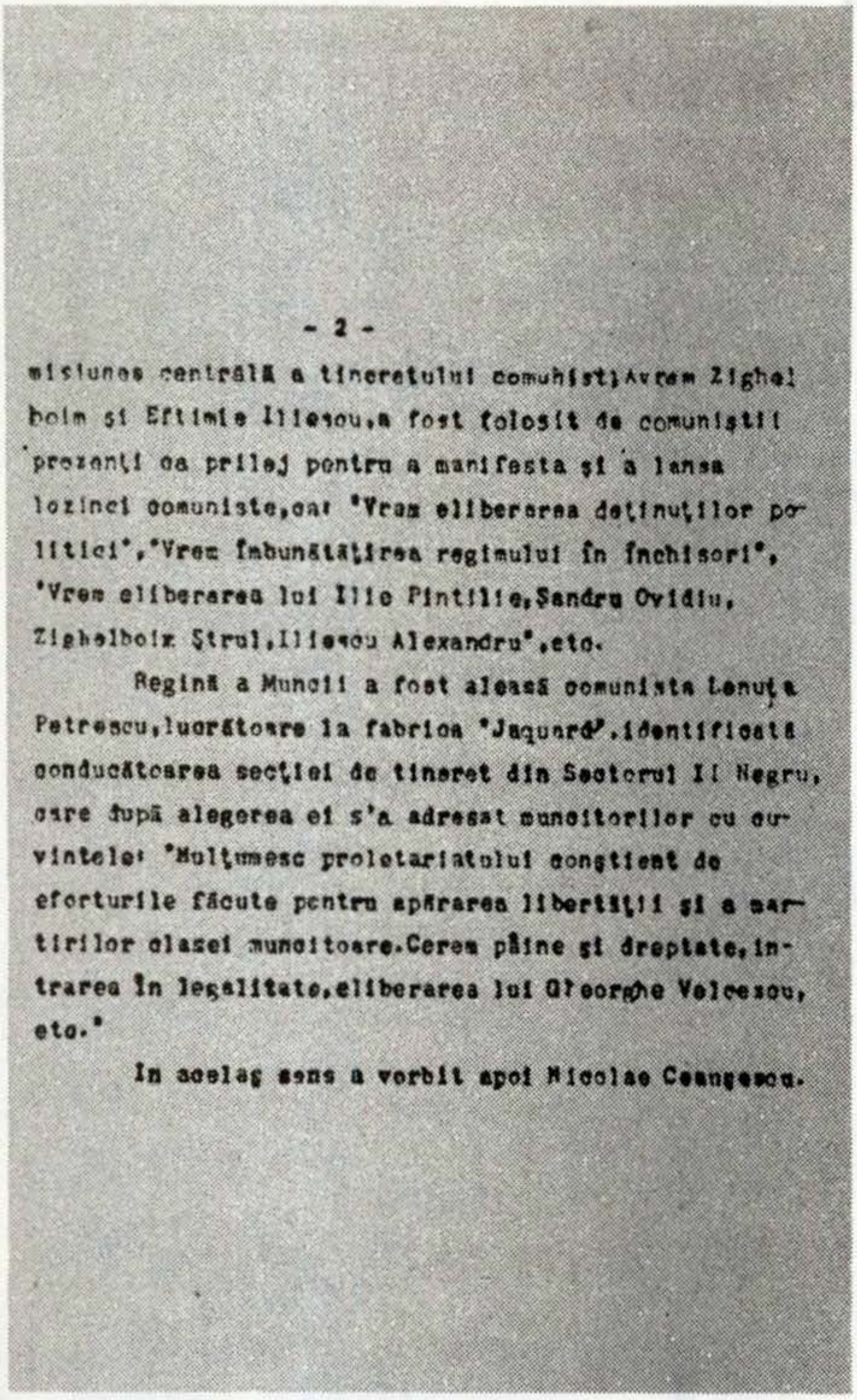

- 2 -

misiunea centrală a tineretului comunist).Avem Zighelboim şi Eftimie Iliescu,a fost folosit de comuniştii prezenţi ca prilej pentru a manifesta şi a lansa lozinci comuniste,ca: "Vrem eliberarea deţinuţilor politici","Vrem îmbunătăţirea regimului în închisori", "Vrem eliberarea lui Ilie Pintilie,Şandru Ovidiu, Zighelboim Ştrul,Iliescu Alexandru",etc.

Regină a Muncii a fost aleasă comunista Lenuţa Petrescu,lucrătoare la fabrica "Jaquard",identificată conducătoarea secţiei de tineret din Sectorul II Negru, care după alegerea ei s'a adresat muncitorilor cu cuvintele: "Mulţumesc proletariatului conştient de eforturile făcute pentru apărarea libertăţii şi a martirilor clasei muncitoare.Cerem pâine şi dreptate, intrarea în legalitate,eliberarea lui Gheorghe Velcescu, etc."

In acelaş sens a vorbit apoi Nicolae Ceauşescu.

Fragmente din raportul organelor poliţieneşti asupra acţiunilor întreprinse de comuniştii Nicolae Ceauşescu, Elena Ceauşescu (Petrescu) şi alţii, la serbarea cîmpenească din 13 august 1939

de comuniştii prezenţi ca prilej pentru a manifesta şi a lansa lozinci comuniste, ca: «Vrem eliberarea deţinuţilor politici», «Vrem îmbunătăţirea regimului în închisori», «Vrem eliberarea lui Ilie Pintilie, Şandru Ovidiu, Zighelboim Strul, Iliescu Alexandru», etc.

Regină a Muncii a fost aleasă comunista Lenuţa Petrescu, (Ceauşescu — **n.a.**) lucrătoare la fabrica «Jaquard», identificată, conducătoarea secţiei de tineret din Sectorul II Negru, care după alegerea ei s'a adresat muncitorilor cu cuvintele: «Mulţumesc proletariatului conştient de eforturile făcute pentru apărarea libertăţii şi a martirilor clasei muncitoare. Cerem pîine şi dreptate, intrarea în legalitate, eliberarea lui Gheorghe Velcescu, etc».

În acelaş sens a vorbit apoi Nicolae Ceauşescu. De remarcat faptul că majoritatea celor ce au condus această manifestaţie erau membrii cercului cultural de pe lîngă breslele din industriile textile, pielărie şi încălţăminte. Deşi sesizat de organele Prefecturii Poliţiei Capitalei, Marin Răduţu, preşedintele breslei muncitorilor din industriile pielăriei şi încălţămintei, care a organizat această serbare, a refuzat să intervină pentru a pune capăt acestei manifestaţii, declarînd că muncitorii sînt liberi să-şi spună opiniile lor".

Creşterea avîntului revoluţionar al maselor, marcat prin manifestaţiile de la 1 Mai 1939, a constituit un impuls şi în procesul de reconstituire organizatorică a Uniunii Tineretului Comunist. În Bucureşti, în ziua de 3 mai, a avut loc şedinţa Comisiei Centrale de Organizare a Tineretului Comunist. Cu acest prilej, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a analizat contribuţia tineretului revoluţionar la campania politică pentru ziua de 1 Mai. Asemenea şedinţe au avut loc în marea majoritate a centrelor muncitoreşti din ţară.

Procesul de reorganizare a U.T.C. sub îndrumarea partidului comunist s-a accentuat în vara şi toamna aceluiaşi an, culminînd cu Conferinţa pe ţară a U.T.C. din octombrie 1939, care a adoptat planul de acţiune şi sarcinile imediate ale organizaţiei revoluţionare de tineret. Referindu-se la acest eveniment, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Reînfiinţarea în toamna anului 1939, în ajunul războiului, a U.T.C., a avut o mare importanţă pentru activitatea partidului în rîndurile tineretului". Conferinţa a ales Comitetul Central al U.T.C. din care au făcut parte Miron Constantinescu, Constanţa Crăciun, Nichifor Stere, Alexandru Demeter şi alţii; secretar general al U.T.C. a fost ales tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

„ORAŞUL BUCURIILOR“ ŞI LEGENDELE SALE

PAUL CERNOVODEANU
doctor în istorie

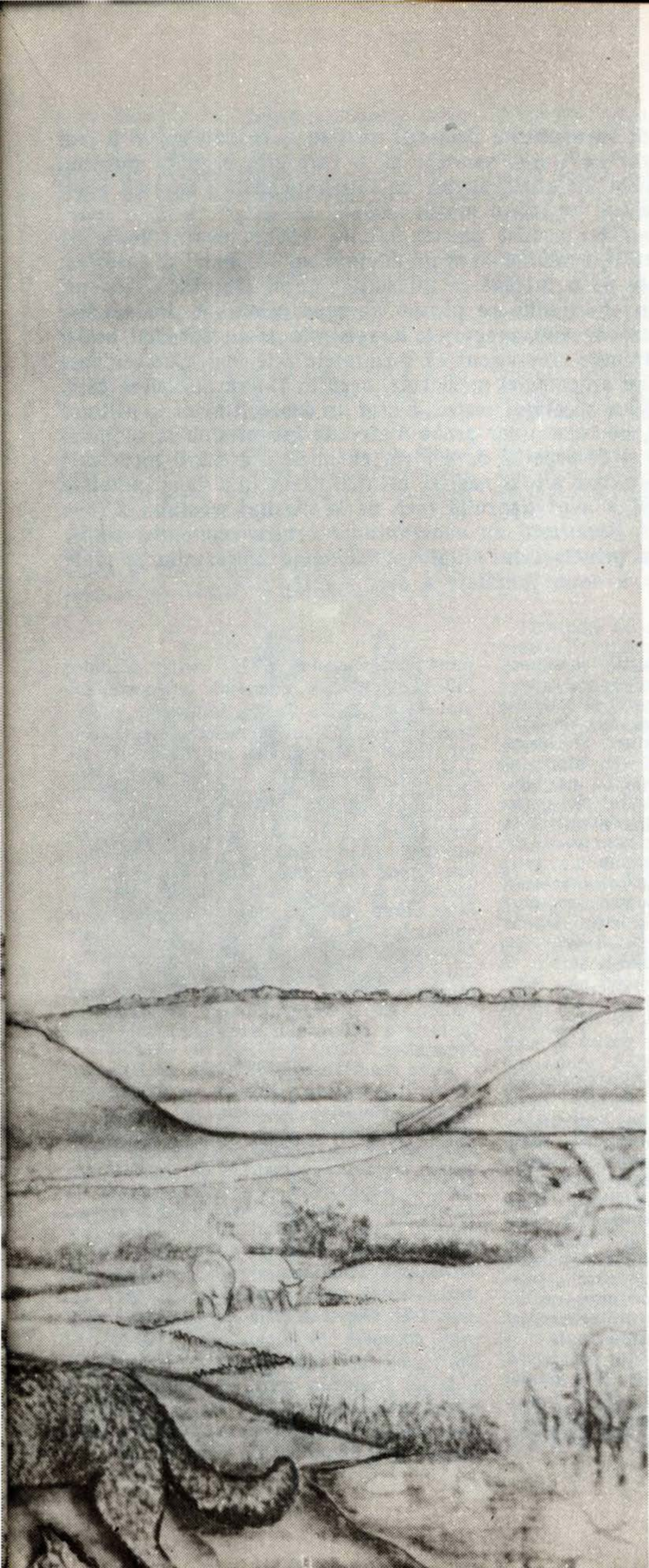

● Fantezie orientală și pedanterie europeană ● Speculații etimologice ● Avatarurile unei tradiții ● Cu sau fără ctitorie? ● Fiica lui Bogdan și mama lui Iancu! ● Originea romană și unitatea românilor ● De la o povestire la un roman ● Între Negru vodă și Mircea cel Bătrîn ● Pe malurile Dîmboviței, ca și în Mehedinți ● Bucuria și... fața frumoasă ● De la cioban, la fiu de voievod

Problemele legate de începuturile Capitalei noastre — în ce condiții a luat naștere, cînd se plasează, în timp, apariția ei și care este originea numelui ce îl poartă — au constituit tot atîtea semne de întrebare pentru istoricii urbei de pe malurile Dîmboviței, cu un trecut multisecular.

Istoriografia Bucureștilor a luat naștere relativ recent; ea nu depășește cu mult un secol de cercetări, evoluînd de la un diletantism romantic și entuziast pînă la investigații bazate pe o metodă și un spirit riguros științifice. Desigur, în abordarea multora din chestiunile ce păreau aproape insolubile înaintașilor noștri, chiar în urmă cu trei decenii, progresele înregistrate ne-au apropiat astăzi mai mult de adevăr. Și trebuie recunoscut că rezultatele cele mai spectaculoase se datorează în primul rînd arheologiei medievale, această tînără disciplină care, înfiripată timid prin anii 30 ai secolului nostru, a luat un deosebit avînt în ultimul deceniu. Se poate afirma, pe baza unor probe materiale incontestabile, obținute prin săpături arheologice și descoperiri de arhivă, că nucleul așezării medievale din jurul vechii curți voievodale a luat naștere cel mai tîrziu în a doua jumătate a veacului XIV, că orașul a avut tipariță încă de la sfîrșitul secolului XVI la Mănăstirea Plumbuita, că Bucureștii au constituit un centru economic, politic și cultural de prim rang al principatului muntean, dobîndind supremația pe toate planurile cu începere din a doua jumătate a sec. XVII*.

În schimb, într-o altă direcție, și anume aceea a studierii **tradițiilor** înființării orașului, unde analiza atentă e menită să înlăture prejudecățile, să discearnă legenda de adevăr, să deosebească moștenirea folclorică autentică de ficțiunea gratuită sau pitorescul facil, cercetările întreprinse încă de mai bine de un veac s-au dovedit destul de puțin concludente. Într-o anumită măsură, chiar istoriografia mai nouă s-a dezinteresat de această problemă, fie neacordîndu-i suficientă atenție, fie din scepticismul excesiv față de posibilitățile de a se mai descoperi noi surse documentare revelatoare. Or, și în acest domeniu, perseverența credem a se fi dovedit, pînă la sfîrșit, utilă.

Harapolis, Freudenstadt sau Hilariopolis?!

În ceea ce privește tradițiile înființării orașului București, putem discerne existența, încă de timpuriu, a două surse: una de inspirație populară, cealaltă cultă, născută din contaminarea moștenirii folclorice cu reminiscențe de ordin istoric și cărturăresc. La acestea se mai pot adăuga — doar ca o simplă curiozitate — discutabila tradiție orientală, de interes strict literar și împărtășită numai de străini, iar pentru descoperirea originii numelui orașului — pretinse explicații etimologice, expuse tot de martori din afară, dar care au influențat, în sec. XIX, și pe unii autori autohtoni.

Astfel, bogata imaginație de povestitor oriental a cunoscutului călător turc de la jumătatea veacului XVII, Ewliya Mehmed Zilli (1611-1682/3), cunoscut îndeobște sub numele de Evlia Celebi, zămislește pentru orașul București un întemeietor în persoana lui „Gebel-ul-Himme din tribul Beni-Kureiș, care pe timpul califului Omar fusese condamnat [...] și, nesupunîndu-se, a fugit în Antiohia și s-a refugiat la împăratul Rîmului". Unul din fiii săi, anume Kariș, „colindînd pe malurile Dunării și cutreierînd prin locul unde este astăzi orașul București, s-a așezat acolo, deoarece i-a plăcut acest pămînt curat, care răspîndește un parfum de chihlimbar. Acest oraș înființat de către Ebu-Kariș, s-a chemat din greșeală Bukreș, după cum a scris în mod amănunțit istoricul maghiar Ersak". În realitate, atît acest „autor" cît și întregul basm de nestăvilită fantezie a călătorului stambuliot sînt pure fantezii.

Peste două veacuri, la 1836, un respectabil scriitor francez, peregrin pe meleagurile noastre, Stanislas Bellanger, nu pregeta să afirme cu oarecare îndrăzneală — pe baza unei inexistente tradiții populare, în întregime născocite de dînsul — că orașul de pe malurile Dîmboviței ar fi fost întemeiat de un Ibrahim și de soția sa, frumoasa Guzla, numită Perla Orientului, fiica lui Iafet, un bogat negustor armean; așezarea ar fi purtat la început denumirea de Ibrahimguzla (!), transformată apoi printr-o etimologie mai mult decît bizară în Boukor-Aské și devenită prin corupere Boukouresquie, Boukarest, Bucharest! Pretinsa legendă a fost preluată și de un alt străin, care, păstrîndu-și anonimatul sub inițialele „Dr. H.", a redat-o în text bilingv român și german, în coloanele periodicului **Bucovina** din Cernăuți, cu sin-

* Studiul de față, reluat într-o versiune mai amplă alcătuită împreună cu cercetătorul Paul Simionescu, va apare și în **Revista de etnografie și folclor**, nr. 3/1974.

gura deosebire că bogatul negustor Iafet s-a... transformat, din armean în bulgar!

Aşadar, pentru a nu părăsi această notă fantezistă, în care întemeietorul Bucureştilor a fost pe rînd, turc, armean sau bulgar, să trecem acum şi la aşa-zisele explicaţii etimologice ale originei numelui Capitalei noastre.

Prea pedantul elveţian, ofiţer de ocazie în armata imperială austriacă şi secretar cu pretenţii, în slujba lui Alexandru vodă Ipsilanti, binecunoscutul Franz Joseph Sulzer (1727-1791), autorul eronatei teorii despre originea sud-dunăreană a poporului român, nu s-a înşelat însă mai puţin şi în privinţa adevăratei semnificaţii a numelui Bucureştilor; după părerea lui, acest nume ar deriva de la „bucurie, bucuros, a bucura, deci Bucureşti înseamnă ca în greceşte **Harapolis** sau tot aşa în limba germană **Freudenstadt**". Afirmaţia zelosului secretar domnesc a fost reprodusă **tale quale** în 1816 şi de diplomatul austriac Ludwig von Stürmer, în notele sale de călătorie prin Ţara Românească în drum spre Constantinopol. Mai tîrziu, a fost reluată de fostul consul francez

Ilustraţiile din pp. 15-23: *imagini bucureştene din albume de epocă*

în Muntenia, Adolphe Billecocq, în revista **Illustration,** ca şi de publicistul Jean Henri Abdolonyme Ubicini, simpatizant al revoluţiei de la 1848. Pseudo-explicaţia lui Sulzer a căpătat, însă, un caracter grotesc, prin supralicitare, la medicul german Ernst Anton Quitzmann, care, fără a se teme de ridicol, a afirmat la 1847 că oraşul Bucureşti îşi trage numele de la un conducător necunoscut, Hilari sau Bukuri. Această părere a fost împărtăşită şi de un personaj serios, ca reprezentantul consular al Prusiei în Principate, Johann Ferdinand Neigebauer (1783-1866), care, în monografia sa dedicată ţărilor române şi editată la Leipzig în 1848, a susţinut că „întemeietorii" Capitalei noastre „ar fi fost un popor (de altfel necunoscut) **Bakurii, Bukurlii** — ori chiar **Hilarii,** şi că, prin urmare, numele ei se trage de la aceştia, purtînd chiar, înainte vreme, numele **Hilariopolis, adică Oraşul bucuriilor".** Tot atît de năstruşnică ne apare şi presupunerea din lucrarea anonimă **Topographisch-historische Beschreibung der beyden Fürstenthümer Moldau und Wallachey** („Descriere topografico-istorică a celor două principate, Moldova şi Valahia"), apărută la Viena în 1810, în care se arată că „Bukarest, Bukoresta pe Dîmboviţa [...] şi-a luat numele de la pădurile de fag care se cheamă Bukovie"*; la fel, cea întîlnită în memorialul de călătorie inedit al însoţitorului generalului rus Kiseleff la 1832, unde se arată, printr-o logică curioasă, că oraşul şi-ar fi luat numele de la pîrîul Bucureştioara ce-l străbătea de la obîrşia sa din balta Bulindroiului (lacul Icoanei de astăzi) de-a lungul mahalalei Scaunelor pînă la vărsarea sa în Dîmboviţa.

„Bucuria" lui Mircea cel Bătrîn

Părăsind acum aceste fantezii străine cu pretenţii istorice şi etimologice, este cazul să trecem la cercetarea tradiţiilor autohtone legate de întemeierea oraşului, dar transmise tot prin mijlocirea izvoarelor externe.

Din cele ştiute pînă în prezent, s-a considerat a fi de origine cultă, cărturărească, tradiţia care atribuie înfiinţarea oraşului voievozilor Negru vodă şi Mircea cel Bătrîn, tradiţie atestată pentru prima oară în **Istoria Ţării Româneşti** alcătuită de banul Mihai Cantacuzino la 1773 şi tipărită în traducerea grecească a fraţilor Tunusli, la Viena, în 1806. Despre legenda lui Bucur ciobanul, socotit întemeietor al aşezării de pe malurile Dîmboviţei şi fondator al bisericii omonime, s-a afirmat că, avînd vagi origini populare, ar fi fost răspîndită cu începere **doar de la 1820 prin intermediul călătorilor străini mai întîi, fiind împămîntenită abia la 1835 de către Iosif Genilie, profesor la Colegiul Sf. Sava şi deformată pînă la absurd de literatul Alexandru Pelimon, în pseudoromanul său din 1858 (Bukur. Istoria fundării Bucureştilor).**

Iată însă că izvoare noi vin să răstoarne unele din afirmaţiile făcute în trecut şi să plaseze discuţia pe un teren mai fertil.

Dacă examinăm mai întîi tradiţia definită drept cultă, constatăm că, aparent, este cea mai veche — sau cel puţin a fost consemnată în scris mai de timpuriu decît celelalte versiuni — şi că provine din rîndul ştiutorilor de carte de la curtea domnească, ce au putut veni în contact cu străinii. Într-adevăr, raguzanul Giacomo di Pietro Luccari, evocînd într-o lucrare tipărită la Veneţia în 1605, solia strămoşului său Nicolo Luccari la curtea domnului muntean Vladislav I (Vlaicu vodă, 1364-1377), afirma

* Etimologie, de fapt, a Bucovinei — n.r.

că „Negru vodă a întemeiat oraşul Cîmpulung şi a tras cîteva întărituri de cărămidă arsă la Bucureşti, Tîrgovişte, Cetatea de Floci şi Buzău". Autorul transmitea, desigur, versiunea care circula în cercurile cărturăreşti din Muntenia şi potrivit căreia miticul voievod descălecător de ţară — identificat, în cazul de faţă, cu Nicolae Alexandru (1352-1364) tatăl lui Vlaicu vodă — a avut meritul de a întări şi cetatea Bucureştilor, ce fiinţa, astfel, mai dinainte vreme.

Afirmaţia lui Giacomo Luccari cu privire la rolul lui „Negru vodă" în istoria oraşului de scaun de pe malurile Dîmboviţei — afirmaţie provenind din mediul românesc — s-a reîntors la noi mai tîrziu, dar pe o cale indirectă şi deformată. Astfel, banul Mihai Cantacuzino scria în lucrarea amintită următoarele: „Istoricul Büsching susţine că în sec. XII [!] Negru vodă [...] a durat aşezările Tîrgovişte, Bucureşti, Cîmpulung, Piteşti şi Giurgiu". Filiera izvorului lui Cantacuzino este uşor de urmărit, deoarece autorul german citat de el, Anton Friedrich Büsching (1724-1793), editor al colecţiei **Magazin für die neue Historie und Geographie** (unde a

fost publicată în traducere germană şi faimoasa operă cantemiriană **Descriptio Moldaviae**) a folosit cartea lui Giacomo Luccari.

Ceea ce găsim însă mai interesant de relevat în scrierea banului Mihai Cantacuzino este menţionarea faptului — pentru prima oară, după cîte ştim pînă acum — că „Mircea voievod cel Bătrîn şi-a aşezat scaunul domnesc la Bucureşti în anul 1383"*, împărţind astfel cu Negru vodă gloria de a fi contribuit la ridicarea Bucureştilor.

Atribuirea înfiinţării oraşului fie lui Negru vodă, fie lui Mircea cel Bătrîn sau dubla ctitorire a Capitalei de către aceşti doi voievozi, va fi împărtăşită apoi de o serie de autori ai istoriei Principatelor sau de călători străini din prima jumătate a sec. XIX. Astfel, cărturarul grec Dimitrie (Daniil) Filipide (1758-1820), în lucrarea **Geografia României** tipărită în greceşte la Leipzig, în 1816, arată că oraşul Bucureşti „a fost durat de către Mircea voievod pe la sfîrşitul sec. XIV şi, pînă la sfîrşitul sec. XVII, domnii doar iernau aici, iar vara şi-o petreceau la Tîrgovişte, acest oraş avînd o poziţie mai bună şi mai frumoasă"; alt istoric, Dionisie Fotino, în **Istoria generală a Daciei,** repetă această afirmaţie, precizînd, în plus, aceeaşi dată de 1383 la care Mircea cel Bătrîn ar fi ridicat Curtea Veche şi versiunea potrivit căreia „Bucureştii, după limba poporului, însemnează oraşul bucuriei şi se zice că Mircea vodă l-a fondat de bucuria victoriei ce a repurtat pe locul acesta în contra lui sultan Baiazet Ilderim".

Şi funcţionarul consulatului rus din Bucureşti, Ignatie Iakovenko, împărtăşea în 1820 supoziţia întemeierii oraşului „de voievodul Mircea în anul 1383", în timp ce secretarul elveţian al lui vodă Caragea, François Recordon, în ale sale **Lettres sur la Valachie...** (Paris, 1821), atribuia fondarea Capitalei, „după o cronică munteană [...], lui Radu vodă Negru, cel mai vechi domn al Ţării Româneşti pomenit în istorie şi care a trăit la începutul veacului XIII".

În sfîrşit, călătorul german F.S. Chrismar pleda, în 1834, tot pentru paternitatea lui Radu Negru, situînd evenimentul pe la 1290, iar agentul consular austriac la Brăila, Stephan Adolf Wilhelmi, ca şi polcovnicul rus Ivan Botianov, reproduceau şi ei, în 1842 şi respectiv 1846, tradiţia dublei întemeieri a Bucureştilor de către cei doi voievozi.

Nu e necesar să împingem analiza mai departe, deoarece şi la alţi călători de mai tîrziu afirmaţiile acestea se repetă stereotip, influenţîndu-se unii pe alţii. Trebuie să reţinem, însă, menţionarea numelor lui Negru vodă sau Radu Negru şi al lui Mircea cel Bătrîn în legătură cu înfiinţarea oraşului, căci, după cum vom vedea, ele se vor ataşa explicaţiilor unei a treia versiuni — şi anume a celei mai populare — a legendarului cioban Bucur.

Destăinuirile unui manuscris inedit

Dacă pînă în prezent s-a susţinut că legenda lui Bucur este întîlnită tardiv, de abia la 1820, cu ocazia publicării monografiei dedicate Principatelor de către consulul britanic William Wilkinson, sîntem acum în măsură să dovedim că această tradiţie este mai veche, circulînd în sînul poporului nostru cel puţin de la jumătatea sec. XVIII. Ea apare consemnată într-un interesant memorial dedicat Munteniei, Banatului şi Transilvaniei de

---

* Dată evident greşită; Mircea la tronul abia în 1386 — n.r.

Sud-Vest, rămas încă inedit, redactat în limba latină la 1761 de către misionarul catolic Blasius Kleiner și copiat, după trei ani, în Transilvania, la Vințu de Jos, de către predicatorul Andreas Wipffler.

Despre persoana lui Blasius Kleiner deținem puține informații; acest prelat franciscan, din dioceza catolică a Bulgariei, a ocupat funcția de „Minister Provincialium" între 1764-1767 și 1773-1776, decedînd la 1785. Un document inedit descoperit recent de noi în arhivele din Alba Iulia, autograf de mîna lui Blasius Kleiner, îi atestă prezența în Transilvania la 1759, cînd se interesa de situația datoriilor bănești ale comunității catolice din parohia Vințului de Jos. Manuscrisul clericului franciscan conține amănunte de ordin istoric, geografic, economic ș.a. de o maximă importanță. În capitolul introductiv al manuscrisului, intitulat **De Valachia et origine Gentis Valachiae,** se fac considerații privind originea latină a românilor și unitatea istorică a teritoriilor care alcătuiseră cîndva Dacia romană. Se insistă apoi asupra trecutului Munteniei, se dau amănunte de ordin administrativ prin indicarea orașelor și a județelor, se fac precizări privind organizarea politică și religioasă a țării și se înșiră cele mai importante mănăstiri și biserici catolice și ortodoxe.

Amploarea și interesul informației nu se desmint nici pentru București. Astfel, în paragraful **De nomine, situ, ortu, templis et civitatis Bukurestiensis,** în afara legendei despre originile orașului, Kleiner menționează așezarea sa — fără incintă de ziduri — într-un relief plan, străbătut de Dîmbovița de la apus spre răsărit și înconjurat de mlaștini, codri și cîmpii sau de coline plantate cu viță de vie. Printre clădirile mai importante, menționează palatul domnesc, casele boierești, mănăstirile și cea mai înaltă clădire a urbei, Turnul Colței.

Misionarul franciscan consideră demn de relevat pentru oraș populația atît de pestriță, cu oameni de origini și limbi diferite, provenind chiar din Asia, el referindu-se, desigur, la negustori, apoi abundența mărfurilor, din rîndul cărora nu lipseau chiar cele de lux, ca giuvaerurile și blănurile scumpe aduse din Rusia și ținuturile tătărești. Este uimit, în sfîrșit, de numărul atît de mare al preoților și călugărilor ortodocși, apreciat la cîteva mii, și subliniază frumusețea zugrăvelilor și decorației arhitecturale ale lăcașului de la Sf. Gheorghe Nou; insistă apoi, în mod firesc, asupra bisericii catolice de la Bărăție, făcînd istoricul acesteia, înșirîndu-i privilegiile și menționînd pe toți preoții ce au slujit-o. Dar ceea ce sporește în mod considerabil valoarea relatării lui Kleiner, o constituie enumerarea nominală a celor 94 lăcașuri ortodoxe din București, cu specificarea naturii construcției lor, din cărămidă sau lemn, constituind, astfel, cea mai completă atestare a edificiilor religioase din cuprinsul orașului în sec. XVIII, înaintea reprezentărilor cartografice în planurile ridicate de ruși și austrieci între 1770-1791. Printre bisericile indicate de Kleiner, cîteva sînt mai greu de identificat, fiind probabil dispărute sau schimbîndu-și hramul (de ex. biserica Goleascăi, popa Drăgușin, popa Ionașco, logofăt Efrem sau popa Raciu).

În sfîrșit, în privința originilor Bucureștilor, Blasius Kleiner scrie următoarele: „Se spune că acest oraș își trage numele de la un oarecare cioban sau, după cum spun alții, haiduc vestit, care se chema Bucur. Acesta își păștea oile în acea cîmpie de pe marginea

rîului Dîmbovița și poate că pe acolo își făcea haiduciile lui. În urmă, a clădit o biserică — aceasta de fapt ființează și astăzi — și a început să construiască și cîteva case pentru el și pentru alții". Și textul continuă:

„Iar unii, văzînd că acesta este un loc plăcut și situat lîngă drumul obișnuit, s-au îngrămădit din ce în ce mai mult și au construit un oraș. Pe acesta nu l-am găsit menționat în **Cronica valahă** din acel timp, totuși se spune că numele lui existase cu două sute de ani mai înainte.

Toți afirmă că acest oraș nu este vechi; dar a ajuns la o asemenea dezvoltare mai cu seamă după ce unii fruntași, cel puțin pentru cîțiva ani, s-au așezat acolo iar unii boieri și-au construit curțile lor și un mare număr de negustori s-au adunat acolo. Cea mai mare dezvoltare a acestui oraș a avut loc după anul 1658, anul în care a fost omorît

de turci Constantin Brîncoveanu [?!] și cînd principii sau boierii părăsind orașul Tîrgoviște au început să se stabilească acolo". Aici Kleiner face o evidentă confuzie între Constantin Șerban, domn care într-adevăr a fost izgonit din scaun de turci la 1658 și Constantin vodă Brîncoveanu ucis la Istanbul în 1714. Greșeala se explică prin faptul că, pe de o parte, orașul Tîrgoviște, ruinat aproape în întregime după expedițiile de represalii turco-tătare din 1658-1659, a fost părăsit de domnie care s-a strămutat definitiv la București, iar pe de altă parte prin faptul că Brîncoveanu a reabilitat pentru scurtă vreme prestigiul vechii cetăți de scaun, în care n-a mai rezidat, însă, nici un domn după 1714.

Devenirile lui Bucur

Revenind la pasajul privitor la legenda lui Bucur, trebuie reținute cele trei elemente de mare importanță, păstrate în tradiția populară: 1) că Bucur este cioban; 2) că-și păștea oile în jurul Dîmboviței, unde și-a durat o așezare, devenită ulterior reședința de scaun a țării; 3) că a ctitorit o biserică care mai exista încă în sec. XVIII.

Dar, în același timp, trebuie să subliniem un fapt important: misionarul franciscan nu precizează care și unde se afla biserica lui Bucur și nici nu o menționează ca atare în lista celor 94 lăcașuri ortodoxe din oraș, pe care o include în textul său. Ba chiar mai mult: faimoasa biserică cu hramul Sf. Atanasie — consacrată în istoriografia bucureșteană a sec. XIX ca biserica lui Bucur — figurează în lista lui Kleiner la nr. 21 sub numele „Sf. Aftanasie sau Athanasie din cărămidă", imediat după „Radu vodă cu mănăstirea așa-numită după domnul care a ctitorit-o", dar fără vreo specificare că s-ar datora ciobanului Bucur.

Din analiza globală a textului lui Blasius Kleiner reiese, așadar, că legenda după care întemeietorul orașului ar fi fost un cioban Bucur era împămîntenită la București înainte de 1761 și avea la bază o tradiție populară, misionarul franciscan receptînd-o de la oameni simpli și nu din cercurile înalte, cărturărești, cu care nu a intrat în contact. El n-a putut culege legende decît din mediul popular, de la enoriașii cu care a intrat în relații, sau de la preoții de la Bărăție, care au putut să i-o povestească. Nu negăm faptul că Blasius Kleiner s-a documentat în cronicile țării, atît cît i-au fost accesibile — despre trecutul ei și pentru alcătuirea listei de domni, cu începere de la faimosul Radu Negru — dar, după cum se știe, pînă la istoria banului Mihai Cantacuzino, încheiată la 1776, nici un izvor intern scris nu amintește de vreun întemeietor al Bucureștilor. Iar dacă misionarul franciscan ar fi avut cunoștință de cartea lui Giacomo Luccari, ar fi pus la îndoială legenda lui Bucur, opunîndu-i versiunea Radu Negru, care circula în pătura cultă.

Se pune, apoi, întrebarea pentru ce pînă la 1820, e o tăcere absolută în privința legendei ciobanului Bucur în rîndul scriitorilor autohtoni (Cantacuzino, Filipide sau Fotino), precum și în mărturiile altor călători străini de la sfîrșitul sec. XVIII (dintre care am văzut pe unii prezentînd versiuni sau speculații etimologice cu totul deosebite)? O explicație deocamdată, e greu de dat. Bănuim numai că legenda a fost pur și simplu ignorată și repudiată în mediul cărturăresc local, care nu putea să accepte, pentru începuturile Capitalei țării, origini atît de modeste.

Oricum ar sta lucrurile, legenda lui Bucur reapare după mai bine de o jumătate de veac în lucrarea consulului englez Wilkinson, dar într-o formă simplificată; presupusul întemeietor al orașului nu mai este nici cioban și nici n-a ridicat vreo biserică: „Cu aproape 400 ani în urmă, orașul București nu era decît un sat întins, aparținînd unui om numit Bucur, de la care i se trage numele pe care îl păstrează și astăzi". La fel și alți călători străini din primele decade ale secolului trecut au reprodus legenda, deși Bucur și-a schimbat mereu identi-

tatea, devenind din **cioban** și **pescar** (cum e întîlnit în scrierea elveţianului François Recordon din 1821), **boier** (la pastorul englez Robert Walsh în 1824), **negustor bogat** (în notele de drum ale publicistului francez Raoul Perrin din 1839) și din nou **cioban** (în memorialul colonelului rus Botianov din 1846). Nici în aceste scrieri nu se mai pomeneşte, însă, de biserica ridicată de legendarul păstor și pomenită anterior în versiunea lui Blasius Kleiner din 1761.

Doar la profesorul Iosif Genilie, de la colegiul Sf. Sava, în scrierea sa **Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă,** editată în tipografia lui Eliade la 1835, găsim pentru prima oară — după cîte ştim pînă acum — identificarea presupusei ctitorii a ciobanului legendar cu modestul paraclis Sf. Atanasie, învecinat Mănăstirii Radu vodă, dascălul bucureştean încercînd totodată să pună de acord credinţa populară cu tradiţia cultă. El consideră „Bucureştii, ce va să zică loc de bucurie, după cum și este pentru lărgimea lor, a curţilor, caselor și grădinilor lor [...] că s-au numit de la stăpînul acestui loc anume Bucur, a cărui încă se arată o mică biserică pe un deluţ între Radul vodă şi Dîmboviţa, pe cînd la 1200 Radu Negru Basarab a pus aici locuitori". Iosif Genilie nu-l recunoaşte nici el pe Bucur ca cioban, iar alăturarea fortuită a numelui lăcaşului învecinat, Radu vodă, de acel al lui Radu Negru lasă să planeze vaga impresie a sugerării ideii ridicării acestei faimoase mănăstiri de către legendarul dascălecător de ţară, și apoi,

preluînd **ad-litteram** afirmaţiile întîlnite la Mihai Cantacuzino banul, Daniil Filipide și Dionisie Fotino, profesorul Genilie repetă ştiuta versiune potrivit căreia „pe la anul 1383 Mircea Basarab Bătrînul, după strălucita biruinţă asupra lui Sultan Baiazit aici într-acelaşi loc, a și zidit Curtea Veche [...] însă petrecea aici numai vara, iar iarna la Tîrgovişte". Ce l-a determinat pe publicistul bucureştean să identifice biserica Sf. Atanasie cu lăcaşul lui Bucur — făcînd, totodată, un adevărat tur de forţă ca să amestece și să împace toate tradiţiile cu Bucur, Radu Negru și Mircea cel Bătrîn la un loc — putem doar bănui.

Dar Genilie nu dă nici un fel de explicaţie localizării bisericii lui Bucur, fixată în faţa dealului de la Radu vodă, localizare care a fost acceptată după aceea fără rezervă de către toţi călătorii străini și de autorii autohtoni.

„...de la Roma își trag numele..."

Publicistului bucureştean Alexandru Pelimon i s-a imputat cu multă vehemenţă de către istoriografia bucureşteană modernă transpunerea legendei lui Bucur pe un plan fabulos, cu pretenţii de localizare a cadrului istoric. Să examinăm, însă, chiar textul lui Pelimon și să observăm cum a ajuns el la alcătuirea scrierii **Bukur. Istoria fundării Bucureştilor,** tipărită în capitala ţării la 1858. „Am cugetat încă mai de mult ca să scriu ceva despre originea Bucureştiului — mărturisea Pelimon — al cărui fondator îl credeam precum zic unii, alţii, că fu un cioban [...] Cercetam bisericile și mănăstirile și mai adesea ori treceam pe la Radu vodă, lîngă care se afla mica bisericuţă Sf. Tănase, care să zice că ar fi a lui Bucur ciobanul; dam ocoluri în sus și în jos [...] dar în sfîrşit, nimic nu puteam descoperi,decît aceea ce-mi zicea tradiţia și bătrînii [...] Căutînd dar tot pentru aceasta p-în biblioteci și p-în arhive — continuă Pelimon — găsesc, dîn întîmplare, în biblioteca d. colonel S... o carte veche, fără scoarţe și fără poartă [foaie de titlu] fără să stea pe dînsa vreun fel de dată și nici că putui afla unde este tipărită, ci, numai aceea ce se vede, că e dedicată unui episcop al Aradului și al Oradii Mari etc., și care numai după prefaţă, fiind subsemnată, cunoscui că autorul ei se numeşte Nicolae Horga, preot din Ungaria, al Seleuşului.

Răsfoind dar una după alta foile astei cărţi — relatează mai departe Pelimon — între alte mai multe fragmente ce le găsii într-însa, dideiu peste o legendă veche istorică, intitulată: **Arătarea întîmplării fetii lui Bogdan voevod Ţării Moldovei din anul de la Hristos 1346.** Aceasta îmi trase o mare atenţiune. Citiiu și cuprins de cea mai mare mirare cît și bucurie, văzui într-însa descrierea vieţii lui Bukur, fondatorul Bucureştilor!... Citez la începutul capitului [!] întîi un fragment din această importantă scriere pentru istoria noastră, tradusă fiind, cum am arătat, din limba maghiară...".

Despre lucrarea preotului Horga ca sursă de inspirație a lui Pelimon au amintit — în ordine cronologică — G.I. Ionescu-Gion, Nicolae Stoicescu, Octavian Lupaș și Gheorghe Șora, împreună cu Petru Ardelean, fără, însă, ca nici unul din acești cercetători să fi aprofundat problema. Cartea respectivă este culegerea de povestiri morale și istorice alcătuită la 1801 de Nicolae Horga — în limba română și nu în maghiară, cum a afirmat greșit Pelimon — dar tipărită la Buda în 1807, sub titlul **Oglindă arătată omului înțelept, care cuprinde în sine vechile întîmplări cu pildă adusă, cumu-i de lipsă**

omului a se cunoaște și celui de aproape îngăduit a fi din înțelepciunea sa.

Culegerea preotului Horga a fost întocmită — după cum o spune chiar el în prefață — pentru „români", care „adevărat de la Roma își trag numele și loza" (soarta), nutrind fericirea de a trăi să vadă „neamul românesc trudindu-se după rodurile cele cuviincioase". Printre cele 22 istorioare morale publicate — inspirate sau adaptate după înțelepții antichității și după unele izvoare medievale sau moderne — clericul ardelean inserează și o sumă de povestiri dedicate trecutului unor așezări din comitatul Aradului, anume cetatea Vilagoșului (Șiria), Bancota (Pîncota), Boroș Ineu și Orod (Arad), subliniind vechimea elementului autohton românesc în Transilvania înaintea venirii ungurilor și descendența sa din coloniștii aduși de Traian în Dacia. La acestea se adaugă în sfîrșit, povestirea **Arătarea întîmplării fetei lui Bogdan fostului voevod Țării Moldovii, din anul de la Hristos 1346,** care se întinde pe 20 pagini. Inserarea acestei povestiri, ruptă, de altfel, de contextul culegerii lui Nicolae Horga și reunind — printre altele — doar narațiuni legate de așezările din comitatul natal al autorului, Aradul, nu se poate justifica decît prin faptul că, adept al luminilor și patriot înfocat, el se adresa tuturor românilor, atît ardeleni cît și munteni și moldoveni, deoarece cuprinsul povestirii putea să intereseze, deopotrivă, pe cititorii din toate țările române.

Desigur, avem aici de-a face cu o prelucrare cărturărească a popularei legende a lui Bucur, transformat acum în fiu de domn și erou viteaz în lupta împotriva feudalilor maghiari și a năvălitorilor tătari.

Pe scurt, subiectul povestirii poate fi rezumat în felul următor: în timpul domniei „marelui Laioș craiului Țării Ungurești" (Ludovic I cel Mare, regele Ungariei), tătarii au pustiit atît de cumplit Moldova*, încît Bogdan vodă** „a chemat mulți oameni" să le dea pămînturi, pe care aceștia s-au și așezat. Printr-o iscoadă, tătarii au aflat de dorința lui Bogdan vodă de a-și căsători fiica, pe Ileana, „cu Bucur, feciorul lui Leic vodă, de la care se numește orașul București pînă astăzi". Dar în acea vreme Leic vodă din Țara Românească se afla în război cu „Erdeli Miklăuș și Gara, iară Bucur, ca un viteaz fără de seamăn, mulțime de norod a lor au tăiat". Soarta războiului a fost nefavorabilă, Bucur fiind socotit căzut în luptă. Plină de jale, logodnica sa Ileana s-a hotărît să meargă în Muntenia spre a se călugări. Acest pasaj din povestea lui Nicolae Horga a fost reprodus întocmai de Pelimon în fragmentul **Cronică veche,** prefațînd scrierea lui, însă cu afirmația gratuită că ar fi tradus din limba maghiară.

Textul clericului ardelean continuă apoi cu povestirea peripețiilor prin care a trecut Ileana, capturată de iscoada tătarilor și promisă hanului „Kudkii" și eliberată apoi de Bucur și de „inașul" său credincios Moțic, în urma unei întîlniri întîmplătoare pe malul Prutului. În timp ce Moțic a fost trimis după aceea să caute ajutor pentru cei doi tineri la un pădurar, „neam cu Bucur despre mumă-sa Morozina", care „se trăgea din familia lui Jigmond crai, din Buda", Bucur a istorisit logodnicei sale întîmplările prin care a trecut după înfrîngerea tatălui său Leic vodă de către **Ostfi Domokos și ban,** fiind rănit în luptă și pribegind în urmă prin țara tătărească unde a fost robit și apoi scăpînd, s-a îndreptat spre Transilvania. Mai tîrziu, Bucur și Ileana, întîlnindu-se cu niște pescari, cad din nou captivi în mîna unei cete de tătari, conduse de „hotnogul" Elam și sînt duși la Iași (!) unde se afla vizirul hanului tătar, pe nume Puki. După alte cîteva peripeții, în urma cărora Ileana fiind răpită de Elam este nevoită să-l ucidă spre a-și apăra cinstea, întocmai ca „Iudita muierea lui Manasi. cartea Iudii cap. 13, cum au tăiat capul lui Olofern", ea este salvată în cele din urmă de Moțic și Bucur, care omoară apoi și pe vizirul Puki. Iar sfîrșitul povestirii este urmă-

---

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 1/1972.
** Vezi **Magazin istoric,** nr. 2/1973.

torul: „Așa cu norocirea mîntuindu-se încă întru acea noapte, au mers la orașul Saţova, care era aproape de apa Serethului, întru care oraș să așezasă **Semere viță-ban,** prin un boiariu ce era român, Tarja numit, s-au vedit a fi Bucur feciorul lui Leic vodă și văzînd că Ileana cocoana era prea frumoasă și înțeleaptă acel Semere ca un oblăduitoriu dintre acele locuri, au stat întru ajutoriu lui Bucur, și jurîndu-l cu voința țerenilor, l-au pus vodă, așezîndu-l unde-i acum Bucureștii și întemeindu-se orașul, s-au numit pre numele lui Bucur, de unde pînă astăzi să și numește București de la Bucur; unde după al patrulea an țiind veselie l-au înstăluit cu mare pofală ca pre un vodă și au fost credincioși lui Dumnezeu, al cărora nume în istoriile cele vechi a Țării Românești mai pre larg și cu înțeles să poate vedea!!!".

Înrudit cu Bogdan I și cu Iancu de Hunedoara

Un element esențial al legendei lui Bucur, prelucrată în spirit cărturăresc de preotul Nicolae Horga, este acela că nu se pomenește nicăieri de vreo biserică ridicată de eroul povestirii prin locurile unde a înființat

orașul. Ticluind un cadru istoric care nu este însă cu totul fals, și introducînd în narațiunea sa unele personaje reale, care au trăit într-adevăr în sec. XIV, autorul dă dovada cunoașterii cronicilor ungurești ale lui Ioan de Küküllo (Târnave), Thuroczi, Antonio Bonfini și Gaspar Heltai, confundînd însă și amestecînd în chip deliberat persoane și epoci diferite. Astfel, războiul dintre „Leic" vodă, — în care recunoaștem pe Vlaicu vodă sau Vladislav I, domn al Munteniei — și Ludovic I al Ungariei, care a trimis împotriva lui în 1368-1369 oștile conduse de voievodul Transilvaniei Nicolae Lackfy („Erdeli Miklăuș") este un fapt real, ca și expediția de cîțiva ani mai tîrziu a banului de Mačva Nicolae de Gara („Gara" în povestire) în 1375-1376 împotriva Severinului. De altfel trebuie amintit faptul că, în prima expediție, voievodul Nicolae Lackfy a fost înfrînt și ucis în lupta dată cu Dragomir, castelanul cetății Dîmbovița, identificată de unii cercetători cu vechea cetate a Bucureștilor. Iată, deci, cum, în mod inconștient desigur, Nicolae Horga ne obligă să facem un straniu paralelism — așa cum a observat și G.I. Ionescu-Gion — între legendarul Bucur, viteaz oștean împotriva feudalilor maghiari și personajul autentic care a fost Dragomir castelanul de Dîmbovița, fără a căuta, însă, în mod expres, această asemănare. Și ceilalți demnitari maghiari pomeniți în textul lui Horga, au existat într-adevăr, cum ar fi, de pildă, Ostfi (sau Osl) Domokos, ban de Mačva între 1340-1353 și Szemere („Semere"), cunoscut tot ca vice-ban de Mačva; în sfîrșit, chiar în hanul tătarilor „Kudkii" putem recunoaște poate, pe hanul Tohtakîia al Hoardei de Aur, domnind între 1375-1376.

Totodată, dorind să-l înrudească pe Bucur nu numai cu Bogdan al Moldovei, dar și cu Matiaș Corvin al Ungariei, după cum se știe de origine română și să afirme, astfel, o legătură de sînge între un muntean, un moldovean și un ardelean, preotul Horga a complicat genealogia lui Bucur, legîndu-l și de acea boieroaică „Morozina" (Elisabeta de Margine, Morzsinai Erzsebet), mama lui Iancu de Hunedoara și pretinsa iubită a împăratului-rege Sigismund de Luxemburg, fără să țină seama în această spiță ticluită de decalajul cronologic de aproape o jumătate de veac.

Înainte de a încerca să detectăm sursa de inspirație a preotului Horga, să vedem ce s-a întîmplat cu legenda lui Bucur odată ajunsă în mîinile lui Al. Pelimon.

Din textul de 20 pagini al preotului din Seleuș, publicistul bucureștean a creat un adevărat roman de 251 pagini, amplificînd și complicînd acțiunea, cu digresiuni greoaie, introducînd personaje noi și dînd un cadru de epopee luptei eroului Bucur, care înfrățit cu moldovenii, a pus temeliile Bucureștilor, prefigurînd cu cîteva sute de ani actul Unirii din 1859, pentru care autorul milita cu toată convingerea. Și în final, Pelimon încoronează acțiunile glorioase ale vlăstarului domnesc Bucur, făcîndu-l să devină ctitor al bisericii cu hramul Sf. Atanasie, în apropierea vechii Mănăstiri Radu vodă, clădită tot de Bucur și prietenii săi Moțic și orheianul Dragoș și purtînd, firește, hramul Sf. Treimi! Nu mai insistăm aici asupra falsurilor făurite ulterior de Grigore Musceleanu în legătură cu așa-zisa inscripție a oștenilor lui Mircea cel Bătrîn găsită la biserica lui Bucur, deoarece ele au fost

inspirate de romanul lui Pelimon și nu mai adaugă nimic nou la dosarul problemei.

Oricum, în afara altor personaje istorice reale din textul preotului Horga, eliminate din prelucrarea lui Pelimon, faptul cel mai important care deosebește varianta alcătuită de clericul ardelean de cea a prozatorului bucureștean este tocmai problema bisericii lui Bucur, absentă din narațiunea mai veche. Aceasta înseamnează că Pelimon a recurs, ca izvor de inspirație — atît pentru biserică, cît și pentru localizarea ei pe dealul de la Radu vodă — la manualul de geografie al profesorului Iosif Genilie, tipărit cu 23 ani mai înainte și de care am amintit mai sus.

Problema pe care nu am rezolvat-o încă este următoarea: ce anume l-a îndrituit pe Genilie să pună semnul egalității între biserica lui Bucur și biserica Sf. Atanasie, și cum a putut fi acceptată această localizare fără rezerve? Un răspuns parțial, sau mai de grabă o supoziție, ne-o sugerează, însă, chiar Pelimon. El afirmă în scrierea sa că „numele Radu în limba slavonă înseamnă Bucur, care derivă de la zicerea radosti, bucurie, Bucur [...] pe care sîrbii și influența limbei slavone ce domnia p-atunci în biserică și la curtea domnilor l-a fost prefăcut în Radu [...], unul din domnii țării". Așadar „acest Bucur, sau altminteri Radu, pe slavonește, luptător în contra barbarilor și fundatorul orașului București" ar putea să ne explice, prin speculațiile etimologice gratuite dar atît de îndrăgite de autorii secolului trecut, de ce Genilie a fixat locul bisericii lui Bucur (alias Radu) lîngă vechea mănăstire purtînd numele voievodului Radu; dar nu a lui Radu Mihnea, cum ar fi firesc să credem ci a lui Radu Negru Basarab, legendarul descălecător al țării. Dascălul bucureștean încerca, astfel, să împace prin artificii speculative tradiția populară cu cea cultă, confundînd premeditat numele voievozilor și trăgînd semnul de egalitate între Bucur și Radu Negru, socotiți contemporani. În felul acesta s-ar explica fraza pe care am citat-o anterior din scrierea lui Genilie, că biserica lui Bucur se află „pe un deluț între Radu vodă și Dîmboviță, pe cînd la 1200 Radu Negru Basarab a pus **aici** lăcuitori", termenul aici referindu-se nu la București în general, ci la dealul de la Radu vodă.

Derivația etimologică a numelui Radu din slavonescul **rad** („vesel"), sinonim cu Bucur, este acceptată și de filologia contemporană, dar speculațiile gratuite și apropierile forțate de ordin istoric încercate de Genilie și Pelimon conferă raționamentului lor un caracter voit artificial. În pofida eforturilor acestor autori bucureșteni din veacul trecut, nu putem accepta identificarea propusă pentru legendara biserică a lui Bucur cu lăcașul Sf. Atanasie, deoarece Blasius Kleiner care amintește la 1761 de existența bisericii ciobanului Bucur nu o localizează pe dealul de la Radu vodă, biserica Sf. Atanasie fiind — după cum am mai spus — citată separat în textul său și fără nici o legătură cu întemeierea orașului.

Fata din Mehedinți

De altfel, după cum putem observa, legenda lui Bucur ciobanul a circulat în sec. XVIII în mediul popular în două variante: cea înregistrată de Kleiner la București și care amintește de biserica ctitorită de păstor, dar și cea pe care o receptează preotul Horga din comitatul Aradului, deci care a circulat în Ardeal și care nu pomenește biserica.

Este indiscutabil că Nicolae Horga a cules legenda lui Bucur din popor, dar a transformat-o pînă la denaturare, modificîndu-i esența însăși. Aceasta s-a datorat pregătirii intelectuale a preotului ardelean, un adevărat erudit, care citea operele clasicilor antichității, ca și scrierile istorice maghiare și românești, de la **Cronica notarului anonim** pînă la cea a lui Șincai. În felul acesta se explică prelucrarea legendei lui Bucur de către Horga, care nu a mai păstrat din fondul popular inițial decît numele eroului și calitatea de întemeietor al Bucureștilor; folosind cronici maghiare, Horga a plăzmuit o narațiune în care Bucur nu mai e cioban, ci fiu de domn, evoluînd într-un cadru istoric determinat — al sec. XIV — înconjurat de persoane reale, dar arbitrar dispuse în cadrul acțiunii, iar înființarea Bucureștilor nu se mai datorează inițiativei sale, ci investiturii suzeranului feudal de peste munți.

O dovadă a presupunerii noastre că legenda lui Bucur — prelucrată de Nicolae Horga — a fost receptată din mediul popular o constituie similitudinea pe care o întîlnim în privința subiectului și cu o altă producție folclorică, circulînd în județul Mehedinți, în care avem însă de-a face cu o eroină Bucura, întemeietoare a satului omonim, existent și astăzi în cuprinsul orașului Vînju Mare. Amintită de Ovid Densușianu, această legendă arată că într-o ceată de robi prinși și duși spre Dunăre se afla o fată pe nume Bucura. Căpetenia barbarilor, atras de frumusețea fetei, a dorit să rămînă cu ea prin acele locuri; dar fata, spre a scăpa din robie și a-și apăra cinstea, pe cînd se aflau într-o pădure, a smuls hangerul de la brîul prigonitorului și i l-a înfipt în piept, episod identic cu cel din legenda lui Bucur, prelucrată de preotul Horga, în care Ileana, logodnica eroului, ucide prin înjunghere pe răpitorul ei, tătarul Elam. După aceea, Bucura își eliberează tovarășii de suferință, printre care se afla și năcăul Rujean, prietenul ei din copilărie. Cei doi tineri s-au căsătorit, stabilindu-se în acel loc și întemeind satul care, spre a cinsti vitejia fetei, a fost numit Bucura. Așadar, elementele principale ale povestirii

— robirea eroilor, uciderea răpitorului de către fată, căsătoria tinerilor și înființarea unei așezări care să nemurească numele unuia din soți — sînt comune cu cele din narațiunea redată de Nicolae Horga.

Ceea ce apare deosebit de interesant în constatările filologice ale lui Ovid Densu-

șianu — neluate suficient în seamă de cercetătorii trecutului orașului București — este faptul că numele Bucura sau Bucur era asociat ideii de frumusețe, aserțiune întărită și prin etimologia cuvîntului. În albaneză — explica reputatul filolog român — **bukura** însemnează „frumos", **bukure** — „frumusețe" și **bukuron** — „înfrumusețez"; de la albanezi, cuvîntul a pătruns apoi și la români, mai întîi cu semnificație adjectivală. Un om **bucur** — arăta Densușianu — însemna „un om frumos", iar numele de Bucur sau Bucura s-a dat la început băiatului sau fetei frumoase. Mai tîrziu, semnificația inițială a termenului s-a pierdut, și Bucur, a devenit un nume obișnuit, indiferent de înfățișarea fizică. Ulterior, adjectivul **bucur** a dat derivatul verbal **a se bucura,** care la început însemna „a face față frumoasă", apoi, prin abstractizare a exprimat o stare sufletească: „a se înveseli". În sfîrșit, forma verbală a dat naștere substantivului **bucurie** și adjectivului **bucuros.**

Așa ajungem la teoriile etimologice — din pătura cultă — circulînd la sfîrșitul sec. XVIII și în prima jumătate a celui următor, care, repudiind legenda despre originea prea modestă a lui Bucur ciobanul, au căutat să explice numele orașului București ca derivat al verbului **a se bucura** sau al substantivului **bucurie,** punînd astfel efectul înaintea cauzei și ignorînd corecta evoluție semantică a cuvîntului **bucur,** semnificînd inițial **frumos.** Și, printr-o supralicitare fantezistă, s-a ajuns apoi la inventarea unor nume de popoare necunoscute, **bukuri, bukurlii,** așezate cîndva pe malurile Dîmboviței sau la explicația forțată că ridicarea orașului s-ar fi datorat **bucuriei** lui Mircea cel Bătrîn că a învins pe turci prin acele locuri!

Și, pentru a explora și aria de răspîndire a numelui Bucur, ne vin în ajutor tot constatările lui Ovid Densușianu, care dovedește, prin date incontestabile, că acest nume era obișnuit în mediul păstoresc, printre ciobani. Densușianu indică unele izvoare în care întîlnim patru ciobani români cu numele de Bukor, Bokor (document slavon dintre 1222-1228) sau un „Bochur, filius Vendich" (1211), un iobag „Thomas, filius Bochor" (1255) ș.a. În sfîrșit, ca topic, documente ungurești din 1075 și 1124 menționează un rîu Bocur, iar așezări rurale — după cum a arătat geograful I. Conea — derivînd din radicalul Bucur sau Bocor sînt răspîndite în întreg spațiul românesc, în județele Vîlcea, Teleorman, Rîmnicul Sărat în Muntenia, Tecuci, Fălciu, Neamț și Cîmpulung Moldovenesc în Moldova, ca și în Hunedoara.

Atașamentul sentimental al bucureștenilor

Să încercăm acum a trage unele concluzii, cu caracter provizoriu, desigur, dar sintetizînd toate informațiile de care dispunem pînă în prezent.

Din numeroasele tradiții legate de înființarea orașului București, lăsînd la o parte pe cele de proveniență orientală sau cele cu tendința unor explicații pseudo-etimologice, reținem doar legenda lui Bucur, de origine populară, și versiunile cu caracter așa-zis istoric-cronicăresc, create în pătura cultă și atribuind întemeierea așezării lui Negru vodă, alias Radu Negru și Mircea cel Bătrîn.

Ca vechime — deși în scris este atestată mai întîi versiunea Negru vodă în cronica lui Luccari în 1605 — legenda lui Bucur credem a avea, totuși, întîietate. Ea s-a născut cu multe veacuri în urmă în lumea rurală, în mediul păstoresc, asociind în general numelui de Bucur îndeletnicirea de cioban; fiind legată, în primul rînd, de apariția unor așezări sătești (așa cum am constatat în județul Mehedinți, de pildă), pare să se fi extins ulterior și asupra orașului București. Credem deci că legenda unui cioban Bucur, întemeietor al așezării, a fost preluată din folclor și adaptată și pentru Capitala noastră, unde circula în mod sigur — după cum am văzut — în sec. XVIII. Ideea asocierii unei fundații religioase de numele întemeietorului orașului s-a conturat

(Continuare în p. 32)

DUMITRU BRĂTIANU

DIPLOMAT DE TALIE EUROPEANĂ

VASILE MACIU

În deceniile trei-cinci ale secolului XIX, mișcarea liberală și democratică de eliberare națională a poporului român s-a integrat mișcării revoluționare generale a continentului european, conducătorii săi fiind convinși că numai astfel vor putea să-și atingă dublul scop: răsturnarea orînduirii feudale și întrunirea tuturor teritoriilor locuite de români într-un singur stat național independent. Unul din cei mai activi luptători români pe plan european a fost, timp de două decenii, Dumitru Brătianu.

S-a născut la 1818, în ajunul mișcării revoluționare din 1821. Era fiul unui boier de rangul doi, stolnicul Dincă Brătianu din Pitești, deputat în Adunarea obștească a Munteniei din partea boierilor județului Argeș. După învățătura primită acasă, a urmat cursurile Colegiului Sf. Sava din București. Printre colegii săi se aflau Ion Ghica, N. Bălcescu și C.A. Rosetti. În toamna anului 1835 a fost trimis să-și continue studiile la Paris. Aici, după ezitări, s-a înscris la Facultatea de drept. A stabilit legături cu tinerii români aflați în capitala Franței, printre care: Ion Ghica, student la Școala de Mine, N. Crețulescu, care studia chirurgia, viitorul inginer A.G. Golescu, pictorul I. Negulici și mulți alții, munteni și moldoveni veniți la Paris pentru studii sau numai atrași de strălucirea vestitului oraș.

Ambasador al cauzei române

Sprijinitor al lui Ion Cîmpineanu*, ca și tatăl său, Dumitru participă în 1839, împreună cu Ion Ghica și A.G. Golescu, la înființarea Societății pentru învățătura poporului român, care avea două secții, la Paris și, respectiv, la București. Societatea contribuie la cristalizarea ideologiei revoluționare democratice și, totodată, procură ziare membrilor săi — printre care **Le National,** oficiosul republican — și broșuri franceze cu caracter democrat revoluționar. În timp ce prietenii săi Ion Ghica și N. Crețulescu revin în țară după 1840, D. Brătianu rămîne, cu mici întreruperi, în continuare în Franța. Aici transmite ziarelor democratice și republicane franceze, precum și unor deputați francezi și englezi informații și articole privind pe români. Cercul prietenilor și cunoscuților săi cuprinde între alții, pe doctorul în drept D. Pilette, pe arhivistul paleograf P. Bataillard și pe C.A.Rosetti. Împreună cu socialistul Louis Blanc, D.Pilette și P. Bataillard înființează revista de nuanță socialistă și republicană a stîngii studențimii pariziene **Le Journal des écoles.** Publicația sprijină mișcarea de eliberare a popoarelor subjugate din Europa Centrală și Răsăriteană, în special pe aceea a polonilor. D. Brătianu intră și în cercul radicalilor conduși de Ledru Rollin, care scot influentul ziar **La Réforme.**

În 1845 participă la înființarea de către C.A. Rosetti a Societății studenților români din Paris, care, în 1846, e pusă sub patronajul poetului republican Lamartine. Societatea urmărea atragerea unor mari personalități franceze republicane în sprijinul luptei românilor pentru răsturnarea orînduirii feudale, pentru eliberarea lor națională și formarea unui stat românesc independent. După Lamartine, filozoful și istoricul Edgar Quinet**, îndepărtat în 1845, de la Collège de France din cauza ideilor sale înaintate, devine centrul atenției Societății studenților români din Paris. La 17 ianuarie 1847, membrii societății îl omagiază pe Quinet la el acasă. D. Brătianu ține o cuvîntare impresionantă, urmare a scrisorii de răspuns adresată de filozoful francez studenților români. Emoționat, acesta se angajează să le vină în ajutor, sprijinindu-le cauza pentru care luptau. Tot în 1847, D.Brătianu atrage simpatia contelui de Montalembert, unul din conducătorii grupării catolicilor liberali, alături de Lamennais și Lacordaire. Mulțumind pentru lucrarea lui J.A. Vaillant **La Roumanie** ce-i fusese oferită, contele Montalembert îi declară lui D. Brătianu că încearcă „o profundă simpatie pentru cauza Moldo-Valahiei, pentru independența și demnitatea acestor frumoase provincii, așa de intim legate demnității și independenței Europei civilizate". Tot D. Brătianu elaborează, în numele studenților români din Paris, o lungă și emoționantă scrisoare către Lamartine, solicitîndu-i sprijinul pe lîngă guvernul francez, spre a li se permite să se întrunească în localul bibliotecii societății studenților români.

După ce participă la revoluția franceză din februarie 1848, în aprilie revine în țară pentru a lua parte la lupta revoluționară românească. În mai 1848 trece clandestin în Transilvania, fiind prezent la Adunarea Națională de la Blaj. După insurecția revoluționară muntеană din 9 și 11 iunie, D. Brătianu primește din partea guvernului revoluționar însărcinarea de a trata cu guvernul ungar chestiunile legate de colaborarea revoluționară româno-maghiară. Se izbește însă de neînțelegerea problemei naționale de că-

---

* Mișcarea revoluționară din 1838 condusă de Ion Cîmpineanu, la care au luat parte burghezi și boieri liberali, urmărea: desființarea privilegiilor boierești și emanciparea țăranilor, dar fără pămînt; monarhie constituțională parlamentară; unirea Munteniei, a Moldovei și Transilvaniei într-un singur stat independent etc. — n.r.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1972, nr. 4/1973.

tre Kossuth. Revenit la București, este desemnat — alături de N. Bălcescu — printre membrii comisiei însărcinate de locotenența domnească să obțină de la Poartă aprobarea programului revoluției române. D. Brătianu se opune înăbușirii revoluției de către turci și, împreună cu Maria Rosetti, ajută pe revoluționarii exilați să se elibereze și să ajungă în Transilvania sau în Franța, unde merge și el. De aici trece în Anglia.

Ca reprezentant al locotenenței domnești a Munteniei, la 8 decembrie 1848 este primit în audiență de lordul Palmerston, ministrul britanic al Afacerilor Externe. La cererea acestuia, la 16 ianuarie 1849, D.Brătianu îi remite un lung și documentat **Memoriu asupra Principatelor Dunărene.** Pe baza a numeroase date istorice, statistice, juridice și politice, documentul exprimă justele revendicări ale revoluției române din 1848. Cum remarca peste puțin timp C.A.Rosetti, aflat la Paris, memoriul a făcut cunoscută cauza românească în Anglia. D. Brătianu trimite o copie a memoriului și deputatului lord Dudley Stuart, cu care intră curînd în legătură. O altă copie o înaintează deputatului lord Beaumont. Prin lordul Dudley Stuart ia contact și cu deputatul liberal Sir Harry Verney, făcîndu-l partizan al cauzei românești.

În februarie 1849, D.Brătianu trimite o adresă ambelor camere ale Parlamentului britanic, în care, făcînd apel la principiile liberale pe care se întemeia regimul burghez în Anglia, solicită sprijinul pentru cauza Principatelor Române. Spre a servi deputaților ca material informativ în ajunul interpelării anunțate a lordului Dudley Stuart, Brătianu publică de îndată la Londra ambele documente — memoriul către Palmerston și adresa către camerele Parlamentului — într-o broșură în limba engleză, sub titlul **Documents concerning the question of the Danubian Principalities, dedicated to the English Parliament by D.Bratiano, entrusted with a special mission by the Princely Lietenance of Wallachia to the Governement of Her Majesty the Queen of Great Britain*.** Neobosit, se adresează și redacțiilor unor ziare londoneze pentru a-i publica articole consacrate cauzei românești.

La 22 martie, în Camera Comunelor are loc dezbaterea provocată de interpelarea lordului Dudley Stuart privind situația Principatelor Române. Din partea guvernului, lordul Palmerston dă un răspuns favorabil revendicărilor românești. D.

Ledru Rollin

Alphonse de Lamartine

Brătianu se grăbește să-i mulțumească ministrului britanic, adăugînd rugămintea ca, prin mijlocirea ambasadorului englez din Constantinopol, Palmerston să obțină din partea Porții angajamentul de a nu accepta să se facă vreun act legislativ în Principatele Române în timpul ocupației ruso-turce.

Considerînd pe drept cuvînt un mare cîștig simpatia opiniei publice britanice pentru cauza română, D. Brătianu trece, pe la mijlocul lunii mai 1849, din nou în Franța. Scopul său e să mobilizeze gruparea radicală a Montagnarzilor**, condusă de

* „Documente privind Principatele Danubiene, adresate Parlamentului englez de către D. Brătianu, însărcinat cu misiune specială de către locotenența domnească a Munteniei pe lîngă Guvernul Maiestății Sale regina Marii Britanii".

** Denumire dată deputaților revoluționari democrați din Adunarea legislativă; aceștia ocupau locurile cele mai de sus din sala adunării — n.r.

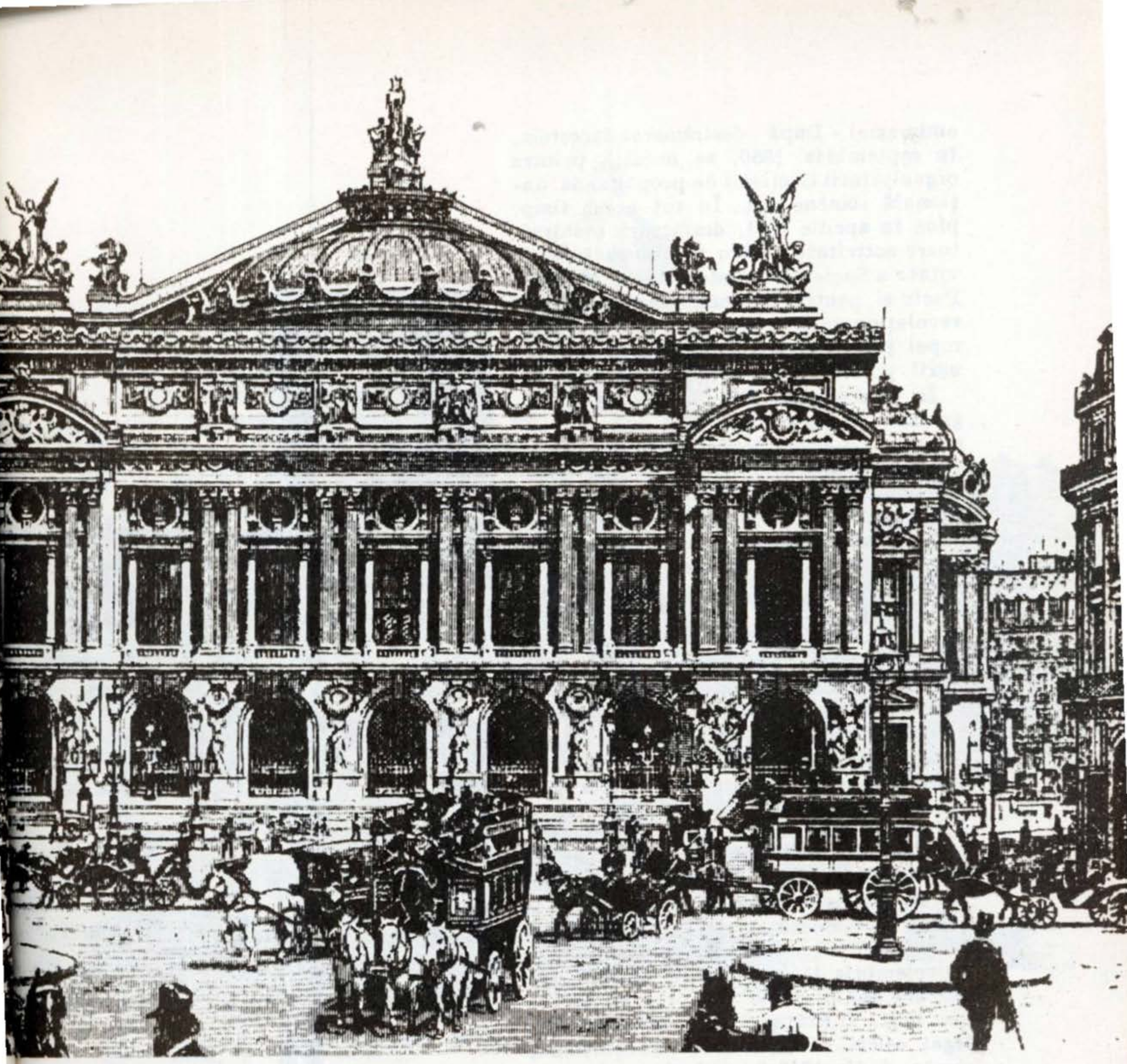

Imagine din Parisul secolului XIX. Piața Operei (după un desen de Baudier)

prietenul său Ledru Rollin, în vederea apărării drepturilor și revendicărilor Principatelor Române. La 10 iunie adresează acestuia o scrisoare, rugîndu-l ca în interpelarea sa, anunțată pentru a doua zi în Adunarea legislativă, să se refere și la „România". În preambulul scrisorii amintește că un alt deputat radical, filoromânul Edgar Quinet, depusese pe biroul adunării protestul Comitetului democratic român, contra Convenției ruso-turce de la Balta Liman din 19 aprilie 1849, impusă Principatelor*.

La Paris, lărgind cercul prietenilor țării sale, D. Brătianu devine intimul marelui istoric democrat francez Jules Michelet**, căruia îi trimite scrisori afectuoase, însoțite de comentarii asupra situației politice privite din punctul de vedere românesc și cu o orientare democratică. Într-una din aceste scrisori, în peste 30 pagini prezintă istoria și situația politică din acel moment a românilor.

„Pretutindeni nașterea libertății se apropie"

În decembrie 1849 participă împreună cu N.Bălcescu și C.A.Rosetti, la înființarea Asociației române pentru conducerea

* Convenția de la Balta Liman prevedea: domni numiți de sultan pe timp de șapte ani; ținerea sub ocupația turco-țaristă a Principatelor pentru „a reprima orice mișcare de insurecționare" etc. — **n.r.**

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1973.

emigrației. După destrămarea acesteia, în septembrie 1850, se numără printre organizatorii Comisiei de propagandă națională românească. În tot acest timp, pînă în aprilie 1851, desfășoară o stăruitoare activitate pentru repunerea în activitate a Societății studenților români din Paris și pentru organizarea propagandei revoluționare în centrul și răsăritul Europei prin legături secrete cu revoluționarii poloni, ruși, maghiari și italieni.

În vara anului 1850, la Londra s-a organizat Comitetul central democratic european. La început comitetul era format din Giuseppe Mazzini, din partea republicanilor democrați italieni, Ledru Rollin, reprezentantul republicanilor radicali francezi, Albert Darasz, reprezentantul republicanilor democrați poloni, și Arnold Ruge, din partea republicanilor radicali germani. Comitetul urmărea organizarea unei noi revoluții europene, mai profundă și mai cuprinzătoare decît cea din 1848. Ea ar fi trebuit să înlăture toate monarhiile absolute, organizînd ulterior Statele Unite ale Europei.

La cererea lui Mazzini ca și emigrația democratică română să participe la activitatea Comitetului central democratic european, grupul revoluționar român aflat la Paris a acceptat invitația, numindu-l reprezentant al său în acest organism pe D. Brătianu. În aprilie 1851, acesta pleacă la Londra, unde rămîne — cu o întrerupere în vara anului 1851 — pînă în noiembrie 1853, revenind apoi în primăvara anului 1855. Începînd cu 10 iunie 1851, D.Brătianu este desemnat delegat oficial al Comitetului revoluționar român de la 1848 în cadrul comitetului de la Londra. Într-o scrisoare trimisă Comitetului central democratic european cu o lună înainte, D. Brătianu scria: „România a aflat cu bucurie crearea comitetului, căci ea a văzut în el imaginea mareı fraternități care va uni curînd între ele toate popoarele devenite libere". Îndată Comitetul central democratic european lansează un manifest adresat românilor, prin care le cere să adere la înființarea Confederației Dunării, o uniune de luptă a popoarelor asuprite pentru care, de altfel, și N.Bălcescu militase cu puțin înainte, văzînd în aceasta o formă de acțiune revoluționară corespunzătoare momentului istoric respectiv.La 11 septembrie 1851, D. Brătianu răspunde, în numele Comitetului revoluționar român de la 1848, declarînd că primește propunerea făcută și că va lupta împreună cu maghiarii, slavii și grecii. Dar pentru a se putea realiza o colaborare revoluționară sinceră între români și maghiari trebuiau precizate raporturile lor viitoare. Polemica ce se desfășura în acea perioadă, în paginile ziarului **La Presse**, între Daniel Ira'nyi, secretar al Comitetului salvării publice maghiar din 1848 și Dumitru Brătianu nu era de natură să întărească lupta revoluționară europeană comună. Sesizînd aceasta, la 21 august, Mazzini îi scrie lui D. Brătianu, aflat la Paris, rugîndu-l ca „orice polemică iritan-

H. J. T. Palmerston

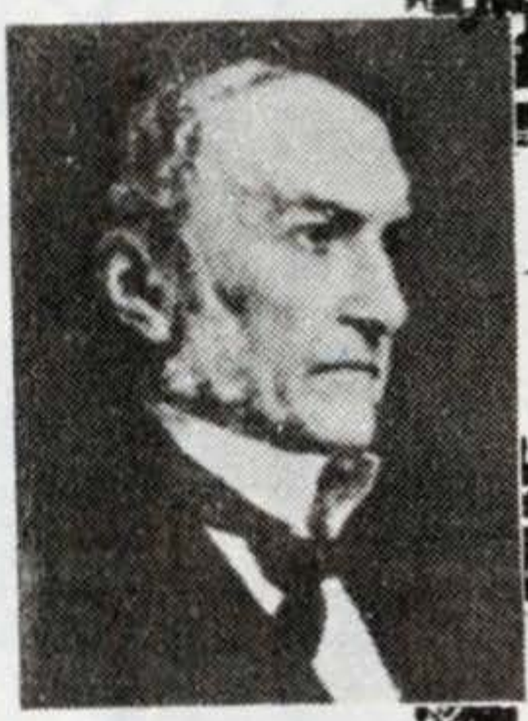

W. E. Gladstone

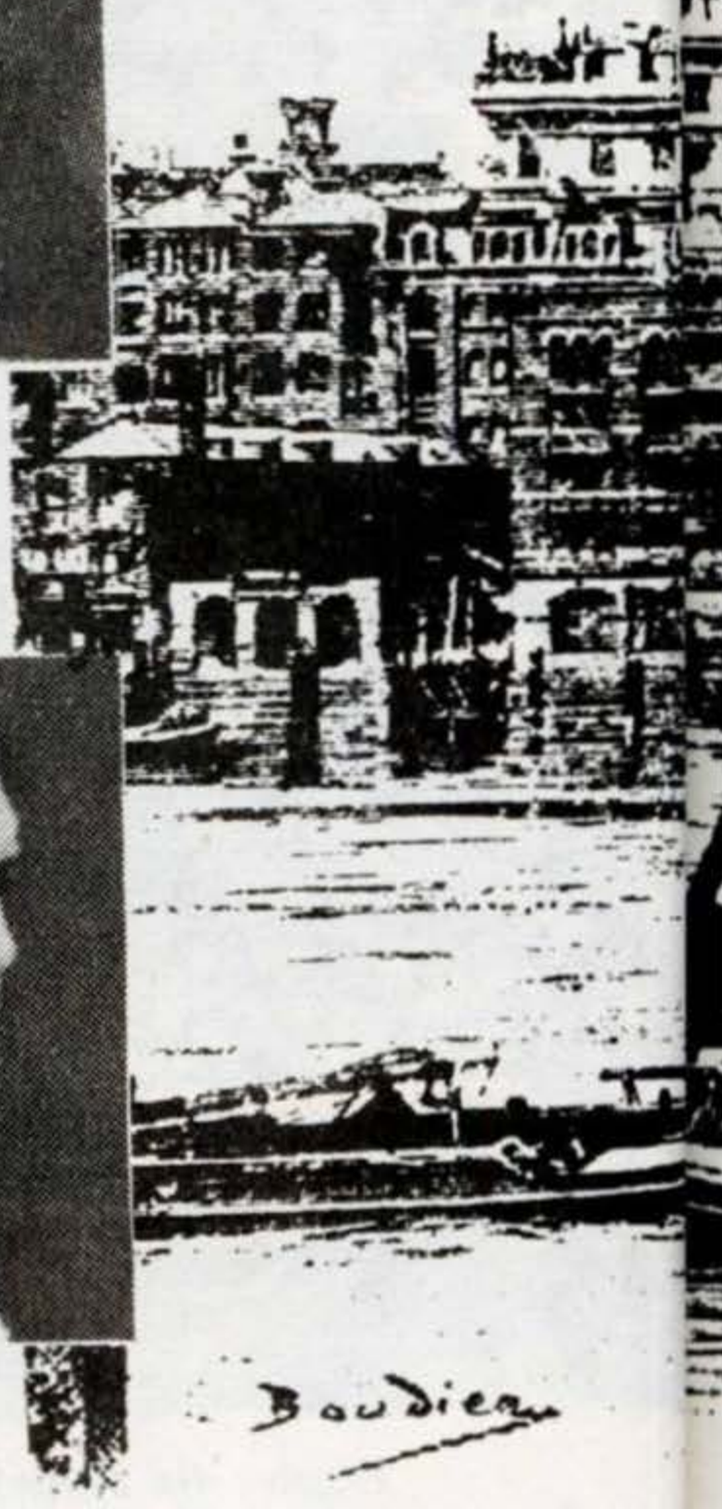

Imagine din Londra secolului XIX. Catedrala Saint Paul și celebrul Big-Ben, văzute de pe Tamisa (reproducere după un desen de Baudier); un articol despre Big-Ben a apărut în Magazin istoric, *nr. 10/1972*

tă" între români și maghiari să înceteze și românii să accepte, printr-un manifest al lor, bazele relațiilor viitoare cu maghiarii: sufragiu universal, soluționare pașnică a diferendelor, amînarea discuției privind litigiile existente pînă la victoria revoluției europene. La 11 septembrie prin D. Brătianu, Comitetul național român dă Comitetului central democratic european un lung răspuns la manifestul ce-i fusese adresat, angajîndu-se să lupte alături de celelalte popoare asuprite din sud-estul Europei. Ca urmare a angajamentului, în 1852 D. Brătianu publică un manifest adresat românilor transilvăneni din armata austriacă, îndemnîndu-i să nu mai lupte pentru împărăția tiranică a Austriei, ci, în unire cu ungurii, sîrbii și celelalte popoare supuse Habsburgilor, să se ridice la luptă pentru eliberarea tuturor asupriților. Un alt manifest din 10 septembrie 1852, intitulat **Apel,** adresat de data aceasta locuitorilor din Principate, anunță revoluția: „pretutindeni nașterea libertății se apropie, căci tiranii pretutindeni chinuiesc omenirea [...] dar nici o nație nu suferă ca nația română". Revoluția de la 1848,

arată el în continuare, n-a pierit, toate popoarele trebuie să se ridice la luptă contra asupritorilor tirani, formînd „armata comunei mîntuiri, armata Revoluției Europene". Comitetul central democratic european, se subliniază în manifest, va conduce lupta revoluționară a popoarelor; românii să fie siguri, că prin revoluția europeană, România lui Mihai Viteazul se va elibera și va deveni republică democratică și socială.

Un singur obiectiv: Unirea

Aflat la Londra, D. Brătianu urmărește cu atenție presa occidentală, intervenind atunci cînd interesele poporului român sînt amenințate. Apărînd în ziarul **La Nation** din Bruxelles o scrisoare cu aprecieri defavorabile românilor, el se adresează redacției, cerîndu-i să insereze un articol în care arată motivele reale ale încarcerării lui Avram Iancu de către autoritățile habsburgice: 1) nu s-a prezentat împăratului Francisc Iosif cu prilejul călătoriei acestuia în Transilvania; 2) a refuzat decorația oferită de împărat. În martie, Brătianu se adresează din nou lordului Dudley Stuart, cerîndu-i să repună în discuția Parlamentului englez problema Principatelor Române. Totodată, întreține legături cu Karl Marx. Frecventează cercul gazetarului democrat francez Ch. Delescluze, căzut ulterior pe baricadele Comunei din Paris. Acesta, condamnat în Franța și refugiat, după 1848, în Anglia, scotea ziarul **Le Proscrit,** în care apăra și cauza popoarelor subjugate de monarhiile absolute.

În vara anului 1853, în ajunul izbucnirii războiului Crimeei, D.Brătianu reia, cu consimțămîntul lui Mazzini, legăturile cu deputații Dudley Stuart și A.H.Layard. Cel din urmă adresează, la 16 august, în Camera Comunelor o interpelare cu privire la soarta Principatelor. Bolnav, Dudley Stuart îl recomandă pe D.Brătianu unui prieten foarte influent, James Johnes, pentru a discuta chestiunea românilor. Cu asemenea relații și cu altele mai puțin cunoscute, agitatorul cauzei române din Anglia face ca presa engleză, cu excepția ziarului **Times,** să prezinte problema Principatelor din punctul de vedere românesc. Împreună cu N. Golescu, atras încă din anul precedent în Comitetul național român din Paris, participă la o serie de mitinguri în diferite orașe engleze, printre care Liverpool și Manchester, unde face să se dezbată, cum spune el, „cauza noastră". Prin mijlocirea lui Mazzini, care pregătește mereu revoluția europeană, în octombrie sau noiembrie 1853, D.Brătianu se întîlnește cu Kossuth, conducătorul emigrației maghiare, în vederea colaborării revoluționare. Pe baza acordului la care se ajunge, Kossuth lansează, la 6 decembrie, adresa intitulată **Bravilor patrioți români din Moldo-Valahia.**

Odată cu începerea conflictului diplomatic ruso-turc, revoluționarii din Europa întreagă speră că vor putea folosi războiul pentru a-și dezvolta lupta lor revoluționară. Exilații români de la Paris doresc să formeze un corp de voluntari care, în eventualitatea războiului, să lupte în Carpați sub steagul național, sau, altfel, să creeze o situație de fapt care să permită declanșarea revoluției generale.

Considerînd că se apropie momentul declanșării revoluției naționale în țara sa, D.Brătianu pleacă la Marsilia, unde, împreună cu C.A.Rosetti și cu Ștefan Golescu se îmbarcă, în noiembrie, pe un vapor către Galipoli. Traversează apoi Peninsula Balcanică, ajungînd la 21 ianuarie 1854, la Belgrad, apoi la Vidin, pentru a trece Dunărea, cu intenția de a provoca insurecția în Oltenia. Dar, cei trei sînt obligați să renunțe la executarea îndrăznețului lor plan datorită strictei supravegheri a comandamentului otoman. C.A. Rosetti și Ștefan Golescu merg la Constantinopol și apoi se reîntorc la Paris, iar D.Brătianu, deghizat, intră în țară, unde rămîne aproape un an, ocupîndu-se cu extinderea mișcării pentru Unire. În primăvara anului 1855 se află din nou la Londra, reluîndu-și activitatea de propagare a cauzei românești. De data aceasta, activitatea sa se concentrează asupra unui singur obiectiv: unirea Moldovei și Munteniei într-un singur stat. În acest scop reîncepe acțiunea de atragere a marilor demnitari britanici de partea cauzei române. Astfel, la 4 iulie prezintă lordului Clarendon, noul ministru englez al Afacerilor Externe, o adresă semnată de exilații români, în care aceștia se opun ocupației austriece din 1854*. La 17 iulie, prietenul său A.H.Layard pune din nou în discuția Camerei Comunelor chestiunea Principatelor.

---

*În urma convenției turco-austriece de la Boiadgiköy din 1854, Moldova și Muntenia au fost ocupate de către armatele celor două mari puteri.

Apropiindu-se deschiderea Congresului de la Paris (din 1856)*, adresează lordului Clarendon, la 2 februarie 1856, un scurt memoriu în care arată că dorința cea mai vie a Principatelor este ca ele să devină un regat independent, în felul celui al Belgiei sau, cel puțin, să fie unite într-un singur principat care să-și poată da o constituție întemeiată pe principiul reprezentativ. În februarie, cu ajutorul primului ministru englez Palmerston, D. Brătianu obține de la guvernul imperial francez permisiunea de a se deplasa în Franța pe perioada desfășurării Congresului de la Paris. Aici solicită ministrului Afacerilor Externe al Franței, contele Walewski, sprijinul în apărarea cauzei românești. Aceeași rugăminte o adresează, în repetate rînduri, lordului Clarendon.

După încheierea Congresului de la Paris, revine la Londra, reînnoindu-și intervențiile pe lîngă lordul Clarendon și pe lîngă lordul Palmerston, potrivnic acum Unirii Principatelor. E ales membru al influentului **Reform Club,** devenind, totodată, prietenul directorului ziarului liberal **Morning Post.** În coloanele acestei publicații scrie o serie de articole. Cu ajutorul prietenului său Arnold Ruge și al unor deputați englezi organizează o asociație filoromână și o întrunire în sprijinul cauzei românilor la Brighton.

Cînd Poarta se pronunță, prin nota sa circulară din 31 iulie 1856, contra Unirii Principatelor, D. Brătianu răstoarnă prin două scrisori publicate în presă, argumentele reprezentanților otomani. Aflînd că Sir Henry Bulwer a fost numit membru al Comisiei de informare a puterilor garante în Principate face cunoștință cu acesta și caută să-l convingă de dreptatea cauzei românești. Este sprijinit în demersurile sale pe lîngă diplomatul britanic de către prietenul său E.Crowe, corespondent la Paris al ziarului **Morning Chronicle,** care călătorește la Constantinopol pe același vapor cu Sir Henry Bulwer. La 5 decembrie încearcă din nou să-l convingă pe Palmerston de necesitatea și importanța europeană a Unirii Principatelor. Apropiindu-se alegerile pentru Adunările ad-hoc, stăruie pe lîngă prietenii săi englezi ca Poarta să permită reîntoarcerea exilaților români în țară. În acest scop, se adresează la 10 februarie 1857 lui Walewski și lordului Clarendon. Răspunzînd interpelării făcută la sfîrșitul lui martie, de către un alt prieten al lui D.Brătianu, deputatul Otway, lordul Palmerston declară că va stărui pentru reîntoarcerea grabnică a exilaților români în patrie. Ca urmare, în luna următoare, Poarta eliberează pașapoartele necesare acestora. D. Brătianu, C.A.Rosetti, Ștefan și Nicolae Golescu sosesc în curînd la Giurgiu, dar încă aproape trei luni nu sînt primiți în țară. Abia la 7 iulie ei pot să pună piciorul pe pămîntul patriei lor.

Deputat al orașului Pitești, în Adunarea ad-hoc a Munteniei, D. Brătianu este ales ca unul din secretarii adunării. După sistarea lucrărilor, Partida Națională îl trimite, împreună cu N.Golescu, să susțină pe lîngă puterile garante din Occident revendicările formulate de Adunarea ad-hoc. Obține între altele, sprijinul viguros al lui Gladstone**, care, la 4 mai 1858, propune Camerei Comunelor o moțiune în favoarea Unirii Principatelor. În timpul conferinței de la Paris, privitoare la soarta românilor, D.Brătianu se află mai întîi în capitala Franței și, apoi, la Londra, unde stăruie necontenit pentru cîștigarea opiniei publice britanice în acțiunea de convingere a guvernului englez de necesitatea Unirii Principatelor. Intervențiile sale se îndreaptă în această perioadă mai ales către Gladstone, al cărui prestigiu politic e în creștere. În decembrie 1858 și ianuarie-februarie 1859, D.Brătianu se află la Torino. Aici ia legătură cu fostul comisar al Sardiniei în Comisia de informare de la București, cavalerul de Benzi, sprijinitor al cauzei românilor pe lîngă primul ministru al Sardiniei, Cavour.

După alegerea lui Al.I.Cuza ca domnitor și în Muntenia, D. Brătianu este numit ministru al Afacerilor Externe al guvernului din București, prezidat de I.Al. Filipescu. Deși întreține în continuare legături cu Mazzini, cu Arnold Ruge și cu alți revoluționari democrați sau radicali europeni, politica internă îl absoarbe de aci înainte din ce în ce mai mult. Odată cu Unirea Principatelor în 1859, după aproape două decenii de neîntrerupte eforturi pentru triumful cauzei drepte a poporului român în cadrul luptei generale a popoarelor europene subjugate, pentru democrație și libertate națională, este tot mai mult atras de viața politică internă a României, devenind unul din oamenii politici burghezi influenți din a doua jumătate a sec.XIX.

---

* Vezi **Magazin istoric, nr.1/1974.**

** W.E. Gladstone (1809-1898) om politic britanic, lider al Partidului Liberal — **n.r.**

„ORAȘUL BUCURIILOR"...

(Urmare din p. 23)

mai tîrziu — poate prin contaminare cu alte naraţiuni, tot de provenienţă folclorică — căci ea nu apare în versiunea iniţială a legendei legate de înfiinţarea aşezărilor săteşti, care derivă din numele Bucur, Bocur sau Bucura.

Aşadar, legenda unui Bucur cioban, întemeietor al oraşului Bucureşti, cu o ctitorie pe malurile Dîmboviţei — fără o localizare precisă — era constituită în sec. XVIII şi atestată în scris de clericul franciscan Blasius Kleiner la 1761. Această legendă n-a fost împărtăşită de cercurile culte din Muntenia, care au repudiat-o la început şi s-au străduit să-i găsească oraşului origini mai nobile.

Astfel s-a acceptat versiunea Negru vodă — circulînd în mediul cărturăresc încă din veacul XVI — dar adăugîndu-i-se corectivul creării vechii curţi domneşti de către Mircea cel Bătrîn. Arheologic, e dovedit că începuturile Bucureştilor se plasează în a doua jumătate a veacului XIV, fără ca rolul lui Mircea sau al înaintaşilor săi să fie determinat documentar.

Varianta populară a întemeierii oraşului Bucureşti, adică legenda lui Bucur, a pătruns totuşi în istoriografie — cu denaturările şi simplificările de rigoare — prin intermediul călătorilor străini fiind receptată, în cele din urmă, şi de autohtoni, începînd cu profesorul Iosif Genilie, la 1835. Dar între timp, legenda legată acum cu precădere de începuturile oraşului Bucureşti, reîntoarsă în mediul rural din care a provenit şi răspîndită pe o arie geografică mai vastă decît o bănuiam, a ajuns să fie receptată tocmai în comitatul Aradului, de preotul Nicolae Horga din Seleuş, care a prelucrat-o şi a transformat-o, oferindu-i şi un cadru istoric, destul de aproximativ, de veac XIV, dar cu singurul amănunt semnificativ, că nu aminteşte de vreo biserică ctitorită de Bucur, înnobilat aici şi devenit fiu de voievod.

Apoi a intervenit versiunea lui Iosif Génilie, care — trecînd destul de uşor peste realitatea istorică — a ajuns la un compromis între legenda populară şi tradiţia cultă. El a preluat legenda lui Bucur ciobanul, dar, prin ctitoria acestuia, a făcut legătura cu cadrul istoric, localizînd-o, printr-un subterfugiu etimologic (Bucur = Radu) cu biserica Sf. Atanasie de pe dealul de la Radu vodă, ceea ce a creat o vădită confuzie în jurul persoanei voievodului Radu, în care ne-a lăsat să vedem pe descălecătorul Radu Negru; acelaşi autor a preluat — după cum am văzut — şi afirmaţia potrivit căreia Mircea cel Bătrîn ar fi înfiinţat Curtea veche din Bucureşti.

În sfîrşit, ceea ce a mai rămas din legenda lui Bucur a trecut printr-o metamorfoză definitivă în creaţia barocă a lui Al. Pelimon din 1858, care, prelucrînd versiunea preotului Horga, amplificînd-o pînă la proporţii de roman şi adăugîndu-i identificarea lui Genilie în ceea ce priveşte localizarea bisericii miticului cioban, a ajuns la o construcţie literară artificială, unde realitatea istorică nu mai joacă nici un rol.

Bogat în tradiţii atît de diferite cu privire la înfiinţarea sa, oraşul Bucureşti păstrează însă drept cea mai apropiată locuitorilor săi — printr-un ataşament sentimental — legenda lui Bucur, care, născută în mediul rural şi preluată din folclor, a suferit, cu începere de la sfîrşitul sec. XVIII un şir întreg de transformări prin filieră cultă, ajungînd la denaturările ce au determinat istoriografia oficială s-o renege, credem, cu prea mare asprime.

PLANŞELE NOASTRE

Imagini din Bucureşti, de-a lungul timpurilor:

1) Sosirea principelui de Saxa Coburg (1783);
2) Nicolae vodă Mavrogheni plimbîndu-se prin Capitală (1789), într-o trăsură trasă de doi cerbi;
3) Mănăstirea Mihai vodă — azi Arhivele Statului — şi podul peste Dîmboviţa (1794);
4) Peisaj din marginea Bucureştilor la sfîrşitul secolului XVIII;
5) Marele incendiu din 1847;
6) Enigmatica biserică a lui Bucur (acuarelă din 1856);
7) Stradă bucureşteană la 1860 (în centrul imaginii: biserica Sf Spiridon)

(„Oraşul bucuriilor" şi legendele sale, p. 12**)**

1

2

③

④

5

6

⑦

Zîmbete din cronic

Poveste despre tiutiun

Nu numai secolului nostru îi aparţin susţinutele campanii împotriva fumatului. Cu alte argumente, între care — e drept — nu cele medicale primau, obiceiul a fost combătut încă de la introducerea tutunului în Europa. Şi tot de atunci au apărut şi s-au răspîndit numeroasele anecdote pe seama fumătorilor. Dar nici cu seriosul, nici cu gluma, răspîndirea „ierbii dracului" n-a putut fi stăvilită.

Dintre multele piese ce ar putea alcătui un virtual dosar de acuzare antinicotinic am desprins această Poveste despre tiutiun **transcrisă pe la sfîrşitul sec. XVIII de către un sîrguincios monah moldovean. (Manuscrisul se află în păstrarea Arhivelor Statului, Bucureşti — Colecţia documente moldoveneşti, XXX/2).**

Transcriind-o, am păstrat ortografia şi punctuaţia originalului.

M. C.

„Această carte este scoasă de pe limba elenească pre limba românească cu nevoinţa marelui şi înţeleptului dascăl al Ierusalimului chir Silivestru, carele au ales istorie tiutiunului din multe cărţi. Noi, 15 părinţi sfinţi din Ierusalim, închinîndu-ne la Sfîntul Mormînt [...] şezîndu noi pre o piiatră, vorbim de ale noastre trebi sufleteşti, văzut-am un stareţu bătrănu cu barba pînă la brău şi mearsă de să închină la Sfîntul Mormînt [...] Si viindu cătră noi, [...] începu a ne spune, zicăndu:

— O! fraţilor, ascultaţi-mă să vă spui de o întîmplare ce am văzut întru această cale de acum. Eu, fraţilor, lăcuescu într-o peştiră ci să chiamă Aravie de 75 de ani şi acum viindu [...] ca să mă închinu, tălnit-am un om negru ca un arap şi în mână ce dreaptă ţinea o sămănţă, şi trecu pre lăngă mine şi nu zise nimică. Şi era cu o falcă mare foarte, iar alta mai mică şi cu ochii roşii şi văzui că nu este lucru curat ci poate să fie dracul. Nu lăsaiu lucru în slab, ci mă luaiu după dînsul şi [...] l-am găsit într-un munte înalt, foarte iscusit, al Carminului. Şi făcea acolo o grădină, împrejur cu piiatră şi săpa într-ănsa iar eu zisăiu:

— Spune-mi că te juri pe numele împăratului vostru Satanail parte de dănsul să n-aibi, de nu-i grăi şi nu mi-i spune drept ce sapi şi ce sameni acole? Ear el luoa o trestie lungă şi-m şopti cu dănsa la ureche şi zise:

— Sfinte părinte eu săntu Galaar, căpitanul dracilor [...] şi săntu mai încredinţat pentru slujbele cari făcu cu credinţă împăratului nostru, Satanail, şi mai mult şi pentru aceasta carele voiu să o fac cu credinţă, cum ne-au poruncit împăratu nostru Satanail. Carile, să ne străngem toţi dracii din toată lume la un locu, să facem sobor cu toţii şi să ne socotim să facem un meştişug cu mari miros şi măngăere, ca să avem şi noi pre pămînt şi pre lumi şi miros frumos şi drăgăstos. Deci adunîndu-ne cu toţii împreună, într-un munte al Carminului, la un locu înalt, foarte iscusit, şi ne-am socotit cu toţii într-acestaşi chip: să ne împuţim într-o tidvă şi ce s-a alegi dintr-ace tidvă să fii mirositoru şi afumătoru. Şi din fumul s-au ales o sămănţă, carile după facerea ei să va înmulţi de la răsărit pînă la apus, foarte multă, şi să va chiema tiutiun [...] Şi va fi mai cu preţu această miros al nostru decît zmirna şi tămăia, carii mirosăsc creştinii, că fără zmirnă şi fără tămăie vor fi, iar fără tiutiun nu vor putea nici un ceas [...].

Şi care va trage măcar de trei ori dintr-ănsul îl vom trage la noi şi priiatin ne va fi, înainte împăratului nostru, Satanail, mare cinste va avea şi lăudat va fi, şi-l vom iubi pre el, şi cu noi frate va fi, întru această viiaţă de acum, şi după moarte al noastru va fi, făcînd şi poftili noastre şi blagoslovenie lui. Sarsailă stegariul încă cu dănşii va fi, şi gura lor va puţi ca a pupezii şi dinţii lor vor ave smoali şi rugină ca rămătoriul ce rîmă şi să tăvăleşte în noroiu. Aşa să potriveşte omul care be tiutiun şi rămîne al nostru [...]

Aşa ne-au mărturisit acel sfîntu părinte luminat poveste pentru tiutiun.

Această istorie a tiutiunului au scris eu, erei Fomi Velişcul. 1785."

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU
CĂTRE IULIU MANIU

Agresivul pact de neagresiune

VASILE GR. BOBOCESCU, MARIAN ȘTEFAN

În primele zile ale lunii decembrie 1937, Lucreţiu Pătrăşcanu — militant de seamă al Partidului Comunist Român — adresa următoarea scrisoare deschisă lui Iuliu Maniu — preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc:

DOMNULE PREŞEDINTE

În cuvîntarea ţinută la Braşov, duminică 5 decembrie, aţi adus la cunoştinţa opiniei publice că sprijinul muncitorimii vă este asigurat „absolut fără nici o condiţie, numai pe baza încrederii ce o are în năzuinţele cinstite şi în sinceritatea acţiunii" dvs.

Socotesc că afirmaţia pe care aţi făcut-o necesită dacă nu o infirmare, cel puţin o răspicată explicaţie.

Mişcarea muncitorească nu oferă, fără condiţii, nimănui sprijinul şi creditul ei. În adevăr, în campania electorală deschisă, reprezentanţii autentici ai muncitorimii au înţeles să înlăture orice tîrguială de mandate sau locuri pe liste. Ei nu au pus în primejdie posibilitatea concentrării tuturor forţelor adversare fascismului, formulînd cereri de asemenea natură — deşi ele ar fi fost perfect îndreptăţite. Această atitudine nu înseamnă însă „lipsa oricăror condiţii" de care vorbiţi dvs.

Sprijinul pe care muncitorimea înţelege să-l dea astăzi Partidului Naţional-Ţărănesc, îl dă numai cu condiţii, cu aspre condiţii chiar.

Care sînt acestea?

*Mişcarea muncitorească înţelege să ducă o luptă comună cu Partidul Naţional-Ţărănesc şi cu toate celelalte partide şi organizaţii coalizate pe aceleaşi liste — Partidul Conservator, Frontul Plugarilor, Uniunea Muncitorilor şi Ţăranilor Maghiari *, Uniunea Democratică, Partidul Ţăranilor Maghiari şi Partidul Socialist — numai pe linia unei hotărîte afirmări democratice. Ea dă sprijinul întrucît Partidul Naţional-Ţărănesc, înţelegîndu-şi rolul, se angajează fără rezerve şi fără compromisuri în marea luptă de înfrîngere a tuturor forţelor reacţionare care urmăresc într-un chip sau altul întronarea dictaturii fasciste în ţara noastră.*

Muncitorimea şi organizaţiile ei pun deci Partidului Naţional-Ţărănesc, în primul rînd, condiţia să nu se abată cu nimic din calea unei acţiuni hotărîte care să salveze România de primejdia fascismului şi a războiului.

Muncitorimea, prin exponenţii ei, s-a ridicat cu hotărîre şi din primul moment împotriva pactului de neagresiune încheiat între conducerea Partidului Naţional-Ţărănesc şi mişcarea asasină legionară. Muncitorimea n-a încetat şi nu încetează să ceară cu aceeaşi vehemenţă denunţarea acestui pact, dăunător din toate punctele de vedere luptei democratice.

În sfîrşit, muncitorimea şi mişcarea ei politică cer conducerii naţional-ţărăniste o atitudine fermă şi lipsită de şovăieli în politica externă. Partidul Naţional-Ţărănesc va găsi sprijinul

*Este vorba de „Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România".

muncitorimii, dacă şi în acest domeniu el nu numai va afirma verbal, dar va dovedi cu fapte că înţelege să apere alianţele care aşază ţara noastră în cadrul Ligii Naţiunilor, alături de ţările pacifice şi pe o hotărîtă linie de luptă împotriva tuturor încercărilor revizioniste, pregătite cu utîta febrilitate de Germania hitleristă şi aliaţii ei războinici.

Numai pe această linie şi cu aceste condiţii, domnule preşedinte, muncitorimea va fi în actuala luptă electorală alături de Partidul Naţional-Ţărănesc. Asigurările dv. că partidul pe care-l conduceţi va merge pe această cale, a îndemnat muncitorimea să vă promită sprijinul de care pomeniţi.

Frontul unic democratic şi listele diversioniste

Noi am cerut din primul moment tuturor partidelor muncitoreşti şi democratice să meargă unite în alegeri, propunînd formarea unei liste unice. Am plecat de la consideraţia pe deplin justificată, că în momentul actual de gravă primejdie pentru soarta neamului şi a ţării se impune strîngerea rîndurilor tuturor celor care luptă împotriva hitlerizării României [...] Este clar pentru orice cetăţean cinstit, că spargerea frontului democratic nu ajută decît reacţiunii.

A lipsit însă şi din partea conducerii naţional-ţărăniste o suficientă înţelegere a utilităţii unei asemenea largi formaţiuni. Faptul că Partidul Naţional-Ţărănesc şi-a unit forţele cu Frontul Plugarilor, cu Partidul Conservator şi cu celelalte organizaţii pomenite, dovedeşte că o mai persistentă chemare către toate celelalte partide democratice şi muncitoreşti ar fi dus la soluţia pe care am propus-o noi de la început: listele unice.*

Pe ce platformă sprijină muncitorimea Partidul Naţional-Ţărănesc

Muncitorimea şi organizaţiile politice care o reprezintă înţeleg să desfăşoare o activitate comună cu Partidul Naţional-Ţărănesc pe următoarele patru puncte:

— Lupta hotărîtă pentru apărarea libertăţilor constituţionale şi împotriva dictaturii;

— Împotriva stării de asediu şi cenzurii;

— Pentru apărarea integrităţii ţării, în cadrul Ligii Naţiunilor şi alături de marile puteri pacifiste; împotriva planurilor războinice ale revizionismului fascisto-hitlerist;

— Pentru amnistia generală politică.

În acelaşi timp, socotim că organizarea temeinică a campaniei electorale cere o coalizare de forţe, dincolo de cadrul Partidului Naţional-Ţărănesc. Formarea comitetelor de coordonare pe sectoare, oraşe şi judeţe din reprezentanţii tuturor organizaţiilor care se găsesc pe aceeaşi linie de acţiune cu Partidul Naţional-Ţărănesc, va forma organismele de propagandă şi agitaţie absolut necesare unei intense campanii electorale. Numai astfel va fi posibilă mobilizarea tuturor energiilor populare în lupta dusă pentru răsturnarea planurilor reacţionare care ameninţă viaţa poporului nostru.

Masele şi nu duşmanii democraţiei pot garanta libertatea alegerilor

Vi s-a cerut, domnule preşedinte, atît verbal cît şi în scris, ca Partidul Naţional-Ţărănesc să-şi întărească imediat propriile lui gărzi printr-o largă recrutare de elemente muncitoreşti. Numai astfel apărarea libertăţii alegerilor va fi deplin asigurată de singura forţă în stare s-o facă: forţa populară, organizată în cadrul frontului democratic. Altfel, liberul exerciţiu al dreptului de vot va fi lăsat la discreţia legionarilor, care s-au dovedit în adevăr buni mînuitori ai revolverului, dar şi cei mai hotărîţi duşmani ai oricărui regim de dreptate şi libertate.

Desfăşurarea campaniei electorale justifică pe deplin aceste propuneri. Numai apelînd la masele largi muncitoreşti şi ţărăneşti, Partidul Naţional-Ţărănesc va crea forţa capabilă să se opuie prigoanei pe care guvernul o dezlănţuie.

Iată în cadrul căror condiţii programatice şi pe temeiul căror propuneri concrete, muncitorimea din România înţelege să sprijine Partidul Naţional-Ţărănesc. Exponenţii ei politici vor ţine trează vigilenţa maselor — inclusiv a celor din Partidul Naţional-Ţărănesc — în lupta care se dă astăzi împotriva purtătorilor de cuvînt ai hitlerismului. Ei o fac înţelegînd să apere nu numai un regim intern de libertate cetăţenească, dar să împiedice şi un act de trădare, aşa cum îl plănuiesc acei care afirmă că locul României este pe axa Roma-Berlin, adică la discreţia celor mai hotărîţi duşmani ai hotarelor noastre.

Îndemnînd muncitorimea şi pe toţi cetăţenii ţării să voteze listele Partidului Naţional-Ţărănesc, care cuprind şi pe reprezentanţii organizaţiilor democratice de mai sus, îi îndemnăm să voteze pentru democraţie, împotriva fascismului. Orice vot dat listelor diversioniste, este un vot dat guvernului şi reacţiunii.

---

* În februarie 1936, cu ocazia alegerilor parlamentare parţiale din judeţele Mehedinţi şi Hunedoara, s-a înfăptuit Frontul Democratic: organizaţiile locale ale P.N.Ţ. s-au raliat frontului comun, format din Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, MADOSZ şi unele grupări socialiste, obţinînd un răsunător succes în alegeri. În aprilie şi iulie 1937, cu ocazia alegerilor comunale, municipale şi judeţene, s-au încheiat noi acorduri locale între organizaţii ale Blocului Democratic, P.N.Ţ., Partidului Conservator (Gr. Filipescu) şi ale radical-ţărăniştilor — *n. r.*

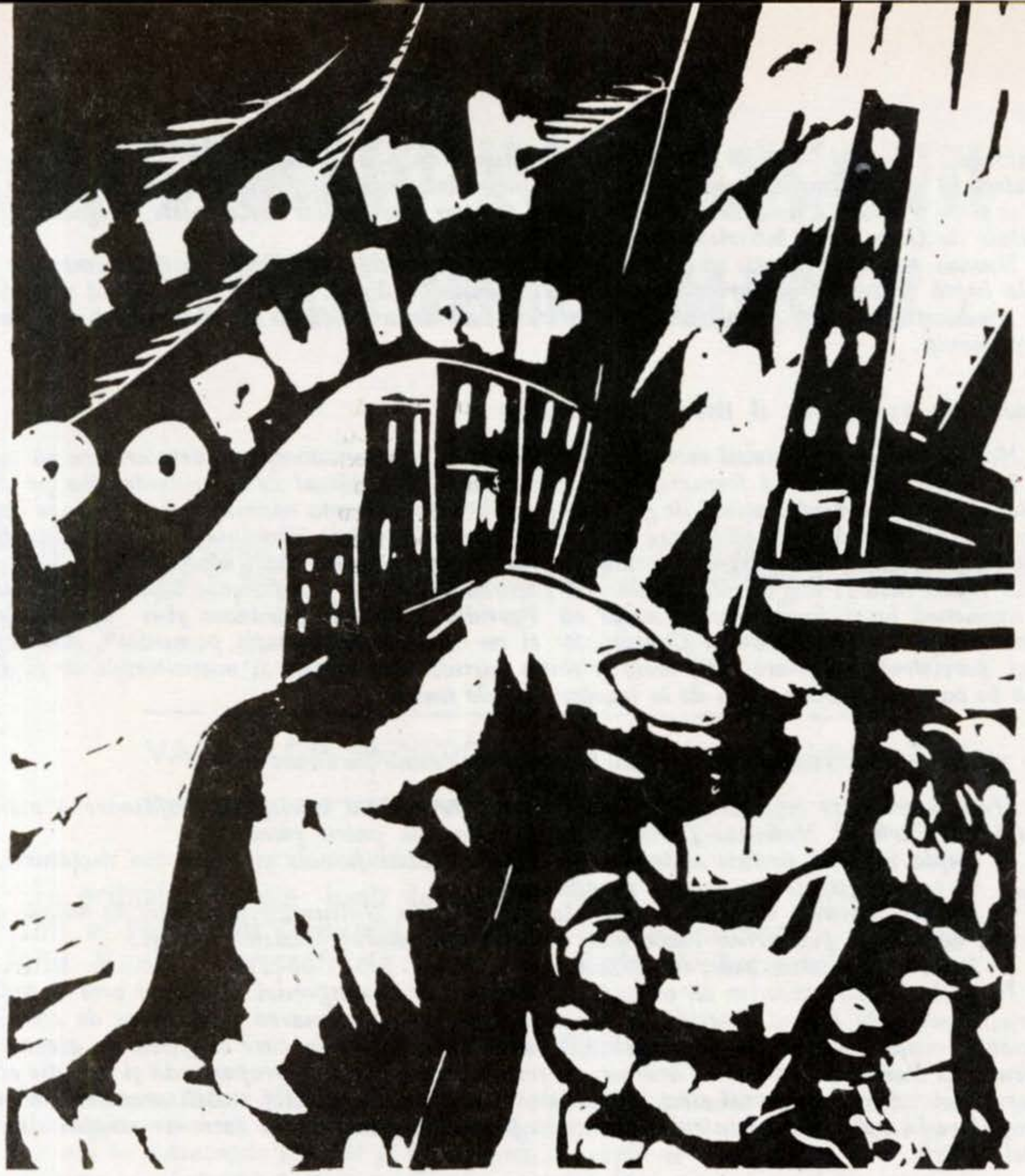

Front Popular. *Linogravură de A. Mărculescu, publicată în revista* Soarele *(1936)*

* * *

Front hotărît împotriva celor care din umbră plănuiesc un atac împotriva regimului nostru constituțional. Front hotărît însă și împotriva celor care, pe față au declarat război de moarte libertăților cetățenești și sînt unelte plătite ale dușmanilor țării.

Prin unirea tuturor organizațiilor potrivnice fascismului, mișcarea muncitorească va strînge toate forțele vii ale neamului ca să împiedice subjugarea țării și înrobirea maselor muncitorești și țărănești. Pe acest drum de salvare a țării și a neamului, mișcarea muncitorească vrea să întîlnească Partidul Național-Țărănesc, liberat de pacte și compromisuri, care nu fac decît să amorțească combativitatea celui mai mare partid democratic din țară.

Mișcarea muncitorească va sta neclintită la postul ei de acțiune și de veghe. Sigură pe trăinicia credințelor ei, ea nu se îndoiește de siguranța izbîndei. Această izbîndă va fi nu numai a muncitorimii, ci a tuturor acelor care iau astăzi atitudine împotriva fascismului aducător de ruină și moarte și luptă pentru o România liberă și prosperă.

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU

Cenzurată de către autorități, scrisoarea adresată șefului celui mai mare partid politic burghez, n-a putut fi difuzată și a rămas necunoscută opiniei publice.

Din investigațiile pe care le-am întreprins rezultă că documentul n-a făcut încă obiectul atenției specialiștilor; îl publicăm cu convingerea că el aduce o contribuție importantă la înțelegerea poziției P.C.R. față de „pactul de neagresiune" încheiat de Iuliu Maniu și C.Z. Codreanu în toamna anului 1937.

Dar pentru ca cititorul să se familiarizeze cu contextul politic la care se referă documentul este necesară o scurtă reçapitulare a evenimentelor.

Liderul împotriva propriului partid

În primăvara anului 1937, organele de urmărire și informații ale statului constatau că între Iuliu Maniu – retras în 1933 din funcția de președinte al Partidului Național-Țărănesc – și Corneliu Codreanu – șeful Gărzii de fier – au loc insistente tatonări și schimburi de emisari. În timpul vizitei pe care unul dintre șefii legionari din Transilvania – Emil Șiancu – a făcut-o la București, emisari ai lui Iuliu Maniu au intervenit pe lîngă el pentru a „mijloci o apropiere între fostul șef al Partidului Național-Țărănesc și Corneliu Codreanu". La rîndul său, șeful legionarilor, după ce stabilise unele relații cu Al. Vaida-Voievod și organizația **profascistă condusă de acesta (Frontul românesc, constituit în martie 1935, prin ieșirea lui Vaida și a amicilor săi din P.N.Ț.)**, „a dat dispoziții căpitanului Șiancu de a lua contact personal cu dl. Maniu, spre a discuta asupra posibilităților unei colaborări". Două zile mai tîrziu, la 11 martie 1937, în casa din București a unui inginer Ionică, Zaharia Boilă, nepotul lui Maniu, s-a întîlnit cu Codreanu, cu care a discutat posibilitatea unei conlucrări. Printre altele, șeful legionar și-a exprimat dorința de a se întîlni personal cu Maniu. Dat fiind faptul că relațiile legionarilor cu Carol II se înrăutățiseră* și temîndu-se că va fi suprimat, Codreanu i-a mărturisit lui Boilă că lăsase un testament politic ce prevedea ca, în cazul dispariției sale, legionarii să se alăture liderului P.N.Ț.

Aceste căutări și încercări de apropiere între Maniu și Codreanu puteau stîrni nedumerirea oricărui om de bună credință: Maniu – membru marcant al unuia din marile partide de guvernămînt din țară, adept și susținător al regimului parlamentar burghez, care făcuse de multe ori publice aceste convingeri – tatona, prin întîlniri secrete, pe șeful celei mai reacționare grupări politice din România, Garda de fier.

Ce fapte, ce schimbări surveniseră în viața politică pentru a determina febrile căutări celor doi politicieni? Care erau mobilurile și obiectivele urmărite de ei?

Conflict mai vechi

Succesele înregistrate de forțele democratice și antifasciste în alegerile parlamentare parțiale din 18 februarie 1936 în județele Mehedinți și Hunedoara, în alegerile comunale, municipale și județene din 1936 și 1937, ca și marile demonstrații antifasciste din mai 1936 (cu peste 500 000 participanți) evidențiaseră că deși comuniștii se aflau în ilegalitate, ei înregistrau o creștere considerabilă a influenței în viața politică a țării. Programul și linia politică promovate de P.C.R. cîștigaseră adeziunea maselor largi, determinînd o evidentă orientare favorabilă realizării Frontului Popular Antifascist**. Ideea prinsese rădăcini și în rîndul multor membri de rînd ai P.N.Ț. și ai celor din Partidul Radical-Țărănesc (de sub conducerea lui Gr. Iunian) cîștigînd chiar un mare număr din fruntașii acestor partide, ca dr. N. Lupu, Radu Olteanu, Octav Livezeanu, Alex. Mîță, Dem Dobrescu, Petre Andrei, Mihail Ralea etc. Ieșirea din cadrul P.N.Ț. a grupului de dreapta al lui Vaida-Voievod, trecerea în expectativă a lui Maniu, dar mai ales revenirea dr. N. Lupu în cadrul P.N.Ț. (1934) au făcut ca în perioada 1936-1937, în conducerea partidului să domine aripa țărănistă (după cum se știe, P.N.Ț. a luat naștere în 1926 prin fuziunea Partidului Național Român cu Partidul Țărănesc). Elemente din gruparea țărănistă, care formau aripa de stînga a partidului, au răspuns favorabil apelurilor lansate de P.C.R. pentru organizarea unor acțiuni comune împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței țării, chiar dacă conducerea P.N.Ț. din acei ani nu și-a dat acordul pentru realizarea Frontului Popular Antifascist pe scară națională. În cadrul P.N.Ț. activau și alți oameni politici, cunoscuți pentru atitudinea lor antifascistă, cum era Armand Călinescu***.

Înțelegînd importanța deosebită a coalizării tuturor forțelor democratice, patriotice într-un larg front național, pentru a bara ascensiunea spre putere a Gărzii de fier și a salva independența țării amenințată de acțiunile revizioniste ale statelor fasciste, P.C.R. a depus eforturi susținute. Comuniștii doreau să atragă P.N.Ț. alături de organizațiile aflate sub influența sau conducerea lor (Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, MADOSZ etc.), de sindicate și celelalte partide muncitorești (Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist-Unitar, Partidul Socialist-Independent). O poziție ostilă legionarilor și Germaniei naziste adoptau și alte partide și forțe politice din acea vreme: Partidul Conservator (Gr. Filipescu), Partidul Radical-Țărănesc etc.

Orientarea unor cadre din conducerea P.N.Ț. și a multor membri de rînd spre conlucrarea cu forțele patriotice antifasciste a primit însă o grea lovitură din partea lui Maniu. Acesta a organizat o serie de acțiuni, atît în interiorul, cît și în afara partidului, pornind de la convingerea că va putea folosi mișcarea legionară ca element de presiune și manevră pentru a-și satisface ambițiile sale de a fi prima figură a vieții politice românești.

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1973.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

*** Vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1967.

Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voievod, Gh. I. Brătianu şi Ion Mihalache (văzuţi de caricaturistul I. Th. Olaru)

Mihalache în opoziţie de uzură

Calculele şi acţiunea lui Maniu s-au desfăşurat pe mai multe planuri, vizînd mai multe obiective. În primul rînd, speculînd faptul că raporturile dintre Carol II şi Garda de fier se înrăutăţiseră foarte mult, i-a atras pe legionari de partea sa, spre a-i folosi împotriva regelui. În al doilea rînd, prin dezacordul pe care şi l-a manifestat deschis faţă de gruparea ţărănistă, a urmărit să slăbească momentan P.N.Ţ., menţinîndu-l într-o opoziţie de uzură, pentru a-l sabota pe Mihalache şi a-l înlocui în funcţia de preşedinte.

La 20 noiembrie 1937, Parlamentul a fost dizolvat şi s-au anunţat noi alegeri parlamentare pentru 20 decembrie. S-a deschis astfel una din cele mai disputate campanii electorale din istoria ţării. Forţele democratice s-au aflat, în fapt, în faţa a două puternice presiuni: una venind din partea regelui, în cursă spre instaurarea dictaturii personale, cealaltă din partea mişcării legionare, care încerca să răzbată cu orice chip la suprafaţa vieţii politice.

În aceste condiţii, la 25 noiembrie 1937, s-a încheiat „pactul de neagresiune" cu „Totul pentru ţară"*, la care au aderat de asemenea partidul liberal profascist prezidat de Gh. Brătianu şi gruparea politică de dreapta a lui C. Argetoianu.

Conform versiunii publice „pactul de neagresiune" a fost realizat pentru „apărarea libertăţii" şi „asigurarea corectitudinii alegerilor". Obiectivele nedeclarate ale acestei înţelegeri au fost însă mult mai largi, ea căpătînd caracterul unei adevărate alianţe politice între I. Maniu şi C.Z. Codreanu. O dovadă e şi faptul că pactul propriu-zis a fost precedat de o serie de acorduri şi înţelegeri nedate publicităţii şi ale căror baze fuseseră puse încă înainte ca I. Maniu să preia din nou, în noiembrie 1937, preşedinţia P.N.Ţ. Se stabilise, astfel, o înţelegere în virtutea căreia în alegerile pentru Senat, P.N.Ţ. şi legionarii să depună o listă comună; se hotărîse un plan de acţiune comună între P.N.Ţ. şi mişcarea legionară şi pentru perioada de după alegeri (Maniu spera să cîştige alegerile şi să formeze guvernul). Chiar în cadrul întrevederii dintre Maniu şi Codreanu, ţinută în casa d-rului D. Gerota, în care s-a încheiat pactul, se stabilise că în cazul în care guvernul Tătărăscu va dizolva „Totul pentru ţară", P.N.Ţ. să se retragă din alegeri, în semn de solidaritate cu mişcarea legionară, şi să „înceapă lupta comună [cu aceasta] contra guvernului". De altfel, în repetate rînduri, Codreanu le spusese ciracilor săi că era în avantajul legionarilor ca alianţa şi colaborarea cu Maniu să fie continuate şi după alegeri.

Pentru unii mumă...

Încă la 13 aprilie 1937, Maniu primise o delegaţie de studenţi legionari, trimisă de Codreanu „spre a fi sfătuiţi în orientarea politică a mişcării legionare". Pentru eventualitatea că ar putea fi suprimat a doua zi, Codreanu a dat dispoziţii strict confidenţiale şefilor de organizaţii legionare ca, „în cazul cînd el va dispare în lupta pe care o crede inevitabilă între mişcarea legionară, pe de o parte, şi cercurile din jurul Palatului, pe de altă parte, atunci toate organizaţiile legionare să se orienteze spre dl. Maniu, singurul om cu prestigiu".

* Denumirea luată de Garda de fier la reînfiinţarea sa, în martie 1935 (vezi şi *Magazin istoric*, nr. 9/1970).

În același timp, pentru a-i arăta lui Maniu că poate conta pe sprijinul Gărzii de fier în confruntarea cu ramura țărănistă din P.N.Ț., Codreanu declara că „dacă va fi adus la guvern Partidul Național-Țărănesc [sub șefia lui Mihalache], în frunte cu Armand Călinescu și Virgil Madgearu, va declara război pe viață și moarte acestui regim, ajungînd pînă la vărsări de sînge".

Prin apropierea de Maniu, pentru legionari se deschidea o perspectivă nesperată: conștienți că singuri nu se vor putea impune niciodată în cadrul unei ample consultări a corpului electoral șefii Gărzii de fier s-au gîndit să speculeze această apropiere, pentru a induce în eroare pe votanți. Într-o consfătuire intimă cu unii fruntași gardiști, Codreanu a declarat că „mișcarea legionară niciodată nu va putea ajunge la putere pe calea evolutivă, cucerind alegerile, oricît s-ar pregăti în acest sens", ci „numai prin forță [...], creînd statul legionar".

În a doua jumătate a lunii august 1937, Emil Șiancu i-a făcut o nouă vizită lui Maniu. Din convorbirea pe care a avut-o cu

liderul național-țărănesc, Șiancu și-a format convingerea că acesta „era hotărît să revină la șefia Partidului Național-Țărănesc, însă în prealabil așteaptă uzarea tuturor acelor fruntași din partid care-i erau adverși, aceasta pentru ca, luînd șefia, să poată în voe a-și aplica tactica sa". Pe de altă parte, emisarul legionar a raportat lui Codreanu părerea că în eventualitatea în care Maniu „ar ajunge la șefia Partidului Național-Țărănesc, s-ar putea stabili o colaborare între «Totul pentru țară» și Maniu în ceea ce privește punctele comune pe care le au asupra problemelor așa-zise constituționale".

Codreanu n-a întîrziat să-și elaboreze tactica față de P.N.Ț. în campania electorală ce se apropia. Într-o ședință cu șefii de regiuni ai organizației legionare, el preciza: „În județele unde organizațiile Partidului Național-Țărănesc sînt conduse de către adversari ai mișcării legionare, ca Virgil Madgearu, Armand Călinescu și dr. N. Lupu, mișcarea legionară să fie astfel pregătită, încît să poată face față chiar cu violență [sic!] în alegerile generale". Față de șefii național-țărăniști, partizani ai lui Maniu, Codreanu recomanda ca „în propaganda ce o desfășoară legionarii să caute a evita conflictele cu acești național-țărăniști și chiar să se ferească a-i critica, pentru a nu prejudicia raporturile bune pe care le are astăzi mișcarea legionară cu d-nul Maniu".

Atacuri combinate

Peste cîteva săptămîni, „maniștii" au început acțiunea împotriva lui Ion Mihalache, pentru a-l împiedica să formeze un guvern național-țărănesc. În cercurile fruntașilor „maniști" din Capitală, la începutul lunii octombrie 1937, se discuta că, împreună cu șeful lor, „vor face opoziție unei eventuale formule de guvern național-țărăniste prezidată de dl. Mihalache, pe motiv că un asemenea guvern ar fi însemnat să guverneze contrar vederilor constituționaliste ale d-lui Maniu". Acesta a refuzat să participe la ședința conducerii P.N.Ț., din 20 octombrie 1937, în care s-a discutat problema succesiunii guvernului. Fruntașii „maniști" din Capitală, care în seara aceleiași zile ținuseră o consfătuire, au apreciat cu satisfacție că „P.N.Ț. [sub președinția lui Ion Mihalache]

a pierdut orice şansă de a veni la putere singur" şi s-au arătat dispuşi să aştepte cu calm desfăşurarea evenimentelor. „Acest fapt e dăunător deocamdată partidului, dar va fi mai tîrziu spre binele acestui organism politic, căci — au apreciat ei — cei ce l-au adus în starea de astăzi, vor fi nevoiţi de a se retrage din posturile de conducere, şi dl. Maniu reluînd şefia, va fi în măsură ca în scurt timp să redreseze acest partid şi să-l aducă la putere".

La 4 noiembrie, cu prilejul unei întîlniri pe care fruntaşii naţional-ţărănişti transilvăneni au avut-o la Cluj cu Maniu, acesta le-a cerut să depună toate străduinţele cu ocazia alegerilor generale parlamentare ce urmau să aibă loc, pentru ca „din numărul total de mandate din Ardeal pentru Adunarea deputaţilor, cel puţin două treimi să revină partizanilor săi".

Totodată el a dat dispoziţii ca grupul deputaţilor naţional-ţărănişti din Transilvania să se ralieze în Parlament reprezentanţilor legionari; înţelegerea în această privinţă urma să fie perfectată printr-un acord, în ziua de 7 noiembrie 1937, la tratative fiind desemnat să participe Ionel Pop, care „se bucură de mari simpatii în rîndurile legionarilor". Scopul acestui bloc parlamentar era să torpileze pe Ion Mihalache în cazul cînd ar fi cîştigat alegerile. Conducerea mişcării legionare a hotărît, la consfătuirea din 11 noiembrie 1937, să trimită doi delegaţi (Alex. Constant şi Nicolae Totu) la Armand Călinescu şi Virgil Madgearu cu ameninţarea că „în cazul cînd va veni la putere Partidul Naţional-Ţărănesc, dacă veţi îndrăzni să luaţi vreo măsură care să atingă libera desfăşurare a activităţii mişcării legionare sau se va atinge de vreunul din luptătorii ei, o veţi plăti cu viaţa voastră şi nu numai voi, dar şi urmaşii voştri din neam în neam".

Toate aceste acţiuni au decurs pe fundalul unei tot mai accentuate crize politice. Guvernul condus de Gh. Tătărăscu se clătina; în cercurile politice se discuta aprins problema succesiunii. Cei mai mulţi vedeau o soluţionare prin chemarea la guvern a naţional-ţărăniştilor. · Carol II făcuse, de altfel, unele aluzii în acest sens, iar conducerea P.N.Ţ. îşi arătase intenţia de a primi o astfel de ofertă. În cadrul unor contacte preliminare regele a pus unele condiţii pe care Mihalache nu le-a putut accepta. La 13 noiembrie, cînd totuşi, preşedintele P.N.Ţ. a primit însărcinarea să formeze guvernul, Carol a fost foarte explicit. Pretextînd o aşa-zisă „lărgire a bazei de guvernare", el i-a cerut să includă în guvern şi pe unii reprezentanţi ai Frontului Românesc al lui Vaida-Voievod. Conducerea P.N.Ţ. n-a acceptat şi, a doua zi, Mihalache şi-a depus mandatul. În aceeaşi zi, Carol l-a primit pe Tătărăscu, care a prezentat demisia guvernului, dar, acceptînd condiţiile refuzate de naţional-ţărănişti, a primit... mandat să formeze un nou cabinet. La 17 noiembrie, regele a aprobat lista noului guvern, care prin componenţa sa a căpătat şi mai vizibil decît cel precedent caracterul de guvern personal al regelui. În plus, prin menţinerea lui Tătărăscu la putere şi, deci, prin renunţarea la „rotativa" guvernamentală, regele făcea un nou pas spre dictatura sa.

În urma eşecului, Mihalache a fost nevoit să demisioneze din funcţia de preşedinte al P.N.Ţ., în locul său revenind Maniu. Printre primele manifestări politice ale noului preşedinte al P.N.Ţ. a fost oficializarea legăturilor sale cu şeful Gărzii de fier. Cît de departe s-a ajuns în această colaborare ne putem da seama şi din faptul că şefii organizaţiilor legionare au primit instrucţiuni din partea lui Codreanu pentru „a colabora şi ajuta pe naţional-ţărănişti în ce priveşte poliţia [paza] întrunirilor [electorale] respective, pentru ca adversarii politici să nu mai poată să le zădărnicească". Totodată, după revenirea lui Maniu în fruntea partidului, P.N.Ţ. a încetat critica la adresa ideologiei şi metodelor teroriste ale Gărzii de fier. Manifestul către alegători, lansat de P.N.Ţ. la sfîrşitul lunii noiembrie 1937, nu mai conţinea nici una din lozincile antifasciste cu care mobilizase masele la marile demonstraţii populare din 1936 şi 1937. Cu prilejul unei întruniri electorale ţinute la Cluj, după declaraţiile de fidelitate faţă de Franţa şi Anglia şi faţă de sistemul tradiţionalelor alianţe încheiate de România, Maniu a făcut aprecieri elogioase la adresa regimurilor politice din Italia şi Germania.

„Pactul de neagresiune" a avut consecinţe grave pe tărîm politic, dînd un certificat de legitimitate mişcării legionare ca unei forţe politice aptă de a guverna.

Avînd girul politic al celui mai mare partid de opoziţie, legionarii s-au aruncat în alegerile de la 20 decembrie 1937, făcînd uz de demagogie, teroare şi violenţă. Departe de a se „modera" sub influenţa aliatului său, Codreanu şi-a exprimat public adversitatea faţă de regimurile democratice şi hotărîrea de a instaura „statul totalitar", luînd atitudine împotriva Micii Înţelegeri, Înţelegerii Balcanice şi Societăţii Naţiunilor şi cerînd alăturarea României la statele fasciste. „În 48 de ore după biruinţa mişcării legionare, România — declara el — va avea o alianţă cu Roma şi Berlin".

„Iuliu Maniu a pierdut dreptul de a vorbi în numele democraţiei"

Apelul adresat celorlalte partide de a adera la pact n-a găsit ecou favorabil decît la dezidenţa liberală a lui Gh. Brătianu şi la Uniunea Agrară, condusă de C. Argetoianu. Ceilalţi lideri politici au dezavuat

acțiunea lui Maniu. Astfel, Grigore Iunian, președintele Partidului Radical-Țărănesc, a refuzat propunerea făcută de liderul P.N.Ț. de a participa la un bloc al opoziției, declarînd că fiind „credincios' principiilor democratice bazate pe pactul constituțional și respectul libertăților și instituțiilor de stat nu poate lua parte alături de unele partide care neagă aceste principii". Victor Iamandi, liderul grupării „H" din cadrul P.N.L.*, cu prilejul întrunirii electorale ținute la Iași, la 7 decembrie 1937, a declarat că „Iuliu Maniu a pierdut dreptul de a vorbi în numele democrației", pentru că „a dat mîna cu dreapta specializată în asasinate și crime". Chiar președintele P.N.L., Constantin I.C. Brătianu, într-o cuvîntare rostită la consfătuirea cu reprezentanții organizațiilor comunale din județul Ilfov, a avut cuvinte dezaprobatoare la adresa lui Maniu. „Pînă ieri în luptă cu Garda de fier, care îl amenința — a declarat el — astăzi încheie un pact, angajîndu-se a nu combate niște teorii periculoase și pentru democrație și pentru existența noastră națională". Pe o poziție asemănătoare s-a situat și Nicolae Iorga.

Gestul lui Maniu a provocat noi frămîntări în cadrul P.N.Ț. Astfel, unii din membrii comitetului executiv (Armand Călinescu, N. Costăchescu, Virgil Potârcă, Grigore Gafencu), dar mai ales cei din aripa de stînga a partidului: dr. N. Lupu, Octav Livezeanu, M. Ghelmegeanu, M. Ralea, Petre Andrei și alții, cunoscuți prin atitudinea lor antilegionară, nu s-au declarat de acord cu noua orientare impusă P.N.Ț. de către Maniu. Cu ocazia discutării „pactului de neagresiune", Armand Călinescu l-a combătut cu înverșunare, considerîndu-l „o negare a principiilor democratice prin legalizarea unei mișcări totalitare". Încă din mai 1936, cu prilejul unei audiențe la rege, Armand Călinescu vorbise acestuia despre pericolul legionar și opinase pentru reprimarea mișcării fasciste. În timpul unei întrevederi cu I. Mihalache, la 9 decembrie 1937, Armand Călinescu a declarat răspicat că nu aprobă colaborarea P.N.Ț. cu Garda de fier și gruparea liberal-dezidentă a lui Gh. Brătianu.

Numeroase organizații ale P.N.Ț. din Capitală și din provincie, mai ales în centrele industriale unde comuniștii aveau mare influență, au criticat energic noua orientare politică dată partidului de către Maniu și au cerut denunțarea înțelegerii cu Garda de fier. Multe din întrunirile electorale național-țărăniste au căpătat astfel un pronunțat caracter democratic și antifascist.

Potrivit instrucțiunilor primite din partea C.C. al P.C.R., comuniștii care activau în rîndurile P.N.Ț. au început acțiuni energice în vederea schimbării tacticii impuse partidului de către Iuliu Maniu. „Comuniștii activează în rîndurile membrilor înscriși în P.N.Ț. — precizau instrucțiunile amintite — pentru a-i determina să solicite de la conducerea P.N.Ț. următoarele revendicări: denunțarea «pactului de neagresiune»; întreprinderea unei campanii politice pentru desființarea stării de asediu și a cenzurii; stabilirea unei colaborări cu Partidul Radical-Țărănesc, pentru înființarea unui front democrat; revenirea asupra declarației făcute de Maniu la Cluj" (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 210, fila 334).

Îngrijorați de consecințele grave ale acțiunilor noului președinte al P.N.Ț. „delegații de muncitori din București — se arăta în *Scînteia* din 22 decembrie 1937 — s-au prezentat domnului Maniu și i-au cerut ruperea «pactului de neagresiune» încheiat de el cu partidul fascist «Totul pentru țară», care continuă să fie organizația paramilitară, agresivă a lui Hitler în România și cu partidul fascizant național-liberal georgist. Muncitorii din București în modul acesta au exprimat clar și precis dorințele nu numai ale clasei muncitoare, dar și ale poporului român [...] de a se cere și impune noului conducător al Partidului Național-Țărănesc lupta consecventă contra amestecului lui Hitler în treburile interne ale țării, contra agenturilor acestuia în România [...], pentru îmbunătățirea situației maselor populare, lărgirea libertăților democratice, pentru alegeri libere și guvern democrat format din reprezentanții partidelor și organizațiilor democratice".

În instrucțiunile C.C. al P.C.R. pentru campania electorală de la sfîrșitul lui 1937 se cerea comuniștilor să lupte „pentru a împiedica cu orice preț, oriunde, reușita listelor deschis fasciste". Pentru aceasta se recomanda o tactică elastică, cunoașterea concretă a raportului de forțe și orientarea, de la caz la caz, „ajungînd chiar să [se] voteze lista unor partide [...] cu care altfel nu avem nimic comun, dar numai și numai să [se] împiedice succesul listei deschis fasciste".

Rezultatul alegerilor a adus surprize: era pentru prima oară în istoria parlamentară a țării cînd un guvern organiza alegeri și nu le putea cîștiga; în urma dezorientării și confuziei create în rîndurile corpului electoral, mișcarea legionară a obținut un număr nesperat de mare de voturi; nici unul din partidele burgheze aflate în cursă nu a întrunit majoritatea necesară; în consecință, Carol a încredințat sarcina de a forma guvernul lui Octavian Goga, secondat de A.C. Cuza, conducătorii Partidului Național-Creștin ale cărui rezultate electorale erau submediocre. A fost, de fapt, un guvern de foarte scurtă durată, căci la 10 februarie 1938**, Carol II a instaurat dictatura personală.

---

* Gruparea cuprindea o serie de elemente tinere cu vederi democratice-burgheze, ostile apropierii de Germania hitleristă și potrivnice Gărzii de fier (despre V. Iamandi, vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1969).

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

Cărți sosite la redacție

● **Dimitrie Cantemir — ISTORIA IEROGLIFICĂ.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1973: text stabilit și glosar de **Stela Toma**; studiu introductiv, comentarii, note, bibliografie și indice de **Nicolae Stoicescu**. *Tomul IV din seria de* **Opere complete** *ale domnului moldovean, publicate într-o ediție critică îngrijită de* **Virgil Cândea**, *care semnează și prefața prezentului volum.*

● **REZISTENȚA EUROPEANĂ ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. 1938-1945,** vol. I.

Editura Militară, București, 1973: *culegere de studii privind Rezistența în țările din Europa Centrală și de Sud-Est, publicată sub egida Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Autori:* **Nicolae Copoiu, Gheorghe Unc, Constantin Nuțu, Milică Moldoveanu, Gelcu Maksutovici, Dan Baran, Nicolae Ciachir, Crișan Iliescu, Ladislau Gergely, Gheorghe Zaharia.**

● **Petre Constantinescu-Iași — DE LA ELIBERARE LA SOCIALISM.**

Editura Politică, București, 1973: *amplă selecție din articolele pe care istoricul și militantul comunist le-a publicat în presa anilor 1944-1955.*

● **Ligia Bârzu — CONTINUITATEA POPULAȚIEI AUTOHTONE ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE IV-V.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1973: *analiza unor vestigii ce reprezintă noi dovezi materiale în sprijinul continuității unei populații autohtone în fosta provincie romană Dacia.*

● **N.Z. Lupu — PLANUL DE LA GENEVA. IMPLICAȚIILE POLITICE ÎN ROMÂNIA. 1932-1933.**

Editura Politică, București, 1973: *acordul de colaborare tehnico-consultativă încheiat la 23 februarie 1933 între guvernul român și Societatea Națiunilor.*

● **Carol Göllner — REGIMENTELE GRĂNICEREȘTI DIN TRANSILVANIA. 1764-1851.**

Editura Militară, București, 1973: *pagini semnificative din istoria zbuciumată a acestor unități militare.*

● **Tiberiu Avramescu — CONSTANTIN MILLE. TINEREȚEA UNUI SOCIALIST.**

Editura Politică, București, 1973: *anii de formare și entuziastă activitate militantă (pînă în 1895) a unuia din reprezentanții de seamă ai mișcării democratice și socialiste din România de la sfîrșitul sec. XIX.*

● **G. Zane, Elena G. Zane — NICOLAE BĂLCESCU LA BIBLIOTECA POLONEZĂ DIN PARIS.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1973: *evocarea perioadei anilor 1847-1851, cînd Nicolae Bălcescu a cercetat, pe lîngă fondurile Bibliotecii Naționale din capitala Franței și pe cele ale Bibliotecii poloneze „important centru politic al intelectualității poloneze revoluționare stabilită în Franța".*

● **Simion Săveanu — ENIGMELE BUCUREȘTILOR.**

Editura pentru Turism, București, 1974: *momente din istoria mai puțin cunoscută a Capitalei noastre, reconstituite atît din mărturiile documentelor cît și din ceea ce a păstrat tradiția orală a bucureștenilor.*

● **Ing. Constantin C. Gheorghiu — AUREL VLAICU.**

Editura Militară, București, 1973: *momente din viața și opera ilustrului precursor al aviației românești și mondiale.*

PASIUNEA CUNOAŞTERII

Leonardo da Vinci

MARIA LUISA RIZZATTI

În tratatul pe care i l-a consacrat, Leonardo da Vinci considera pictura o ştiinţă — „acea ştiinţă ce arată opera Naturii“ în cel mai înalt grad. Rod al unei munci de o viaţă, Tratatul despre pictură **este, pentru cel ce îl parcurge, o carte de iniţiere. Asemenea unui demiurg generos, autorul dezvăluie oamenilor o parte din complexul tablou al feluritelor înfăţişări pe care le poate avea natura şi, totodată, multiplele modalităţi în care acestea pot fi percepute.**

Înainte de toate, a fost un om care a aparţinut din plin vremilor sale, „quattrocentoului“, secolului fericit în a fi cuprins în durata sa trăirile atîtor bărbaţi iluştri, după unele aprecieri veacul cel mai bogat în genii. Deşi a locuit succesiv în mai multe oraşe, a rămas un cetăţean al Florenţei, pentru care venirea sa pe lume a fost considerată „un dar cu adevărat uriaş“ (G. Vasari). Socotit unul din cei mai străluciţi reprezentanţi ai Renaşterii italiene, s-a preocupat nu numai de pictură şi sculptură, ci şi de mai toate ramurile ştiinţei cunoscute în epoca sa. În domeniul mecanicii a studiat fenomene ca atingerea, ciocnirea şi căderea corpurilor, rezistenţa materialelor etc.; a întocmit numeroase proiecte de irigaţie, de apeducte şi canale; a construit maşini de săpat, de şlefuit sticlă, de tracţiune, de tipărit şi diverse instalaţii militare; s-a preocupat de realizarea unor aparate de zburat, elaborînd veritabile prototipuri ale elicopterului şi paraşutei; i se datoresc, de asemenea, unele cercetări în domeniul topirii şi prelucrării metalelor şi

l-au interesat în egală măsură legile opticii şi alcătuirea universului; anatomia omului şi deplasările mărilor şi continentelor; structura frunzelor şi construirea unor oraşe ideale. A considerat matematica şi mecanica ştiinţe desăvîrşite, încercînd să imprime armonia lor şi celorlalte domenii de activitate.

S-a socotit un uomo senza lettere **(„om fără ştiinţă de carte", fără acea cunoaştere amănunţită a cărţilor latineşti şi greceşti, pe care neoplatonicienii florentini le tot studiau), preferînd profesorilor docţi şi cu iz încă scolastic, învăţăturile unui singur magistru: experienţa, „ea care a fost învăţătoarea tuturor celor ce gîndesc şi scriu cum trebuie", după cum însuşi va recunoaşte. Într-un secol în care diversele dogme formau un zid încă puternic în calea cunoaşterii, acest** uomo senza lettere **a avut îndrăzneala de a socoti că experienţa practică trebuie aşezată la baza tuturor străduinţilor omului de a descifra înţelesurile acestei lumi.**

Într-un secol în care biserica era mai mult decît puternică, el a cutezat a scrie: „Dacă ne îndoim de adevărul oricărui lucru care trece prin simţuri, cu atît mai mult trebuie să ne îndoim de lucrurile potrivnice acelor simţuri, de pildă de nefiinţa Domnului ori a sufletului, şi de altele asemănătoare". A crezut în simţuri şi, într-un secol încă nepregătit pentru a-i permite aceasta, a căutat a cunoaşte tot ceea ce ele îi reproduceau din lume.

La rîndu-i, a încercat a-i da lumii noi înfăţişări, aşa cum simţurile sale cereau şi nu aflau în jur. Avîntul său în atîtea domenii felurite e risipirea creatorului fără unelte. Aducînd la lumină marile invenţii care-i umpleau mintea, în egală măsură a fost nevoit să-şi construiască cele trebuincioase realizării lor. Angrenat într-o adevărată reacţie spirituală în lanţ, în care nedumerirea naşte nedumerire, nevoia-nevoie, el a crezut că poate umple toate golurile descoperite în jurul său la fiecare pas. Asemenea lui Sisif, odată ajuns în pisc, un alt bolovan îl solicita şi un alt povîrniş i se deschidea chemător în faţă.

Departe de a cuprinde întreg drumul vieţii lui da Vinci, rîndurile ce urmează prezintă cititorilor noştri, la împlinirea a 455 ani de la moartea sa, cîteva momente mai însemnate din biografia celui ce poate fi socotit „cel mai mare şi mai înaintat gînditor al timpului său" (A. Oţetea).

Ioan LĂCUSTĂ

Printre manuscrisele lui Leonardo da Vinci păstrate pînă în zilele noastre se află şi „cererea de serviciu" pe care acesta a adresat-o, în anul 1482, ducelui de Milano, Lodovico Sforza, numit Maurul*.

E vorba de un document în care da Vinci enunţă amănunţit cunoştinţele sale de inginer militar, născocitor de noi mijloace de apărare şi atac. Printre invenţiile enumerate se afla şi un vehicul blindat pe care astăzi l-am putea numi „tanc". În cererea amintită, Leonardo consemna că era în stare să construiască „căruţe acoperite, sigure şi invulnerabile, care năpustindu-se în mijlocul duşmanului şi al artileriei acestuia vor putea împrăştia orice număr de oameni înarmaţi. Iar în spatele acestor căruţe vor putea înainta numeroşi infanterişti, teferi şi fără să întîlnească vreun obstacol". În continuare, Leonardo amintea alte invenţii cu utilitate militară, pentru care dădea garanţie că „sînt neobişnuite şi de o admirabilă eficienţă". Erau propuneri care, după chibzuinţa lui Leornardo, nu puteau să-l lase indiferent pe Lodovico Sforza, care, uzurpînd domnia nepotului său Gian Galeazzo, putea oricînd stîrni un nou război.

Abia la sfîrşitul scrisorii, Leonardo a adăugat, parcă în trecere, că în timpuri de pace se consideră capabil să concureze cu oricare artist al epocii în construirea de edificii publice sau particulare, ca şi în crearea de opere de sculptură şi pictură. Sforza l-a angajat la curtea sa.

Un om al epocii sale

Pe lîngă afirmaţiile de mai sus ale artistului, exista şi o recomandare a lui Lorenzo de Medici, Magnificul**, care îl considera pe Leonardo drept cel mai bun pictor florentin al epocii. O asemenea caracterizare nu putea fi însă deloc cuprinzătoare. Nimic nu era mai străin de mintea oamenilor Renaşterii decît ideea, tipic modernă, a specializării. Ca tendinţă, cel puţin, intelectualul renascentist simţea nevoia de a se interesa de toate. În atelierul

* Vezi pentru relaţiile lui Leonardo da Vinci cu familia Sforza şi *Magazin istoric*, nr. 3/1973.

** Lorenzo de Medici, numit şi Magnificul (1449-1492), conducător al Florenţei (din 1469), protector al artelor şi literaturii, el însuşi poet şi filozof.

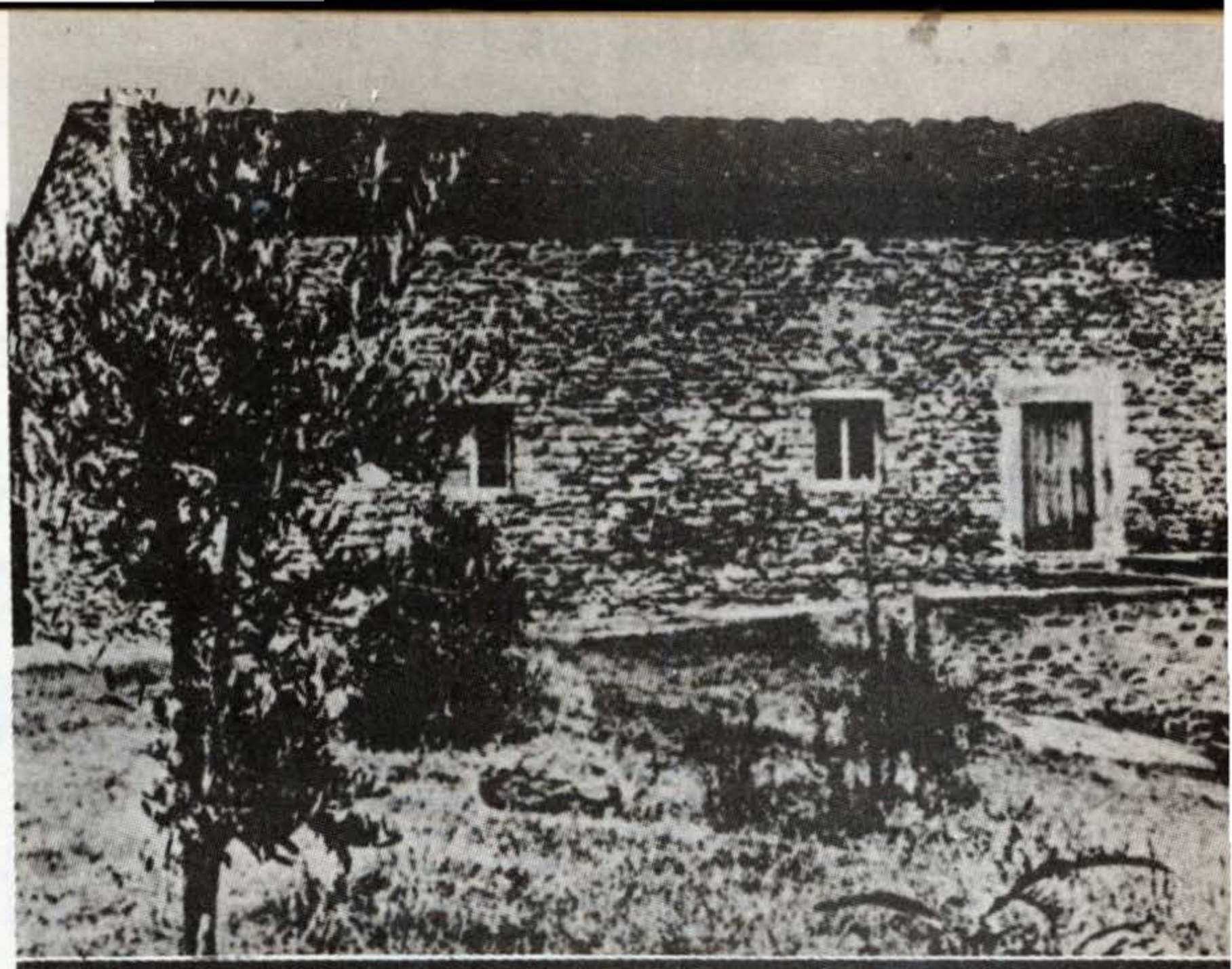

Casa natală a lui Leonardo

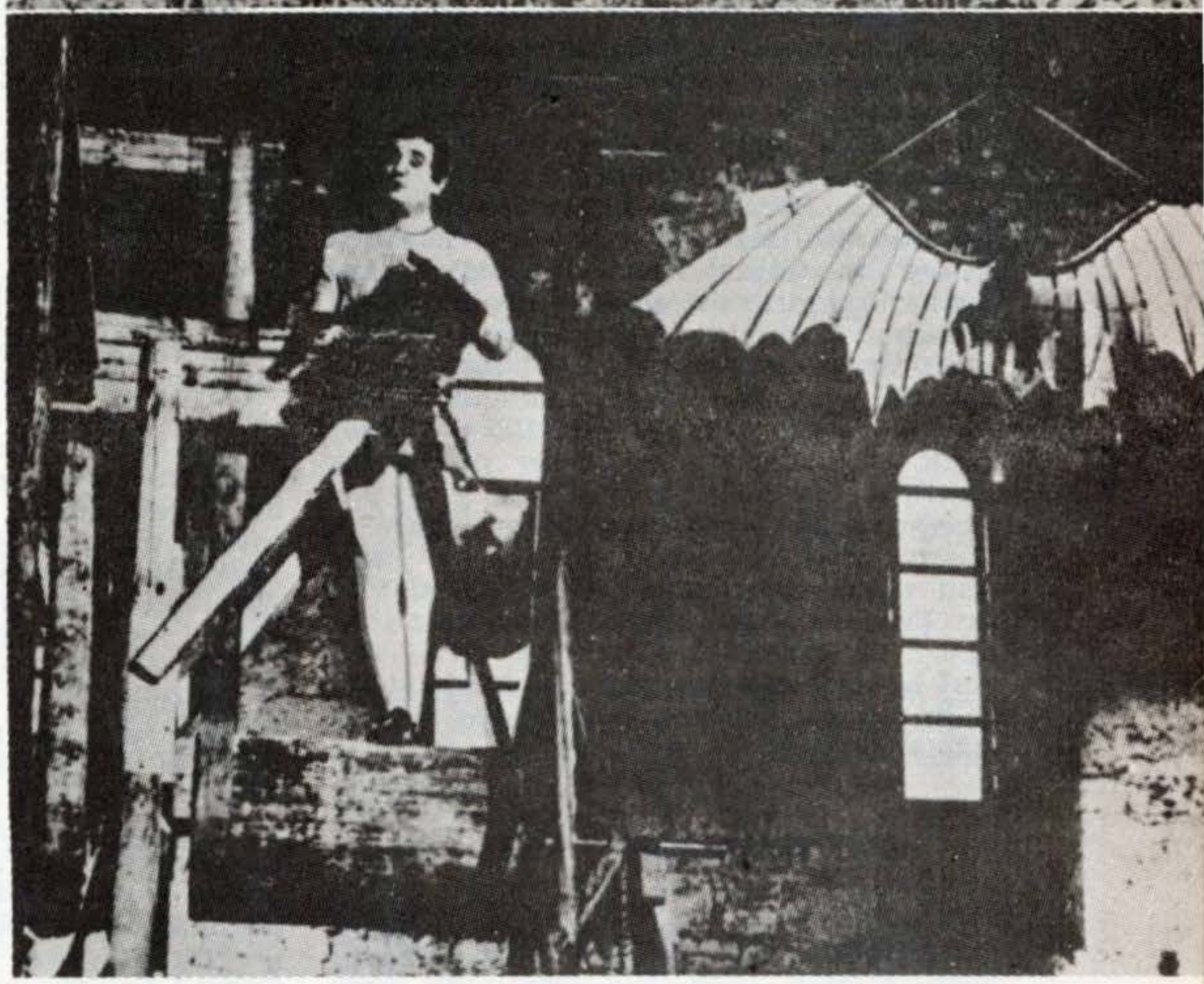

Secvență dintr-un film italian, realizat în ambianța cîtorva aparate construite după proiectele unor invenții ale lui da Vinci

florentin al lui Andrea Verrocchio* unde Leonardo și-a făcut ucenicia artistică, se acceptau laolaltă — fără a se face vreo deosebire între ele — comenzi de catapetesme și stindarde pentru turniruri, armuri și statui, vaze și proiecte pentru cavouri familiale. Același lucru se întîmpla și în atelierele altor meșteri.

---

* Andrea di Cione, zis del sau il Verrocchio (1435-1488), sculptor și pictor, unul din principalii maeștrii ai Renașterii timpurii.

La 14 ani, Leonardo părăsea satul natal, venind la Florența, unde intra ucenic în atelierul lui Verrocchio. Descindea dintr-o distinsă familie de oameni ai legii și proprietari de pămînt. Nașterea sa a fost fructul dragostei nelegitime, din tinerețea notarului Ser (jupînul) Piero da Vinci cu o țărancă, pe nume Caterina. Se cunosc cu exactitate anul, ziua și ora în care copilul Leonardo a venit pe lume — sîmbătă 15 aprilie 1452, la 3 dimineața — date notate de bunicul

său, Ser Antonio da Vinci într-un document de familie.

Originea de fiu natural nu constituia o insultă în Italia Renașterii; în aproape toate marile familii existau bastarzi și tratamentul care li se dădea diferea foarte puțin de cel acordat fiilor legitimi. În general, copiii din flori erau recunoscuți, primindu-și partea cuvenită din moștenirea paternă iar faptul că se născuseră în afara căsătoriei nu limita accesul fiilor nici chiar la domnie sau la tronul pontifical. Frederico de Montefeltro, duce de Urbino, de exemplu, una din figurile dominante în quattrocentoul italian, a fost bastard. La fel și papa Clement VII, fiul nelegitim al lui Giuliano de Medici. Prin urmare, teza care explică anumite particularități ale firii lui Leonardo printr-un complex datorat nașterii sale ca fiu nelegitim este complet anacronică, ea atribuind unui om al Renașterii stări de spirit pe care acesta nu putea să le aibă. În plus, prima soție a lui Ser Piero da Vinci, Albiera Anadori, neavînd copii, în timpul puținilor ani cît a durat căsnicia ei și-a revărsat asupra micului Leonardo întreaga afecțiune maternă, găsindu-și în aceasta împlinirea dorinței de a fi mamă.

Destul de timpuriu, copilul s-a remarcat prin aptitudinile sale deosebite pentru desen și pictură. Intuind în Leonardo un talent autentic, Ser Piero da Vinci a luat hotărîrea de a-și încredința fiul unui maestru care să-l conducă pe drumul anevoios al desăvîrșirii artistice. A fost ales Verrocchio, al cărui atelier era cel mai renumit în Florența acelor ani. După ucenicia din atelierul lui Verrocchio, datorită ajutorului tatălui său, Leonardo și-a închiriat un atelier propriu în Florența. Tot tatăl i-a făcut rost și de primele comenzi, de pe urma cărora se pare că tînărul artist n-a cîștigat cine știe ce. Judecînd după registrele de cheltuieli ale lui Ser Piero da Vinci, rezultă că acesta a continuat să plătească impozitele fiului său pînă în 1480, ceea ce arată că, pînă la vîrsta de 28 ani, Leonardo nu-și dobîndise deplina independență.

Semne pe scut

Piero da Vinci, bun cunoscător al lumii, putea aprecia aspectul practic al unei vocații artistice. Un maestru renumit realiza venituri frumoase, lucru de care tatăl s-a convins vînzînd unui negustor, celebru „scut pictat în joacă" de Leonardo la vîrsta cînd abia trecuse de copilărie. Într-o zi un țăran i-a înmînat lui Ser Piero un panou rotund de lemn, provenit dintr-un trunchi de smochin, cu rugămintea să-l dea unui decorator din Florența. Notarul a încredințat însă panoul lui Leonardo. Acesta, după ce l-a tăiat în formă de scut și l-a acoperit cu un strat de ipsos, s-a închis în camera sa împreună cu o colecție de animale capturate de el — șopîrle, lilieci, broaște rîioase, vipere — pictînd pe scut un desiș monstruos de forme halucinante, înspăimîntătoare, o colcăială de monștri cu guri de foc. Însuși Ser Piero, cînd a văzut opera, nu și-a putut stăpîni un gest de spaimă. Dar, ca bun florentin, a înțeles imediat valoarea artistică și, mai ales, comercială a acelei stranii picturi. Imediat a dispus să se taie un alt scut pentru țăran, pe care, în schimbul cîtorva monezi, un pictor mediocru l-a decorat cu o inimă străpunsă de săgeată, temă irezistibilă și pe gustul tuturor epocilor. Scutul pictat de Leonardo a fost oferit unui negustor ambulant care a plătit pentru el 100 ducați. La rîndul său, negustorul a revîndut pictura la un preț triplu, unui cumpărător care era chiar ducele de Milano.

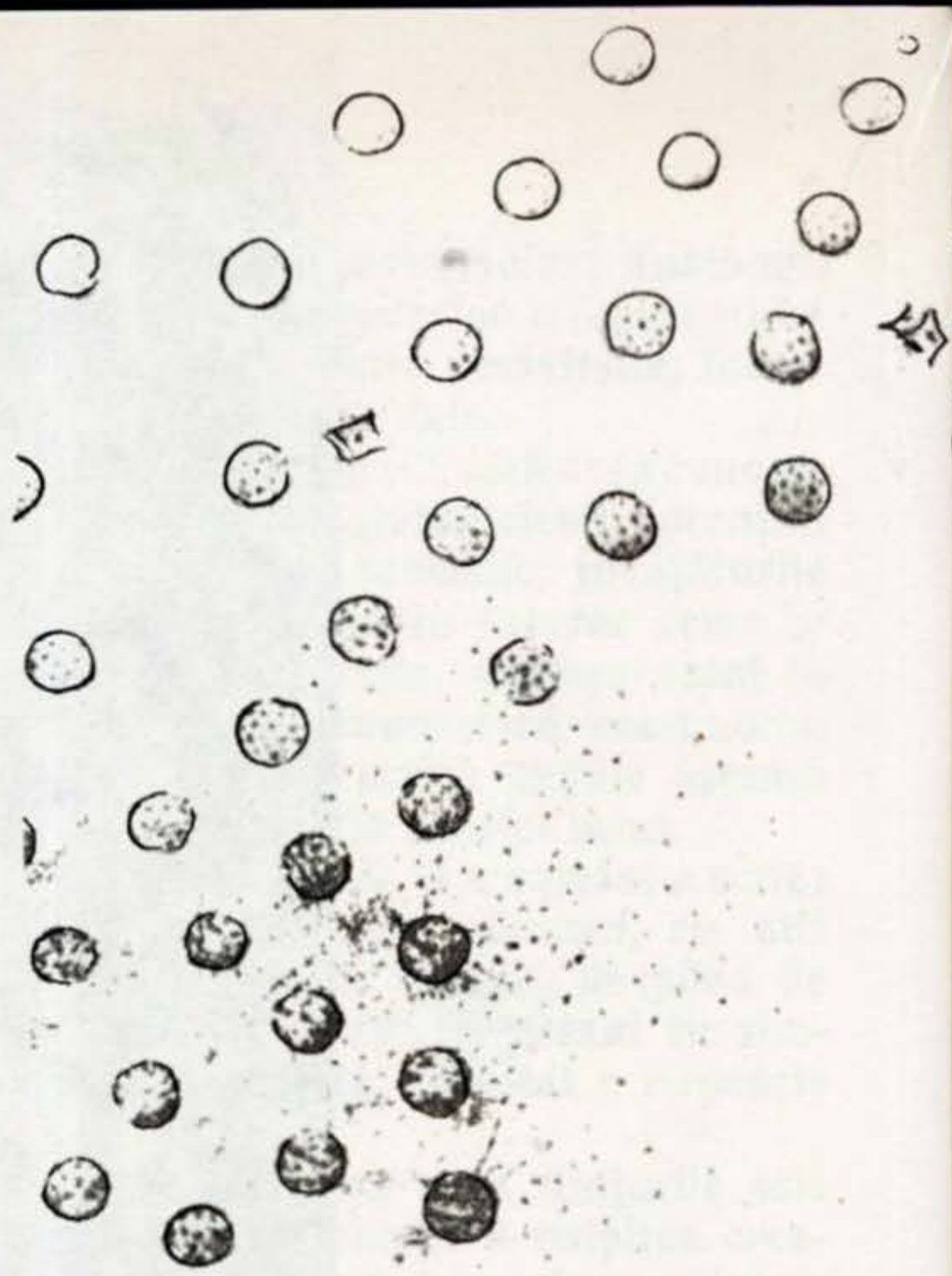

Bombardă cu proiectile explozive

Alegerea celui mai renumit atelier din Florența pentru ucenicia fiului său, acela al lui Verrocchio, confirmă judecata sigură a lui Piero da Vinci. Anii pe care Leonardo i-a petrecut lîngă Verrocchio au fost decisivi pentru desăvîrșirea talentului său. Concepția dinamică a lui Verrocchio asupra artei — potrivit căreia arta trebuie privită mai degrabă ca o succesiune de probleme pentru care întotdeauna se găsesc soluții, decît ca un ansamblu de norme pe care trebuie să le impui și să le respecți cu orice preț — venea să întărească tendințele deja existente în gîndirea și practica artistică a tînărului Leonardo. Nu numai cercetările asupra naturii, ci și propriul său mod de a vedea arta vor urma de acum înainte un drum apropiat de rigurozitatea științifică.

Cînd maestrul și elevul s-au despărțit au circulat despre ei povești ciudate. După părerea lui Vasari, Verrocchio a rămas atît

Ilustrațiile ne-au fost puse la dispoziție de Biblioteca Institutului de Istoria Artei

de impresionat în fața îndrăznelii tînărului ucenic schițînd frumosul înger ce apare în colțul stîng al tabloului **Botezul lui Cristos,** încît a abandonat pentru totdeauna penelul, convins că n-ar putea niciodată să-l egaleze. În realitate, Verrocchio pictase totdeauna puțin, preferînd să se dedice sculpturii.

Spre un alt protector

Mutarea sa la Milano, pe lîngă curtea lui Lodovico Sforza, cu toată faima pe care o dobîndise în Florența, cînd abia împlinise 30 ani, a fost motivată prin caracterul diferit al celor două orașe. Leonardo a intuit în capitala lombardă un loc mai potrivit frămîntărilor sale. Renașterea, la Florența, în ciuda splendorii sale, era mai mult literară și clasicizantă, orientată excesiv către restaurarea trecutului, spre reconstruirea unei noi Atene pe malurile Arnoului.

La Milano, în schimb, matematica și mecanica, ignorate sau disprețuite de către neoplatonicienii de la curtea florentinului Lorenzo de Medici, se aflau la mare cinste. În loc de a căuta o înviere imposibilă a epocii de aur îngropată sub greutatea secolelor, Milano contempla viitorul cu un spirit propriu de anticipare și descoperire. De aceea l-a preferat Leonardo. Alegerea sa a fost tipică omului de știință, căci un pictor cu conștiința chemării sale ar fi rămas, fără nici o îndoială, la Florența.

Cei 18 ani petrecuți în capitala lombardă au fost dintre cei mai fecunzi din viața sa, deși nu cei mai ușori. Lodovico Sforza nu era un patron ideal. Deși autoritar și volubil, ca un veritabil mecena renascentist, în relațiile sale cu intelectualii se limita la criterii strict utilitare. Nimic din atitudinea sa nu amintea profundul respect al lui Lorenzo Magnificul pentru oamenii culți. Lorenzo însuși era un artist care, aproape împotriva voinței sale — cel puțin așa afirma el — fusese nevoit să-și asume cîrmuirea Florenței. Lodovico Sforza, în schimb, într-o zi îi comanda lui Leonardo, cu egală indiferență, un proiect de irigație pentru cîmpia lombardă, iar în ziua următoare un portret al ultimei sale amante sau statuia fondatorului seminției sale, Francesco Sforza. Considera absolut firesc să ceară întreruperea lucrului abia început, pentru a-i încredința direcția artistică a unei serbări la castel, sau fabricarea unei „mașini" destinată a fi prezentată la recepțiile solemne. Ceea ce pare mai curios este că Leonardo nu considera deloc nedemn rolul de regizor al petrecerilor sau cel de desenator de costume. Cu ocazia vizitei regelui Franței a construit un automat în formă de leu, care, cu ajutorul unui resort făcea să cadă din tavan buchete de crini — aluzie la blazonul ilustrului oaspete. Mașinile de acest fel stîrneau o admirație mult mai mare decît aparatele pe care Leonardo le proiecta în orele sale de studiu și cercetare și care au anticipat, cu cîteva secole, invențiile epocii moderne. Realitatea îl fascina în toate aspectele sale. După ce petrecea o noapte disecînd cadavre (se lăuda că efectuase singur peste 30 autopsii, fără să numere și studiile anatomice pe „piese" primite de la spitale) știa să se dedice cu aceeași atenție studierii efectelor luminii prin ceață sau spectacolului care îl absorbea cel mai mult, zborul păsărilor.

Elicopterul, parașuta și bărcile de salvare

Anii petrecuți la Milano au fost cei mai rodnici pentru Leonardo din punct de vedere al cercetării științifice. Lodovico Sforza, absorbit cum era de intrigile politice, nu-l sîcîia cu termenele și nici nu multiplica comenzile. Cu toate acestea, casele de bani ducale plăteau puțin și rău. Într-o scrisoare adresată ducelui, Leonardo se plîngea că nu primise de 36 luni decît 50 ducați, deși avea de hrănit șase guri. Acestea erau, în afară de a lui, cele ale elevilor săi, Salaino, Giovani Boltraffio și Marco d'Oggione care locuiau cu el. Pe lîngă un servitor și comisionar, în 1493 grupului se alăturase și un fel de menajeră, numită Caterina, care a murit trei ani mai tîrziu. După părerea unora, se pare că era mama lui Leonardo, care, rămînînd văduvă, a venit să locuiască cu fiul său. Numele coincide și cheltuielile înmormîntării sale, notate cifră cu cifră de maestru, par prea ridicate pentru o simplă servitoare.

Din grupul celor care-l înconjurau, un alt personaj demn de a fi menţionat este discipolul său Salaino, un băiat din Oreno, pe adevăratul său nume Giacomo Capratti, descoperit de Leonardo în timpul unei excursii la ţară. Salaino păzea o turmă de oi şi-şi omora timpul desenînd cu o bucăţică de cărbune pe o piatră netedă. Leonardo a rămas impresionat şi de desene, dar şi de înfăţişarea angelică a păstorului cu bucle aurii şi ochii mari, albaştri. Fără ezitare l-a adoptat, pentru a-şi da seama, după puţin timp, că sub acea fermecătoare inocenţă se ascundea un delincvent precoce. Într-un singur an, Salaino a făcut să dispară 24 perechi de pantofi, un surtuc căptuşit cu blană şi 3 vestoane lungi. Era înfumurat ca un păun şi îi lipsea orice simţ moral, fapt pentru care, de altfel, a primit şi denumirea de Salai sau Salaino, ceea ce în limbajul epocii echivala cu „diavolul".

Cu toate acestea, Leonardo a avut în permanenţă o indulgenţă amuzată faţă de Salaino. Uneori îl lua chiar şi la serbările de la castel. Credincios obiceiurilor sale, ucenicul fura cu nerușinare tot ce-i cădea în mînă. În ciuda acestor necazuri, răbdarea lui Leonardo a fost răsplătită cu timpul, Salaino neîncetînd nici un moment să fie devotat maestrului. A rămas alături de Leonardo 26 ani, pînă cînd acesta a întreprins ultima sa călătorie pentru a se instala în Franţa.

Operele comandate lui Leonardo au fost întotdeauna executate cu întîrzieri, pînă cînd mai multe din ele, şi nu din cele mai puţin apreciate, s-au deteriorat înainte de a fi terminate. Aşa s-a întîmplat cu o frumoasă frescă solicitată de primăria florentină, reprezentînd **Bătălia de la Anghiari***, care s-a deteriorat datorită neîngrijirii, dispărînd apoi complet. Leonardo era incorigibil din acest punct de vedere. Nu pentru că îşi neglija munca, ci, dimpotrivă, din dorinţa de a întreprinde cît mai multe lucruri în acelaşi timp. În plus, pictura îl interesa din ce în ce mai puţin, ceea ce pare un paradox, fiind vorba de unul din cei mai buni maeştri ai penelului care au existat vreodată. Cu toate acestea, în perioada şederii sale la Milano a creat opera care, alături de **Gioconda,** va răspîndi mai mult ca orice faima lui Leonardo în toată lumea. E vorba de **Cina cea de taină,** compoziţie comandată de către călugării dominicani de la Mănăstirea Santa Maria delle Grazie, în 1495. Perioada executării ei, ca a mai tuturor celorlalte lucrări ale maestrului, a fost presărată cu mari dificultăţi, cu întîrzieri şi numeroase perioade de întrerupere a lucrului. La un moment dat, exasperat, stareţul s-a plîns ducelui. Leonardo supărat i-a răspuns stareţului că-i va reproduce chipul în trăsăturile lui Iuda, a cărui imagine încă n-o terminase. Ca să se dezvinovăţească, a precizat că lungile ore petrecute în Borghetto (cartierul cu cea mai proastă faimă în Milano la acea epocă) făceau parte din munca sa, din căutarea de tipuri umane abjecte şi perverse ce puteau să-i sugereze o analogie cu omul care, conform legendei biblice, l-a trădat pe Cristos. Caietele sale de note abundau de figuri groteşti şi depravate, ce îl fascinau la fel, sau poate chiar mai mult, decît profilurile angelice, ca cel al elevului său Salaino, de exemplu.

Departe de a fi absorbite de **Cina cea de taină** sau de proiectele pentru statuia ecvestră a lui Francesco Sforza, pe care o numea simplu **„Calul"** (păsările şi caii erau fiinţele din lumea animală care îi trezeau interesul în cel mai înalt grad), orele de muncă ale lui Leonardo erau consacrate cercetărilor şi invenţiilor sale. În acei ani, a inventat, una după alta, parașuta şi un fel de elicopter, bărci „pentru salvarea într-o furtună sau un naufragiu maritim", apoi instrumente pentru măsurarea vitezei vîntului, pentru fabricarea de şuruburi, pentru ascuţirea pilelor etc.

Uneori îl asaltau presentimentele sinistre în legătură cu proasta întrebuinţare pe care oamenii ar putea să o dea în viitor invenţiilor sale. Astfel, în legătură cu studiile sale despre construcţia de nave submarine, Leonardo scria: „Acest lucru nu-l divulg datorită naturii rele a oamenilor care ar practica asasinatul pe mări, distrugînd corpul corăbiilor şi scufundîndu-le cu întregul lor echipaj".

Ani de neliniște...

Odată cu căderea familiei Sforza, a început pentru Leonardo o perioadă de viaţă rătăcitoare şi neliniştită. Se apropia de 50 ani şi continua să fie un neînţeles, un om care depăşise cu cîteva secole propria sa epocă. Se simţea izolat de semenii săi printr-un zid care împiedica orice comunicare. Unii îl luau drept mag, vrăjitor sau alchimist şi îi priveau experienţele cu o suspiciune plină de teamă. Cei puternici îl asediau cu cererile lor de aparate pentru serbări şi maşini de război, obligîndu-l să amîne la infinit realizarea proiectelor sale cu adevărat constructive, care îi frămîntau mintea. După ce a părăsit familia Sforza, a fost cîtva timp în serviciul lui Cesare Borgia** ca inginer militar şi inspector al fortăreţelor. A creat pentru el un nou tip de pulbere, pe baza unei combinaţii de sulf, carbon şi silitră. Cînd în 1503 s-a întors la Florenţa, care între timp expulzase familia Medici şi se afla

* Bătălie dată la 29 iunie 1441 între oştile Florenţei şi Milanului sfîrşită prin victoria florentinilor.

** Cesare Borgia (c. 1475-1507), fiul papei Alexandru VI politician abil, fără scrupule, bun militar, a urmărit crearea unui principat în centrul Italiei.

Microcronologie

1452 — 15 aprilie. Se naşte „Lionardo", fiul nelegitim al notarului Piero da Vinci.
1466 — este primit, la Florenţa, ca ucenic în atelierul lui Verrocchio.
1472 — intră în corporaţia pictorilor din Florenţa.
1478 — din acest an datează primul desen păstrat pînă astăzi al artistului, reprezentînd un peisaj toscan.
1475-1476 — pictează îngerul din stînga tabloului lui Verrocchio **Botezul lui Cristos.**
1477-1481 — execută diverse lucrări, printre care şi două madone.
1481 — începe tabloul, **Închinarea magilor,** rămas neterminat. Tot în această perioadă părăseşte Florenţa, stabilindu-se în Milano la curtea lui Lodovico Sforza. Primele schiţe pentru statuia ecvestră a lui Francesco Sforza.
1483 — primeşte comanda tabloului reprezentînd **Madona din grota cu stînci** pentru biserica San Francesco din Milano.
1487-1489 — execută schiţe şi modele pentru cupola domului din Milano; diverse proiecte urbanistice; studii anatomice; redactează unele părţi din **Tratatul despre pictură.**
1490 — în timpul verii se află la Pavia unde este consultat în probleme de arhitectură.
1493 — prezintă modelul în mărime naturală al statuii ecvestre a lui Francesco Sforza.
1495-1498 — pictează **Cina cea de taină** în trapeza Mănăstirii Santa Maria delle Grazie din Milano.
1498 — proiectul unui **Tratat de anatomie.**
1499 — părăseşte oraşul Milano, ocupat de francezi, şi se stabileşte la Mantova, unde execută portretul Isabelei d'Este.
1500 — în martie se află la Veneţia, apoi în aprilie la Florenţa. Experienţele pentru diverse aparate de zburat.
1502 — părăseşte Florenţa, intrînd în slujba lui Cesare Borgia.
1503 — se reîntoarce în Florenţa. Începe să picteze **Gioconda.** Schiţe şi studii pentru compoziţia **Bătălia de la Anghiari.**
1504 — din ianuarie încep confruntările cu Michelangelo Buonarroti (1475-1564) în legătură cu alegerea locului unde să fie aşezată cunoscuta statuie a acestuia, **David.** O încleştată rivalitate se naşte între aceşti doi titani.

Spre sfîrşitul toamnei soseşte la Florenţa Rafael Sanzio (1483-1520), spre a studia operele lui da Vinci. G. Vasari (1511-1574), autorul lucrării **Vieţile arhitecţilor, pictorilor şi sculptorilor** consemnează astfel întîlnirea dintre cei doi: „De cum văzu operele lui Leonardo da Vinci (Rafael) rămase uluit, toate îl minunaseră şi întrucît maniera lui Leonardo îi plăcu mai mult decît ce văzuse pînă atunci, se apucă să studieze căutînd pe cît îi stătea în putinţă să imite maniera lui Leonardo".

1506-1513 — termină **Gioconda.** Se află din nou la Milano, pe lîngă regele Franţei Ludovic XII.
1513 — din septembrie se mută la Roma, în slujba Vaticanului. Alte înfruntări cu Michelangelo. Execută tabloul **Leda.**
1515 — desenează o hartă a lumii, în care este consemnat, pentru prima dată, numele de America.
1516 — se stabileşte în Franţa, la invitaţia regelui Francisc I.
1519 — moare la 2 mai, în Castelul Cloux, de lîngă Amboise.

I. L.

în război cu Pisa, Leonardo a început să se gîndească la hidraulică, ca armă de război, sugerînd un plan pentru devierea rîului Arno, cu scopul de a distruge oraşul rival.

În această perioadă florentină, Leonardo a creat capodopera de care numele său a fost legat pentru totdeauna, **Gioconda.** Identitatea modelului este controversată. Probabil că, aşa cum consemnează tradiţia, marelui artist i-a servit drept model Monna Lisa, soţia comerciantului Francesco del Gioconda. Sînt unii cercetători care, însă, afirmă că ar putea să fie vorba de ducesa văduvă a lui Francavilla (ceea ce ar explica vălul negru şi lipsa bijuteriilor). Alţii consideră că ar fi vorba de o misterioasă napolitană, iubita lui Giuliano de Medici, cel de-al treilea fiu al lui Lorenzo de Medici. În fine, a fost emisă şi ipoteza că ar fi vorba de... un bărbat deghizat în femeie. Cert este, însă, că tabloul a avut pentru Leonardo o semnificaţie deosebită, căci, în loc să-l înmîneze celui ce i-l comandase, maestrul l-a dus cu el la Paris unde, mai tîrziu, a fost cumpărat de regele Franţei Francisc I, cu 4 000 ducaţi.

Şederea în Franţa, în ultimii trei ani de viaţă, din 1516, pînă în 1519, a fost perioada cea mai senină a tumultuoasei sale existenţe. Între timp, mai făcuse cîteva călătorii la Milano, unde i se vorbise de un nou monument ecvestru, de data aceasta în onoarea lui Gian Giacomo Trivulzio, numit „il Condottier", cel care ocupase oraşul în numele francezilor. Mai tîrziu, a fost la Roma împreună cu papa Leon de Medici şi fratele acestuia Giuliano. Dar peste tot era neînţeles şi tracasat.

Ospitalitatea regelui Francisc I n-a fost condiţionată de nici o obligaţie particulară. Regele a manifestat o adevărată dragoste faţă de artă şi un deosebit respect faţă de artişti, fapte care aminteau de atitudinea lui Lorenzo Magnificul, mort de mai mulţi ani. Regele Franţei i-a asigurat lui Leonardo o izolare liniştită, în Castelul Cloux, aproape de Amboise, în peisajul senin al văii Loirei, unde maestrul a putut să-şi continue nestingherit studiile şi experienţele. Alături l-a avut pe Francesco Melzi, discipol preferat, care începuse să lucreze în atelierul lui Leonardo de la vîrsta de 15 ani şi care manifesta un respect filial faţă de maestrul său. O poveste, imortalizată într-un tablou al lui Ingres, spune că Francisc I s-a aflat la căpătîiul artistului cînd acesta şi-a dat ultima suflare. Altă povestire asigură că, luînd cunoştinţă de moartea lui Leonardo, în 2 mai 1519, regele nu şi-a putut stăpîni lacrimile. În realitate, bătrînul maestru a murit în braţele credinciosului său Melzi. Suveranul a considerat că nu e de demnitatea lui să însoţească la locul de veci pe unul din cele mai mari genii ale tuturor timpurilor.

Traducere din limba spaniolă de:
Anca CHEREBEŢIU

PROPĂŞIREA –

Фоаіе

ШІНЦІФІКЪ ШІ ЛІТЕРАРЪ.

O TRIBUNĂ A DEMOCRATISMULUI PAŞOPTIST

PA. II. CORNEA

ANѢЛ I. Дѹмінікъ ла 30 Іанѹаріе 1844.

DESPRE MINISTERIѢ.I ИѢЪ.ИК.

OBIEKTѢ.I SEѢ.

Ѣрмаре

Am zic. ла артікѹ.ѹ.ѣ.і ѹѣъ.іка.і ла №. 1 а фоіеі поастре. къ обіекѣ.і цепера.і а ачестѹі міністеріѹ осте апърареа інтереселѹ.ор шефѹ.ѹі окъртѹірії ші а ле статѹ.ві жи фаца орі ші тоате ашезъріле недесъріте de ѹѣ.ѣ Піга.і.

„La антемеіереа Монархіѹор. Ріші ера пр пріетарі ші тотодатъ Домніторі. Ачеаста с ѣрмат маі ѹѣ.ѣ врене. dар астъзі с'аѣ скі кат. ші аѣ dат прілеж ла doѣ причіній фоа те ашезъмънтоаре: чел ънтъі къ аверіле ка обіаѣ аѣ фост Піга.е се сокоті ка авері

Se împlinesc în anul acesta 130 ani de la apariţia uneia dintre cele mai importante publicaţii ale paşoptismului — revista moldovenească cunoscută sub numele de *Propăşirea*. Pe frontispiciul ei, însă, de la primul pînă la ultimul număr a stat înscris titlul *Foaie ştiinţifică şi literară*.

Întîia denumire, socotită subversivă de cenzura lui Mihail Sturdza, care a interpretat-o, fără umor, drept o aluzie răuvoitoare la starea deloc prosperă a ţării, a fost înlocuită cu cea de-a doua, fără a ţine seama de argumentele ori de opoziţia redacţiei. Această măsură, în acelaşi timp arbitrară şi ridicolă, rectificată într-un fel de posteritate, care a uzat şi uzează de titlul suprimat, nu de

cel atribuit de cîrmuirea regulamentară, pune limpede în lumină atmosfera de samavolnicie, obscurantism și „vînătoare de vrăjitoare", caracteristică Moldovei în anii dinaintea revoluției de la 1848.

În adevăr, atît domnul Moldovei, Mihail Sturdza, cît și omologii săi din Muntenia Alexandru Ghica, pînă la 1843, și G. Bibescu, de la această dată înainte, au aplicat în deceniul al cincilea, datorită radicalizării spiritelor în întreaga Europă, ascuțirii conflictelor interne și presiunii puterii suzerane — Turcia și puterii protectoare — Rusia, o politică dură, de represiune și control strict asupra manifestărilor de opinie. Acest context explică pedepsirea extrem de severă a participanților la mișcarea revoluționară din 1840, condusă de D. Filipescu, în rîndul cărora figura și tînărul iuncăr de 21 ani, N. Bălcescu. Același climat de suspiciune și înăbușire a libertăților a determinat, tot în 1840, interzicerea, după numai trei numere, a revistei *Dacia literară,* **unde cîțiva tineri înzestrați, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, inițiaseră programul reînnoirii în spirit național, popular și democratic a literaturii noastre.**

Mihail Sturdza și G. Bibescu: doi domnitori, aceeași politică

„...rîvna dulcilor jandarmi"

Suspendarea **Daciei** a constituit o grea lovitură pentru toți propagandiștii operei de luminare. Dar ea nu i-a demobilizat pe redactori, deprinși să-și asume riscuri și hotărîți să nu renunțe la luptă. Cîțiva ani de-a rîndul ei se vor strădui să scoată o nouă publicație care să continuie opera celei precedente. Succesul le va surîde după o serie de încercări infructuoase, în detaliul cărora nu avem răgazul să intrăm în rîndurile de față*. Fapt este că de-abia în ianuarie 1844, secretariatul statului aprobă cererea înaintată la 20 noiembrie 1843 de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Ghica și juristul P. Balș pentru scoaterea unei „foi ebdomadare [săptămînale] a cărei tendință va fi numai științele și literatura".

Cu toate că redactorii se vor menține strict în limitele stabilite, ocupîndu-se **numai** de știință și literatură, primul număr al **Propășirii** va fi atît de maltratat încît va trebui tipărit a doua oară. Cenzorul numit de guvern, spătarul Procopie Florescu, impusese remanieri substanțiale: schimbarea titlului, eliminarea unui articol de I. Ghica (despre proiectata uniune vamală între Muntenia și Moldova), înlocuirea a numeroase pasaje din articolul-program, datorat probabil lui Kogălniceanu, între altele și a propoziției „tendința de căpetenie a foii noastre fiind îndemnul și răspîndirea ideilor și literaturii naționale" prin „tendința de căpetenie a foii noastre fiind îndemnul și răspîndirea cunoștințelor și literaturii". Amănuntul e revelator: pînă și

* Date mai ample despre **Propășirea** în: N. Cartojan, **Soarta unei reviste literare în 1844 — Propășirea** (**Convorbiri literare**, februarie și aprilie 1907) și în monografia noastră cuprinsă în lucrarea **Reviste literare românești din secolul al XIX-lea**, București, 1970.

cuvîntul „național" devenise tabu pentru stăpînirea autocrată a epocii.

Deși **Propășirea** pornește la drum sub auspicii atît de puțin stimulatorii, redactorii ei nu se descurajează, nici nu se „cumințesc" — cum spera, desigur, domnitorul. Dînd dovadă de abilitate, tact, spirit de sacrificiu, și o rară perseverență, ei vor reuși să înfrîngă nenumăratele greutăți ce-i asaltează din toate părțile și să asigure timp de aproape un an de zile apariția regulată a revistei. Despre natura șicanelor întîmpinate din partea autorităților e suficient să citățm cazul lui C. Negruzzi, mustrat cu asprime pentru traducerea uneia din **Satirele** lui Antioh Cantemir care înfățișa tabloul crud al pietății ipocrite și a prevaricațiunilor clerului din Rusia de la începutul sec. XVIII! Nu mai puțin grăitor este avertismentul sever dat de domnitorul însuși cu ocazia apariției unui supliment special care celebra prin cîteva poezii omagiale și printr-un articol al lui Kogălniceanu eliberarea țiganilor robi de pe moșiile statului. „De-acum înainte — se spunea în ofisul domnesc — **Foaia științifică și literară** să nu cuprindă nimic atingătoriu de politică sau de lucrările cîrmuirii dinlăuntru, și să se mărginească numai încît privește literatura și celelalte articole propuse prin prospectul ce i s-a încuviințat; căci pentru cea mai mică abatere din partea redacției, **Foaia științifică și literară** va fi desființată..."*.

La aceste hărțuieli continue se adaugă dificultățile de ordin material. Cheltuielile mari ale tiparului pun literalmente în discuție existența **Propășirii** de la număr la număr. În acest sens, două scrisori dramatice adresate de Kogălniceanu lui Ghica (instalat din iulie la București) ne dau imaginea gravității situației. Într-una din ele, Kogălniceanu scrie: „Te rog, fă tot posibilul și trimite-mi banii [...] Am absolută nevoie de acești bani pentru ca să plătesc creanța pe care am semnat-o pentru hîrtia velină procurată și pentru ca să plătesc pe salariații mei**".

În plus, asigurarea colaborărilor constituie o problemă delicată în măsura în care redactorii nu voiesc să umple coloanele revistei cu ceea ce se nimerește, iar numărul celor capabili să scrie în spiritul și la nivelul dorit este extrem de restrîns.

În pofida acestor obstacole, **Propășirea** realizează miracolul de a supraviețui zece luni — un adevărat record în împrejurările vremii. Suspendarea ei brutală survenită, după numărul 42, din 29 octombrie, reflectă fără îndoială îngrijorarea autorităților față

Cîțiva dintre colaboratorii Propășirii: *Vasile Alecsandri, Alexandru Donici...*

de popularitatea tot mai mare și de prestigiul incontestabil pe care și-l cîștigase. E posibil, cum sugerează unele documente, ca decizia de suprimare să fi intervenit pe fondul înțelegerii dintre Mihail Sturdza și G. Bibescu*** de a înăspri, fiecare în țara sa, politica de jugulare a opoziției liberale.

În orice caz, pretextul la care se recurge e cusut cu ață albă: anume, revista e oprită pentru vina de a fi publicat îndărăt cu mai bine de șase luni (!) povestirea **Toderică** de C. Negruzzi — „o alcătuire imoralicească și netrebnică". Ironic, dar ascunzîndu-și sub zîmbet o reală amărăciune, Gr. Alexandrescu face următorul comentariu în **Gazeta de Transilvania**** din 22 februarie 1845: „Schiepticii, cărora le place a găsi pricini la toate întîmplările omenești, pretind că foile publice cad din mai multe pricini: unele, căci nu au cititori și prin urmare

---

* **Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova**, București, 1960, pp. 36-37.

** M. Kogălniceanu, **Scrisori. Note de călătorie**, texte îngrijite, adunate și prezentate de Augustin Z. N. Pop și Dan Simonescu, București, 1967, p. 37.

*** Se întîlniseră la Focșani, la începutul lui noiembrie 1844; vezi memoriul lui I. Ghica, remis lui Ahmed Effendi, în Paul Cornea, Elena Piru, **Documente și manuscrise literare**, vol. II, București, 1969, p. 83.

**** După cum se știe, în același spirit al afirmării conștiinței naționale, fruntașii revoluționari din Muntenia și Moldova colaborau la revistele transilvane și invers — **n. r.**

...Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac

abonaţi, care şi aceasta vine sau din pricina redactorilor ce nu ştiu să scrie sau din pricina publicului care nu e deprins cu citirea; şi altele, căci redactorii scriu mai bine decît ar trebui sau ceea ce este tot una, căci pun lucruri ce nu sînt slobode". Aparţinînd evident celei de-a doua categorii, **Propăşirea** este suspendată „prin rîvna dulcilor jandarmi, care sînt oamenii cei mai morali din lume".

În căutarea adevărului

Prin obiectivele urmărite şi viziunea despre lume, **Propăşirea** se situează pe poziţii ideologice absolut similare celor definite la **Dacia literară**. Deosebirea constă doar în extinderea sferei de preocupări, în depăşirea profilului exclusiv beletristic. Alături de literatură, redactorii îşi anunţă din capul locului intenţia de a îmbrăţişa domeniul ştiinţelor exacte şi al celor moral-politice. O vor face, firește, ţinînd seama de împrejurări şi nevoi, acordînd atenţie mai mult popularizării principiilor decît tratării savante a unor chestiuni de specialitate.

Contribuţia e eminentă îndeosebi pe tărîmul economiei politice şi al istoriografiei. În diverse articole, I. Ghica, I. Ionescu de la Brad, A. Vincler denunţă starea de înapoiere a agriculturii, critică munca iobăgistă, „muncă silită, duşmană şi leneşă" ca şi toate celelalte piedici care zădărnicesc extinderea relaţiilor capitaliste, preconizînd o politică de exploatare a bogăţiilor naturale şi îmbunătăţire a nivelului de trai al claselor de jos. N. Bălcescu, prin strălucitul său debut — **Puterea armată şi arta militară la români de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum** şi M. Kogălniceanu, prin memorabilul **Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie naţională în Academia Mihăileană**, fixează bazele metodologice ale studiului istoriei, renovînd fundamental modul de a-i înţelege şi expune problematica. Interpretînd faptele într-o perspectivă democratică şi naţională, dar precizînd, în acelaşi timp, că scopul ultim al istoriei e căutarea adevărului, ei introduc metoda critică şi selecţionarea izvoarelor, substituie cronologiei uscate a domnilor tabloul global al evoluţiei societăţii, situează poporul în centrul atenţiei, instituind astfel un raport just între masă şi personalitate.

În ştiinţele exacte, cum era şi de aşteptat, realizările sînt mai palide. De menţionat totuşi un interesant articol de I. Ghica, **Ochire asupra ştiinţelor**, şi un altul, de medicină profilactică, al d-rului L. Steege, **Despre întrebuinţarea rachiului la boale şi despre primejdiile pricinuite prin abuzul acestei băuturi.**

În ce priveşte literatura, **Propăşirea** conservă principiul **Daciei**, al priorităţii absolute a materialului original. Accentul cade pe caracterul naţional al inspiraţiei, tematica diversificîndu-se — aşa cum se ceruse la 1840 — în direcţia trecutului istoric, a tradiţiilor folclorice şi moravurilor contemporane.

Poezia aduce cîteva contribuţii ieşite din comun: în primul rînd, **Doinele** lui Alecsandri, care împrospătează lirismul vremii, obsedat de clişeul lamartinian, prin asumarea organică a modelului popular în viziune şi stil — apoi **Umbra lui Mircea la Cozia** de Gr. Alexandrescu, tablou de magie nocturnă şi evocare mitică a ruinelor, în versuri de admirabilă euforie şi **Muncitorul** lui Cezar Bolliac, denunţare cam retorică a asupririi ţăranului iobag.

Proza se distinge prin varietate şi un anume aer de familie, printr-o cordialitate surîzătoare, făcută din umor, caldă îmbrăţişare a vieţii, bun simţ; acolo însă unde apar înşelătoria, stupiditatea ori bunul plac al privilegiului, zîmbetul devine feroce, iar ironia corosivă. Larg cultivate sînt notele de călătorie, care explorează peisajul naţional, dînd expresie admiraţiei pentru frumuseţile patriei, dar şi indignării împotriva carenţelor administraţiei, a mizeriei, ca şi a importului nedigerat de obiceiuri şi valori străine. Dintre contribuţiile în alte genuri merită amintite nuvela istorică a lui Kogălniceanu **Trii zile din istoria Mol-**

dovei și îndeosebi, excelentul tablou de moravuri **Istorie a unui galbăn**, narațiune spumoasă, conținînd scene pitorești, portrete de un realism jovial și dialoguri sprintene de mare naturalețe.

Continuînd linia **Daciei literare, Propășirea** osîndește traducerile de opere ușoare, care pervertesc gustul, promovînd însă tălmăcirile de valoare artistică și educativă, ca, de pildă, **Satirele** lui Antioh Cantemir în versiunea lui C. Negruzzi și Al. Donici, ori **Călătoria arabului patriarh Macarie de la Alep la Moscova**.

Aceeași continuitate și în privința spiritului critic. Înțelegînd, cum va spune Alecu Russo mai tîrziu, necesitatea „de a adeveri bunătatea mărfii", Kogălniceanu și prietenii săi supun unui examen lucid, deși limitat, datorită conștiinței fazei precumpănitor formative pe care o traversa cultura română, o serie de fenomene negative din viața și activitatea intelectuală. Remarcabile în acest sens sînt notele lui Kogălniceanu din rubrica de **Miscelle** și articolul nimicitor al lui Alecsandri împotriva lui C. Aristia, autor al unor stanțe epice scrise fără talent într-o limbă aberantă.

Sub raportul limbii, deși nu duce campanie filologică iar contribuțiile teoretice sînt rare (cîteva „tablete" ale lui C. Negruzzi și un studiu doct al lui A. Treboniu Laurian, publicat cu o notă de rezervă explicită a redacției) **Propășirea** joacă un rol important în procesul de fixare a normei supra-dialectale.

În fine, alt punct programatic enunțat la **Dacia**, pe care însă **Propășirea** îl realizează într-o formă mai completă, e acela al atragerii de colaboratori din toate provinciile române. În paginile ei se întîlnesc colaboratori din Moldova (Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi, Donici, Ralet, Cuciuran, N. Istrati etc.), Muntenia (Bălcescu, Alexandrescu, Bolintineanu, Ghica, Bolliac etc.), Transilvania (A. Mureșanu, A. Treboniu Laurian). Înaintea înfăptuirii pe plan politic, unitatea națională e astfel pregătită prin comunitatea culturii și conștiința tot mai imperativă a acestei comunități pe deasupra frontierelor vremelnice*. Se poate spune, de aceea, că **Propășirea** ilustrează momentul trecerii de la ideea pasivă de naționalitate la conceptul de națiune, ca bază organică a existenței statului.

O activă prezență spirituală românească

Beneficiind de o existență mai lungă decît a **Daciei** și putînd desfășura o activitate mai sistematică, **Propășirea** contribuie în și mai mare măsură decît glorioasa ei predecesoare, la eliminarea vestigiilor iluminismului umanitar, entuziast și eclectic,

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 9/1969; 10/1969 și 10/1970.

Răsfoind paginile

PREOCUPĂRI SOCIALE

[În țările occidentale, omul] „nu este încredințat că de mîine încolo n-o să rămîie pe uliță fără mijloace de viețuire; și ce siguranță poate înfățișa un stat, unde existența materială a unui mare număr de oameni este în cea mai mare fierbere? Cum să se mire cineva de mișcările necontenite ale Franței și ale Angliei, cînd o mulțime de lucrători pe toate zilele rămîn fără hrană pentru femeile și copiii lor?".

(Ion Ghica, **Despre importanța economiei politice**, 27 februarie, 1844, pp. 60-61).

STAREA MIZERABILĂ A ȚĂRANULUI

„... Starea cultivatorului se află într-un grad de cultură cu totul înjosit, pentru că abia poate sărmanul a-și întîmpina cele neapărate pentru o viață așa de departe de a fi cîtuși de puțin tihnită; hrana lui îndeobște este mămăliga, cele mai de multe ori goală; hainele lui vara sînt cămașa și izmenele de casă, iarna un suman așișderea țesut în casă, cu cojoc și opinci...".

(A. Vimler, **Despre cămătărie**, 13 februarie, 1844, p. 42).

EGALITATEA ÎN FAȚA LEGII

„Nenorocită este acea societate, a căruia instituție strică pre om, aducîndu-l în trista poziție de a călca legile și așezămînturile. O asemine călcare provine mai cu seamă dacă legile nu-s pentru toți deopotrivă îndatoritoare; dacă unii prin grație [hatîr], mită sau putere pot să le ocolească și călca fără sfială; dacă alții din contra, și mai ales cei săraci, nu pot să se apere cu dînsele și a-și cîștiga dreptul lor, dacă unii sînt siliți pot să zic de a să abate din drumul drept; atunci societatea este silită de a-i pedepsi pentru asemine abateri; dar să întrebăm: care-i cu dreptul? Dacă omul de către însuși firea sa este hotărît ca să trăiască în societate, apoi atît mulțămirile cît și pedepsele trebuie neapărat să fie hotărîte și statornicite de legi egale, care să se păzească cu cea mai mare sfințenie și de către toți, toți fără deosebire".

(Anonim, **Despre legislația criminală**, nr. 41, 22 octombrie, 1844, pp. 322-323).

„Propăşirii"

ROSTUL ISTORIEI NAŢIONALE

„Ce interes mare trebuie să aibă istoria naţională pentru noi, îmi place a crede că şi D-voastră o înţelegeţi ca şi mine. Ea ne arată întîmplările, faptele strămoşilor noştri care prin moştenire sînt şi a noastre. Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; dar domnilor mei, şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Hanibal, decît Caesar; aceştia sînt eroii lumii, în loc că cei dintîi sînt eroii patriei sale. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, şi izbînzile de la Rahova şi de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Marathon şi Salamina, pentru că sînt cîştigate de către români. Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava şi Tîrgovişte sînt pentru mine mai mult decît Sparta şi Atena".

(M. Kogălniceanu, **Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie naţională în Academia Mihăileană**, nr. 37, 24 septembrie, 1844, p. 294).

„DUHUL SLOBOZENIEI"

„... Oamenii înţeleg anevoie şi rîd bucuros de întreprinderi al căror sfîrşit li se pare himeric: numai duhul slobozeniei urmează un punct luminos prin mulţimea anevoinţelor: numai el singur insuflă curajul fără a culege; şi acei care mor pentru viitorul unui neam sînt vrednici a trăi în pomenirea neamurilor".

(Gr. Alexandrescu, **Pasaj dintr-o relaţie de voiaj în Ţara Românească**, nr. 23, 18 iunie, 1844, p. 180).

LEGILE ŞTIINŢEI ŞI LEGILE MORALEI

„Deşi dreptul naturii nu este încă pozitiv, sînt însă legi morale a naturii care se înfăţişează cu acelaşi pozitivism ca şi legile fizice. Regula lui Kepler că «pătrarele timpului revoluţiilor deosebitelor planete împrejurul soarelui sînt proporţionale cuburilor distanţelor» nu se înfăţişează cu mai multă siguranţie matematicească decît această lege morală a omenirii. «Omul trage totdeauna la tot ce este mai frumos» sau aceasta: «Omul nu este desăvîrşit, nu este tot ce poate fi decît în slobozenie»".

(Ion Ghica, **Ochire asupra ştiinţelor**, nr. 26, 9 iulie, 1844, pp. 202-203).

caracteristic începuturilor „eroice" ale presei române, din faza Eliade-Asachi. Ea consolidează direcţia antifeudală, naţional-democratică şi militantă, care constituie ipostaza ideologică majoră şi deplin cristalizată a paşoptismului. Redactorii şi colaboratorii **Propăşirii** nu sînt nişte „oameni de litere", ci nişte intelectuali-cetăţeni, hotărîţi să folosească spaţiul îngust de manevră de care dispun, în condiţiile unui regim politic opresiv, ca să facă maximum posibil în vederea propagării idealului lor de dezrobire şi progres. Fără îndoială, ei nu scriu tot ce ar dori, dar nu avansează nici un lucru pe care nu l-ar crede.

Echipa **Propăşirii** îmbină într-o sinteză adecvată împrejurărilor şi momentului, cel puţin trei din marile îndrumări spirituale ale sec. XIX. Mai întîi, istorismul, înţeles nu numai ca pasiune romantică pentru trecut, ci şi ca studiu metodic al instituţiilor şi tradiţiilor, spre a desprinde din contextul global al evoluţiei temeiul unei civilizaţii durabile, rezemate pe cerinţele spiritului naţional. Apoi — pozitivismul, dar nu în sensul doctrinei lui Auguste Comte, ci şi în cel pragmatic, de orientare spre ştiinţe, spre fapte şi experiment, refuzînd speculaţia metafizică şi utopismul iresponsabil. În fine, liberalismul democratic, care transformă lozinca „libertate, egalitate, fraternitate" într-o armă de luptă împotriva orînduirii feudalo-iobăgiste şi hrăneşte idealul — ce-i drept, încă vag conturat — al unei societăţi civilizate şi juste pentru toţi fiii ei.

În ciuda cadrului îngust care-i limita mişcările, **Propăşirea** a reuşit să cuprindă principalele aspecte ale culturii româneşti de la jumătatea secolului trecut, concretizînd aspiraţiile unui popor deşteptat la viaţa trepidantă a secolului, în plin efort de emancipare pe tărîm social, naţional şi spiritual. Redactorii şi colaboratorii ei, Kogălniceanu, Ghica, Alecsandri şi ceilalţi, indiferent de domeniul predilect, de faptul că au scris poezii ori s-au ocupat de ştiinţă, au luptat cu toţi sub semnul aceloraşi convingeri democratice, aceluiaşi mistuitor sentiment al patriotismului: au voit să fructifice moştenirea părintească prin adaptare la cerinţele veacului, asumîndu-şi tradiţia sub ipostaza de individualizare a conştiinţei naţionale, de resort sufletesc ireductibil. Într-un cuvînt, **Propăşirea** ne înfăţişează paşoptismul în acţiune, în efortul pasionat de a-şi asimila lumea şi de a descoperi cheia elementului specific în cultură.

Cu toate greutăţile ce i-au stat în cale şi a răstimpului scurt de apariţie, această publicaţie remarcabilă reprezintă, ca şi **Dacia literară**, înaintea sa şi **România literară** (din 1855), moştenitoarea sa, şi poate în mai mare măsură decît ambele, o prezenţă activă şi determinantă în viaţa spirituală românească, un moment luminos în dezvoltarea conştiinţei de sine a poporului român.

La venerabila vîrstă de 77 ani, academicianul sovietic Isaak Minț ne apare neobosit: scrie intens, ține cursuri și conferințe, participă la numeroase alte activități științifice și obștești, călătorește mult. Recent, cu prilejul unei noi vizite în țara noastră, la sfîrșitul unei zile încărcate a găsit timp și energie pentru a acorda un interviu revistei Magazin istoric. **Autor al unor lucrări științifice de amploare, consacrate în special istoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (volumul III al** Istoriei Marelui Octombrie **a apărut în 1972) și războiului civil, acad. I. Minț a avut amabilitatea să ne răspundă la cîteva întrebări în legătură cu o nouă carte aflată sub tipar:**

— Ce probleme nodale abordează noua dv. lucrare?

— Volumul în curs de tipărire este în strînsă legătură cu **Istoria Marelui Octombrie**, fiind continuarea acestei lucrări. Intitulat **Anul 1918: la izvoarele socialismului**, acest nou volum cuprinde cu aproximație, perioada ianuarie-august 1918 și tratează cu precădere ieșirea din războiul imperialist, încheierea păcii, așezarea bazelor socialismului în Rusia Sovietică.

— Aduceți elemente noi față de volumele publicate pînă acum?

— Am conceput-o ca o lucrare de sinteză, în legătură cu toate aspectele privind începuturile construcției socialiste, de la problemele economice pînă la cele referitoare la crearea culturii sovietice. Un spațiu important am rezervat activității lui Vladimir Ilici Lenin și operei de transformare a societății, muncii depuse în acest scop de comuniști în noile condiții.

— Pe cînd este prevăzută apariția?

— Anul 1918: la izvoarele socialismului va apărea în a doua jumătate a anului 1974.

— Sînteți un colaborator mai vechi al revistei noastre. Care este părerea dv. despre Magazin istoric?

— Îngăduiți-mi să afirm că o revistă ca **Magazin istoric** cu ținuta sa științifică și publicistică, cu îngrijita și inventiva sa prezentare artistică - grafică poate fi un motiv de mîndrie pentru istoricii români. Încă o dată primiți multe felicitări și urări de succese pe drumul atît de dificil și întortocheat al dezvăluirii adevărului istoric.

După informațiile științifice oferite, istoricul sovietic ne-a pus la dispoziție și însemnările sale dintr-o perioadă în care, lucrînd împreună cu scriitorul Maxim Gorki a avut prilejul să noteze — pe furiș, după cum mărturisește el însuși — amintirile și reflecțiile acestuia. Reproducem cîteva din aceste însemnări.

Nicolae MINEI

Inițiator al voluminoasei lucrări **Istoria războiului civil,** *Aleksei Maksimovici Gorki a fost și membru al comitetului principal de redacție. Am avut prilejul, în calitate de secretar al acestui comitet, să-l vizitez deseori și chiar să locuiesc vreme îndelungată acasă la Gorki, care a muncit mult la redactarea manuscriselor. Tot atunci am putut să-l aud povestind despre întîlnirile sale cu un mare număr de oameni dintre cei mai diferiți sau despre viață în general, despre cărți și spectacole de teatru sau despre planurile lui de creație. Povestirile sale conțineau multe amănunte autobiografice, pe care nu le întîlnim în cărțile scrise de marele scriitor.*

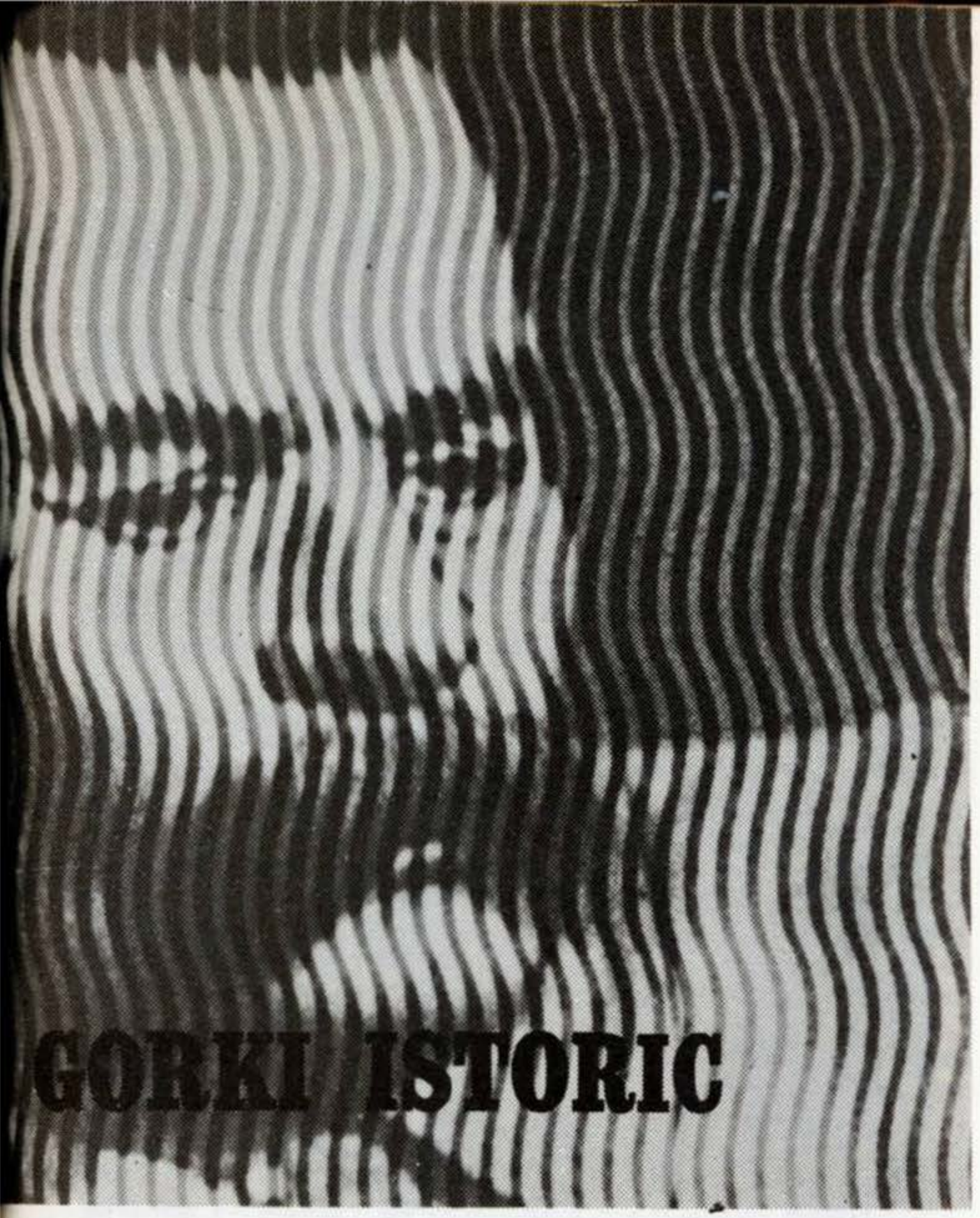

GORKI ISTORIC MEMORIEI OMENEȘTI

Acad. I. MINȚ

Fie că locuia în vila sa de lîngă Moscova, fie în Crimeea, pe la patru după-amiază Gorki obișnuia să iasă în grădină, să adune vreascuri și frunze căzute, să aprindă ici și colo focuri — îndeletnicire care îi plăcea cel mai mult — sau să mărunțească bolovani pentru pietriș. La această „muncă silnică" — cum o numea el — erau antrenați toți, chiar și vizitatorii de ocazie. Pe mine însă mă durea un picior, amintire a unei vechi răni. Cunoscîndu-mi suferința, Aleksei Maksimovici mi-a eliberat o „adeverință", semnată de el: „Se eliberează prezenta fostului comisar al Corpului I cavalerie al cazacilor roșii [...] cum că din cauză de boală este scutit de muncă silnică". În felul acesta puteam să rămîn în odaie și să notez tot ce povestise Gorki în ziua aceea.

Ar fi fost păcat să nu notez aceste istorisiri. Lui Gorki nu-i plăcea însă să ne vadă luînd note. Pe de altă parte, povestirile lui erau atît de pline de evenimente și se refereau la probleme atît de variate, încît trebuia să ai o memorie excelentă pentru a le reține pe toate.

În continuare, reproduc însemnările mele din perioada 11-14 decembrie 1935, în care e vorba cu precădere de amintiri despre revoluția din februarie 1917.

11 decembrie. Seara

— Îmi spuneai cîndva, că literatura din alte țări neagă nu numai rolul, dar și participarea bolșevicilor la revoluția din februarie 1917. Am auzit și eu una ca asta. Americanii sînt deosebit de zeloși în a demonstra această afirmație. Deși nu ei sînt cei mai în măsură să știe... Am vizitat America, în anii primei revoluții, după eșecul insurecției din decembrie. Plecasem să strîng bani pentru revoluție. În America, nimeni nu voia să audă de partide și ascultau cu mirare despre disensiunile din sînul partidului nostru. Bolșevici, menșevici, ba și niște eseri pe deasupra — cine-or mai fi și ăștia? Americanii îi vîrau pe toți în aceeași oală, socotindu-i anarhiști... În raportul meu către Comitetul Central al partidului am relatat toate astea. L-ai citit? Nu? Am să-ți dau fotocopia lui. Dar mai întîi să ascultăm [la radio] ultimele știri...*

12 decembrie. Dimineața

— În America m-am întîlnit cu reprezentanți ai eserilor; printre aceștia se afla și un oarecare Ceaikovski, care lua cuvîntul la mitinguri împotriva social-democraților. Mi-a propus să lucrăm împreună. Am refuzat...

Nu știu dacă a fost o coincidență sau o intervenție a eserilor, dar după vreo două zile de la întîlnirea mea cu ei, ziarul **World** *a publicat un articol în care demonstra, în primul rînd că sînt bigam, în al doilea că sînt anarhist... A fost reprodusă și o fotografie a primei mele soții, împreună cu copiii, pe care îi abandonasem, lăsîndu-i muritori de foame... Toți au început să mă ocolească, ca pe un ciumat. Am fost dat afară din trei hoteluri. În ziare a apărut propunerea să fiu expulzat.*

---

* Este vorba de insurecția armată a proletariatului din Moscova, din decembrie 1905, apreciată de V. I. Lenin drept „punctul culminant al dezvoltării primei revoluții muncitorești împotriva țarismului".

Aleksei Maksimovici a continuat, parcurgînd cu privirea fotocopia raportului:

— După toate acestea m-a vizitat din nou Ceaikovski şi m-a întrebat dacă nu m-am răzgîndit şi n-aş vrea să lucrez cu el. L-am refuzat iarăşi. Această vizită a lui Ceaikovski mi-a sugerat ideea că eserii luaseră parte la campania de calomniere...

Mi-am format un comitet şi am început să iau cuvîntul la mitinguri. Chiar la primul miting am adunat peste 1 000 dolari. Am vorbit la Providence, Boston, Philadelphia şi la New York, firește... În raport — o să vezi — am indicat oraşele şi datele. Comitetul se numea „Prietenii poporului rus". Era compus din vreo 50 persoane. Banii, pentru a căror primire semnam personal, îi trimiteam în Rusia. Ceaikovski adunase şi el vreo 8 000 dolari, dar după înfiinţarea noului comitet a hotărît să-şi ia tălpăşiţa...

Aleksei Maksimovici a plecat să lucreze, iar eu m-am năpustit asupra raportului, care s-a dovedit neobişnuit de interesant. Scrisoarea nu fusese publicată nicăieri. Nu cred să se fi păstrat în arhivele Comitetului Central. După cîte ştiu, în arhivă n-a rămas nimic referitor la acei ani, cu excepţia unor rezoluţii. Trebuia să înştiinţez Comitetul Central despre existenţa acestor fotocopii, veritabile documente.

Raportul lui A.M. Gorki informa, în primul rînd, despre activitatea lui în America. Găsim în el numeroase caracterizări sugestive ale situaţiei din America şi ale socialiştilor americani. „Aici totul e atît de american — scria Aleksei Maksimovici — încît nimeni nu se sinchiseşte de nimic". Mai departe, Gorki relata despre legăturile cu socialiştii americani. „În momentul de faţă — scria el — toţi socialiştii îmi cer stăruitor să iau cuvîntul, pretutindeni, în calitate de specialist. I-am întrebat: «Dar burjuii or să-mi plătească?» «Nu!» «În cazul ăsta, n-am să iau cuvîntul». «Atunci ziarele noastre or să vă vorbească de rău». «Iar burjuii abia atunci or să-mi dea mulţi bani, deoarece or să înţeleagă că sînt doar partizan al unei revoluţii politice. În ce priveşte vorbele de ocară, o să le îndur. Am îndurat altele, mai rele». Toţi au început să rîdă, zicînd că sînt pe punctul de a mă americaniza".

12 decembrie, ora 14,30

— Mă duc să lucrez la Samghin, îmi declară Gorki... Spune-mi, ai putea să întrebi un fiziolog ce simte un om care îşi trage un glonte în gură? Ce se întîmplă cu capul lui? Intenţionez să-l silesc pe Samghin să se sinucidă în felul acesta...

— Să-l întrebăm pe Aleksei Dimitrievici Speranski, mi-am dat cu părerea.

— E un om deştept. Îmi place să-l ascult... L-am întrebat, dar n-am înţeles ce mi-a răspuns... Întîi s-a eschivat cu o glumă: cică n-a avut încă parte de asemenea senzaţii... Pe urmă mi-a dat o explicaţie mai degrabă psihologică decît fiziologică... Ar fi mai bine să ne informăm la un chirurg...

13 decembrie, ora 14,30

— Cum o fi alcătuită memoria asta omenească, a început Aleksei Maksimovici. Parcă-i flacără: mişti un vreasc şi limbile de foc izbucnesc cu putere... Îţi citeam însemnările despre fapte istorice şi-n memorie mi-au apărut limpede oameni şi evenimente din februarie 1917. O iarnă bîntuită de viscole... Ţi-am văzut extrasele din scrisorile lui Nikolai Romanov către soţie. În fiecare scrisoare se indică temperatura: minus 6-8 grade...

Foarte interesantă corespondenţa dintre ultimul ţar şi ultima ţarină. Parcă trăiau pe o altă planetă... Se apropia catastrofa... Pămîntul era zguduit de convulsii, iar pe dumnealor îi interesa doar Rasputin...

Apoi, referindu-se la eforturile literaturii burgheze de a-l înfăţişa pe Rasputin drept cauza tuturor relelor, Gorki a spus:

— S-au agăţat atunci de Rasputin... Cînd a fost ucis, Nikolai a părăsit Cartierul general, plecînd în grabă mare spre Capitală. A fost asta o revoluţie? La naiba! În fabrici nu vedeai nimic din toate acestea. Muncitorii parcă se retrăseseră în ei înşişi. Iar grevele arătau parcă şi ele altfel: mai organizate, mai solidare.

Da, februarie a fost o lună bîntuită de viscole... Multe viforniţe, multă zăpadă, multe greve... Zilele de 10 şi 14 februarie mi-au rămas întipărite în minte, cu deosebire. Menşevicii cereau în cor convocarea Dumei... Ştiau una şi bună: de vreme ce revoluţia e burgheză, cine să conducă dacă nu Gucikov şi Miliukov?. Aici ai dreptate: se pregătea o a doua duminică sîngeroasă, ca în 1905.*

*Circulau, din mînă în mînă, petiţii prin care se cerea convocarea Dumei de stat şi se indica drumul spre Palatul Tavriceski**. Dar palatul era înconjurat — mi-au spus-o martori oculari — de trupe, cît vedeai cu ochii... Toate străzile erau ticsite de soldaţi. Te puteai aştepta la o baie de sînge...*

La rîndul lor, bolşevicii au lansat apelul de a aniversa, la 10 februarie, un an de la procesul deputaţilor bolşevici, condamnaţi şi deportaţi la muncă silnică în 1915. Bolşevicilor nu le-a reuşit greva din 10 februarie, nu ştiu de ce... Spuneai că data nu fusese bine aleasă — era sărbătoare şi zi de salariu... Se poate. S-au regrupat însă rapid. Fireşte, şi-a spus cuvîntul conducerea, a existat o organizaţie puternică, care a propus participarea la o grevă din 14 februarie, dar nu în sprijinul Dumei... Mi s-a povestit că spre Palatul Tavriceski s-au îndreptat vreo

---

* A.I. Gucikov şi P.N. Miliukov — conducători politici ai contrarevoluţiei în Rusia.

** În perioada 1906-1917, la Palatul Tavriceski se ţineau şedinţele Dumei de stat.

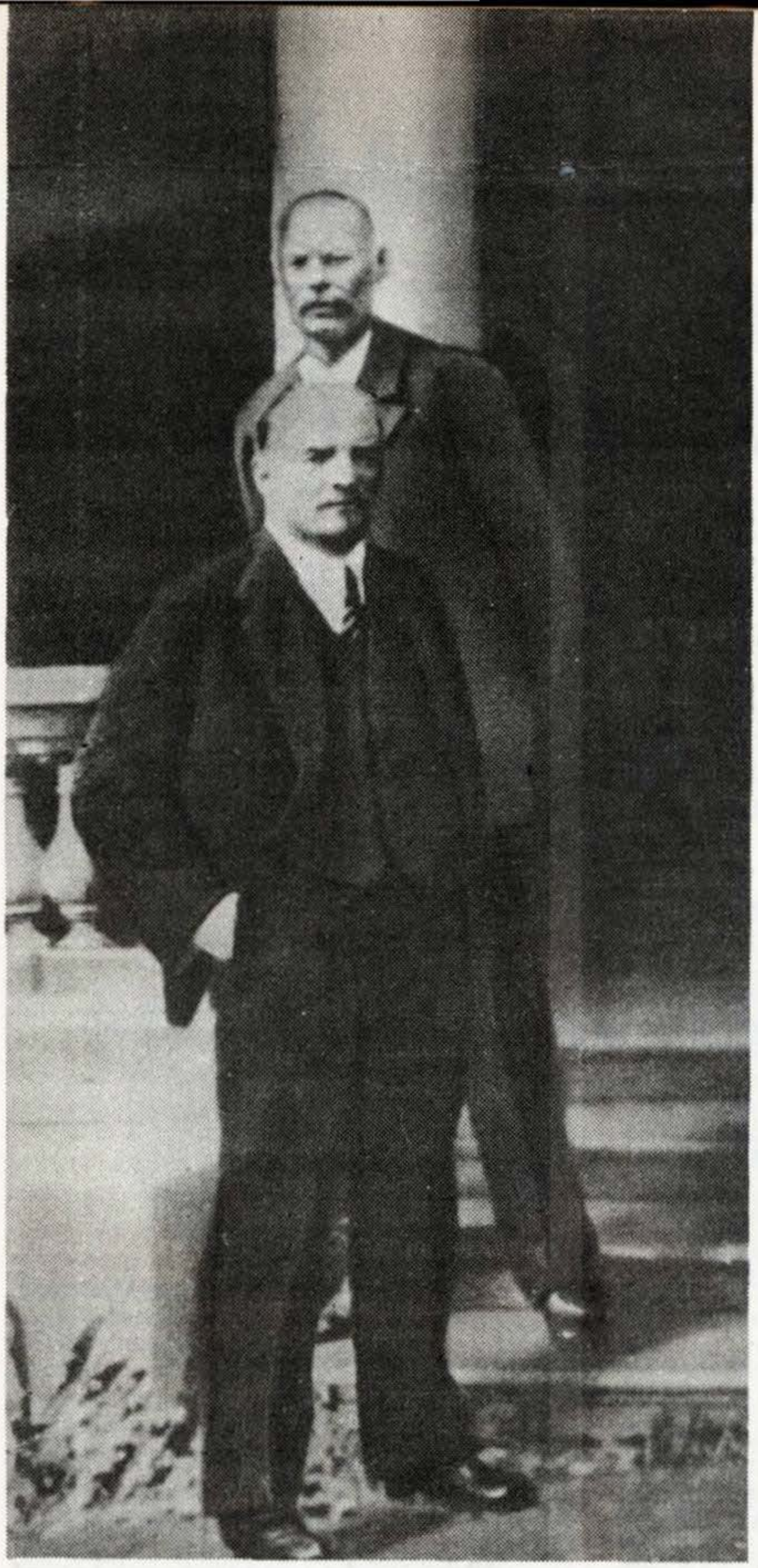

Împreună cu V.I. Lenin, în 1920

200-300 oameni, în timp ce spre Nevski s-au scurs zeci de mii. Nu încăpea îndoială, era o repetiție a viitoarei revoluții. M-am bucurat foarte mult: exista deci o forță organizatoare... S-au găsit destui care să susțină că nu am dreptate, că prea m-am încrezut în muncitorii din cartierul Vîborg... Kerenski, mai ales, făcea pe grozavul... Știi ce neastîmpărat era, ca o sfîrlează... Nu stătea locului o clipă, se învîrtea prin cameră ca un titirez, din cînd în cînd se poticnea de masă sau de un scaun și continua să se învîrtească... Eu aveam însă în fața ochilor anumite scene din Moscova, în ajunul lunii decembrie a anului 1905...

14 decembrie. Dimineața

— Îmi amintesc de primul Congres al Sovietelor, ținut la Petrograd în iunie 1917. Feluriți oratori au polemizat cu Lenin trei zile în șir. Nimeni dintre ei n-a priceput că în felul acesta atrăgeau atenția poporului asupra lui Lenin. Oamenii gîndeau: dacă toți îl critică pe Lenin, înseamnă că știe el ceva, știe adevărul....

Înviorat — așa era Aleksei Maksimovici ori de cîte ori vorbea despre Lenin — Gorki a continuat:

— Mi s-a povestit că la congres, după cuvîntarea lui Lenin despre pămînt, prezidiul a primit cîteva sute de bilețele din partea delegaților: de ce sînteți împotriva lui Lenin? Propunerile lui nu sînt oare acceptabile?

Lenin mi-a fost foarte drag, chiar atunci cînd mă certa. Știa ca nimeni altul să-ți arate greșelile, să limpezească încurcăturile... Mărturisesc că mi s-a întîmplat ca, stînd de vorbă cu Lenin, să-mi exagerez intenționat unele îndoieli... După o discuție cu el, toate se rînduiau la locul lor... Șovăielile sau echivocurile dispăreau ca prin farmec. Avea, ca să zic așa, un mod de a gîndi foarte dens, care nu îngăduia nici o fisură prin care să se poată strecura o îndoială.

...Vreau să-ți vorbesc despre o critică făcută de Lenin. Mi-a relatat-o Gleb Maksimilianovici Krjijanovski. Era în 1920, cînd se sărbătorea a 50-a aniversare a lui Vladimir Ilici. Krjijanovski a venit să-l felicite. Își spuneau pe nume, fuseseră împreună în deportare. De data aceasta, jenat, adresîndu-i-se cînd cu „dumneata", cînd cu „tu", a reușit cu chiu cu vai să stoarcă cîteva cuvinte de felicitare. Drept răspuns, Lenin a schițat un gest de nerăbdare:*

„Astea-s fleacuri. Spune-mi, mai bine, care e lucrul cel mai rău pe care l-ai săvîrșit în viață?".

(Continuare în p. 83)

* G. M. Krjijanovski — savant energetician, vechi militant al mișcării revoluționare.

TÎNĂRUL REGE TRAC ŞI PRIETENUL SĂU ROMAN

Anul 12 e.n. „Geţii din Moldova de Jos atacă nordul Dobrogei şi cuceresc cetatea Aegyssus (Tulcea), apărată de o garnizoană odrisă. Atacul este respins de regele odris, Rhoemetalces I şi de o legiune romană, comandată de P. Vitellius" (Istoria României în date, **Bucureşti, 1972, p. 29).**

O monedă şi cîteva versuri ovidiene stau şi azi mărturie, atît a alianţei dintre prea puternica Romă şi regii odrisi, de neam tracic, cît şi a luptei însăşi. Graiul monedelor — mai ales al celor străvechi — nu e întotdeauna uşor de auzit şi de înţeles, dar, cînd acest lucru devine posibil, micile bucăţi de metal îşi istorisesc povestea...

Destăinuirile unei piese rare

OCTAVIAN MĂRCULESCU

La prima vedere, şi această piesă pare o banală monedă antică, din acelea cu care pămîntul ţării noastre este atît de bine „aprovizionat". Pe avers, ea reprezintă capetele a două personaje; legenda arată că unul este **Basileos Roimetalkov**; celălalt personaj, purtînd diademă este, probabil, soţia acestui rege. Pe revers, se citeşte legenda **Kaisaros Sebastov** adică Caesar Augustus, a cărui figură expresivă, cu nas drept şi păr ondulat, este reprezentată în centrul monedei*.

Moneda a fost emisă, prin urmare de Rhoemetalces, regele tracilor odrisi din sudul Dunării (11 î.e.n.-12 e.n.), cunoscut ca fidel aliat al lui Octavian, care, ca împărat roman (27 î.e.n.-14 e.n.), era intitulat Caesar Augustus. Reprezentarea ambilor monarhi pe aceeaşi monedă este expresia liniei politice pe care Roma o promovase faţă de regatul odrisilor. Ştiind că tracii erau o populaţie refractară dominaţiei străine, romanii, înzestraţi cu un deosebit simţ politic, au socotit că era mai practic să evite riscurile unei înfruntări militare, oferind odrisilor protecţia Romei. Pe de altă parte, odrisii — care încă de la întemeierea regatului lor, de către regele Teres şi fiul său Sitalces (431-424 î.e.n.)**, se obişnuiseră să considere Dunărea drept frontieră a statului lor — erau şi ei interesaţi în păstrarea liniştii şi siguranţei pe linia marelui fluviu. Astfel, regii odrisi au devenit unii dintre cei mai loiali aliaţi ai Romei, bucurîndu-se în schimb, de asistenţa trupelor romane din Macedonia, oricînd gata să le ofere ajutor, fie împotriva unor duşmani din afară, fie împotriva răsculaţilor din interior.

În timpul lui Rhoemetalces I, statul tracilor odrisi — stat clientelar, adică vasal al Romei — cuprindea şi Scitia Minor (Dobrogea), pînă la gurile Dunării, cu excepţia

* Moneda descrisă se află în colecţia autorului.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1972.

cetăţilor greceşti de pe litoral, care au rămas sub protectoratul direct al Romei. Între aceste cetăţi şi odrisi s-au stabilit relaţii amicale, ambele părţi fiind interesate să apere Dunărea, pentru a asigura libera dezvoltare a comerţului. Mai mult chiar, pentru a le apăra de atacurile geţilor, bastarnilor şi sarmaţilor din Muntenia şi Moldova, odrisii au fortificat o serie de cetăţi de pe Dunăre, între care Troesmis şi Aegyssus din Deltă (azi Igliţa şi, respectiv, Tulcea). În anul 12 e.n., geţii nord-dunăreni au încercat să cucerească cetatea Aegyssus; măcelărindu-i garnizoana, alcătuită din ostaşi odrisi, geţii au reuşit să ocupe cetatea. Rhoemetalces nu a putut să o recucerească decît în urma ajutorului dat de legiunea romană comandată de Publius Vitellius.

Aceste relaţii de prietenie şi colaborare dintre romani şi odrisi s-au reflectat şi în monedele emise de regii odrisi. Exemplarul pe care l-am descris mai sus este foarte rar; lui decedat), împăratul a împărţit regatul trac în două părţi, rezervînd lui Cotys regiunile cele mai fertile, Dobrogea şi cetăţile dunărene, şi lăsînd lui Rhascuporis, fratele lui Rhoemetalces, ţinuturile sărace şi cu graniţele ameninţate de duşmani.

Cotys a continuat politica tatălui său. În anul 15 e.n., cînd geţii au năvălit din nou şi au ocupat cetatea Troesmis, a colaborat cu guvernatorul roman al Moesiei, Lucius Pomponius Flaccus, restabilind ordinea şi recucerind cetatea. Locuitorii oraşelor pontice erau şi ei în bune relaţii cu tînărul rege odris; astfel, Callatis (Mangalia), renumit pentru preocupările intelectuale ale cetăţenilor săi, a acordat lui Cotys demnitatea de **magistru eponim** al oraşului.

Se ştie că regele Cotys era un om de aleasă cultură şi un poet de real talent**. Publius Ovidius Naso, exilat la Tomis în anul 8 e.n.***, vorbeşte în mod elogios despre regele-poet şi-l roagă chiar, în numele unei solidarităţi de „breaslă" poetică, să intervină la Roma pentru a-i uşura suferinţele: „Sîntem amîndoi adoratorii aceluiaşi mister [poezia]; ca poet, braţe rugătoare întind către-un poet". Firește, în virtutea unor raţiuni de stat lesne de înţeles, Cotys nu putea să strice bunele raporturi pe care le avea cu Roma, pentru a interveni în favoarea lui Ovidiu. Soarta, însă, i-a legat pe aceşti doi poeţi mai mult decît darul poetic. În anul 18 e.n., nemulţumit de împărţirea Traciei de către August, regele Rhascuporis a năvălit în regatul nepotului său Cotys şi l-a ucis. În acelaşi an, pe malurile Pontului Euxin, Ovidiu trecea şi el în eternitate.

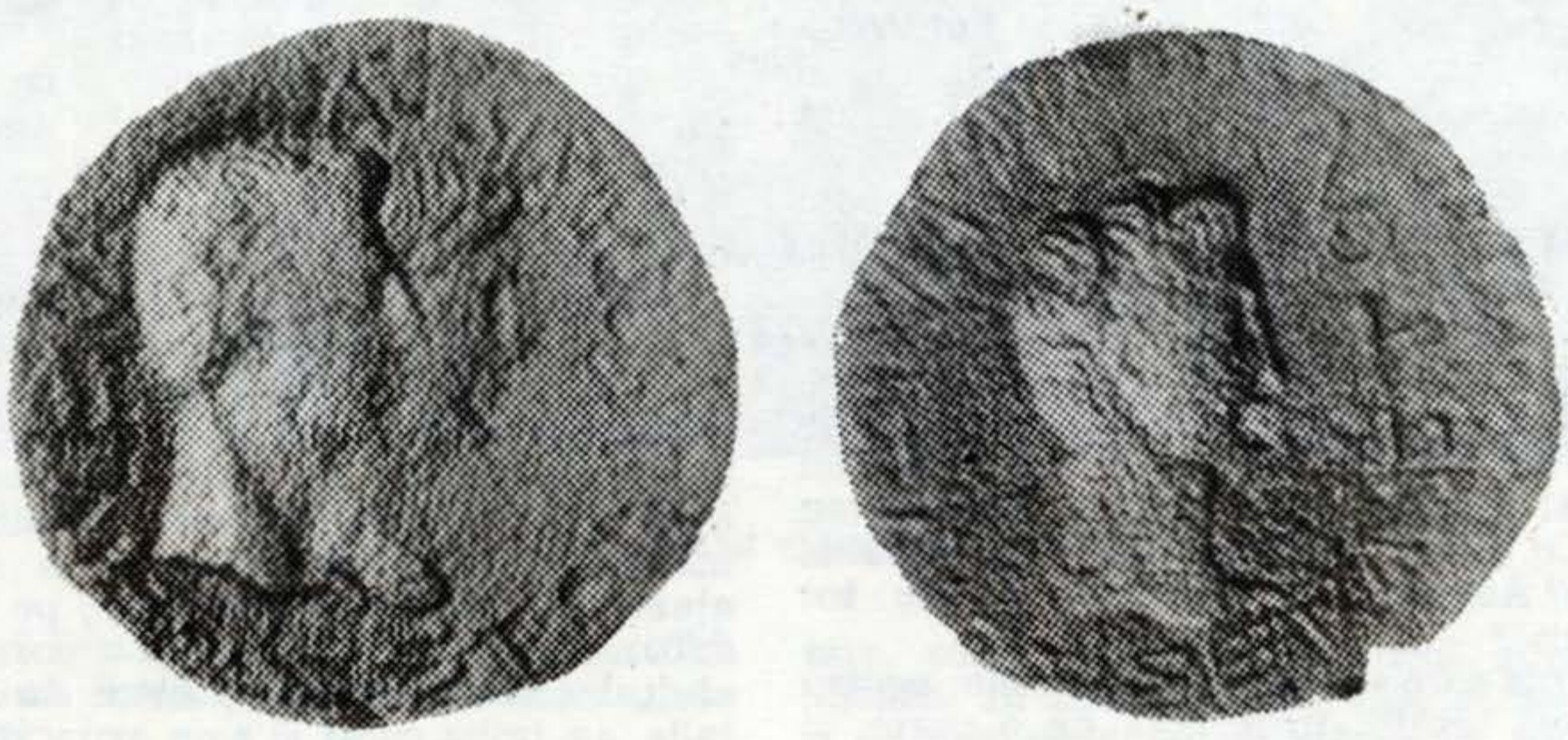

Monedă odrisă, mărturie a prieteniei dintre Rhoemetalces şi August

cabinetul numismatic al Academiei R.S.R. posedă trei asemenea piese; patru se află în colecţia Muzeului Naţional din Sofia, iar alte cîteva în unele muzee occidentale. Un alt tip de monedă odrisă înfăţişează pe revers nu numai chipul lui August, ci şi pe cel al soţiei sale Livia, iar pe un alt tip monetar, sub efigiile perechii imperiale figurează Capricornul sprijinit pe un glob. Or, după cum se ştie, acest animal era simbolul zodiei în care se născuse August.

La moartea lui Rhoemetalces, August l-a impus ca moştenitor pe fiul acestuia, Cotys (12-18 e.n.); întrucît vechea tradiţie locală cerea ca tronul să revină celui mai vîrstnic dintre agnaţi * (de obicei, fratele monarhu-

* Rude colaterale pe linie masculină.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 7-8/1968.
*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1972.

Poetul la asediul cetăţii Aegyssus?

EUGEN PANIGHIANŢ

În scrisorile pe care, de pe meleagurile Scitiei Minor, le-a adresat prietenilor săi din Roma, Ovidiu citează, în afara Tomisului pe care îl aminteşte destul de des, încă două cetăţi, şi anume **Aegyssus** şi **Troesmis.** Aegyssus apare în două din scrisorile sale: prima adresată **Lui Severus**, prieten din Roma, pe care Ovidiu îl numeşte „jumătatea sufletului", şi a doua **Lui Vestalis,** fiu de rege din Alpii Cotici, tributar al Romei, care slujea în armata comandată de Vitellius, ce acţiona în nordul Sciţiei. Cetatea Troesmis este amintită de Ovidiu într-o altă scrisoare, adresată **Lui Graecinus,** un alt prieten influent din Roma.

În scopul confruntării afirmaţiilor sale din scrisori cu realităţile geografice existente, vom cita versurile poetului ce se referă la cetatea Aegyssus. El scrie lui Severus: „Cetate veche este la Dunăre sau Istru/ Cu ziduri tari: într-însa nu-i lesne de pătruns/ Aegyssus a clădit-o şi-i zice tot Aegyssus"*.

În lupta care s-a dat în anul 12 e.n. pentru stăpînirea cetăţii, între geţi, de o parte, şi odrisi şi romani, de alta, cei din urmă au fost victorioşi datorită intervenţiei prompte a legiunii comandate de Vitellius**. Ovidiu, însă, desemnează ca erou al bătăliei pe prietenul său Vestalis, a cărui vitejie o preamăreşte: „Virtuţii tale o cinste mai mare se cădea/ O spune chiar şi Istrul, a căruia talazuri/ Le-a înroşit cu sînge get chiar mîna ta".

Bătălia a fost aprigă. Rezultatul final: cetatea a căzut în mîinile romanilor. Şi toate acestea datorită lui Vestalis: „Aegyssus-ul o spune: tu ai luat cetatea".

Mai departe, Ovidiu se referă la poziţia ei greu accesibilă: „Şi ea văzu că locul nu-i fu de ajutor/ În van pe-un vîrf de munte, cu fruntea pînă-n nouri/ Fusese ea-ngrădită cu zid apărător".

Analizînd această afirmaţie a lui Ovidiu, trebuie spus că în împrejurimile imediate ale Tulcei nu se află un munte atît de înalt „cu fruntea pînă la nouri", cum afirmă el. E adevărat, sînt mai multe coline, dintre care cea mai înaltă este **Hora-tepe** sau **Colina Horelor,** a cărei înălţime nu depăşeşte 100 m. Este deci evident că sub aspectul altitudinii, Ovidiu exagerează — însă nu şi sub acela al impresiei pe care o face această colină, care, fiind în imediata apropiere a Dunării, atrage şi astăzi toate privirile.

Vom cita şi o altă afirmaţie a lui Ovidiu, care ne dă impresia că poetul **a văzut scena bătăliei:** „Dar iată că Vitellius, venind în jos pe Istru / Descalecă din vase şi dă năvală în geţi". Această descriere pare desprinsă dintr-un reportaj... Cine cunoaşte topografia locului îşi poate imagina cum a avut loc întreaga acţiune. Vitellius — comandantul trupelor romane — a adus, cu ajutorul flotei, trupe proaspete, pe care le-a debarcat pe malul Dunării şi a pornit cu ele asaltul cetăţii. Ostaşii, printre care şi Vestalis, au prins curaj şi s-au aruncat năprasnic în luptă; Vestalis, ca un Ulise dezlănţuit, a luptat eroic: „În arme sclipitoare te vede lumea toată / Căci vitejia în umbră tu nu vrei să ţi-o laşi".

S-ar părea, deci, că lupta pentru cucerirea înălţimii pe care o numim azi **Colina Horelor** a avut loc pe versantul dinspre Dunăre — mai abrupt — unde întîlnim stînci colţuroase, la care se referă probabil Ovidiu: „Prin armele duşmane, prin grindina de pietre/ Tu urci pe stînci făţişe cu pas de uriaş".

În general, trebuie remarcat că Ovidiu informează corect pe cititorii săi asupra detaliilor geografice. Astfel, referindu-se la Dunăre, el afirmă că este „plină de trestii", pe care probabil le-a zărit în zona de la poalele cetăţii (actualul lac **Zaghen**) sau că e „**întortocheată**", ceea ce este, de asemenea, o realitate — mai ales în zona **braţului Sf. Gheorghe**, unul din braţele cele mai vechi

---

* După: Ovidiu, **Scrisori din exil,** în româneşte de T. Naum, Bucureşti, 1957.

** Vezi, în acest număr, articolul precedent.

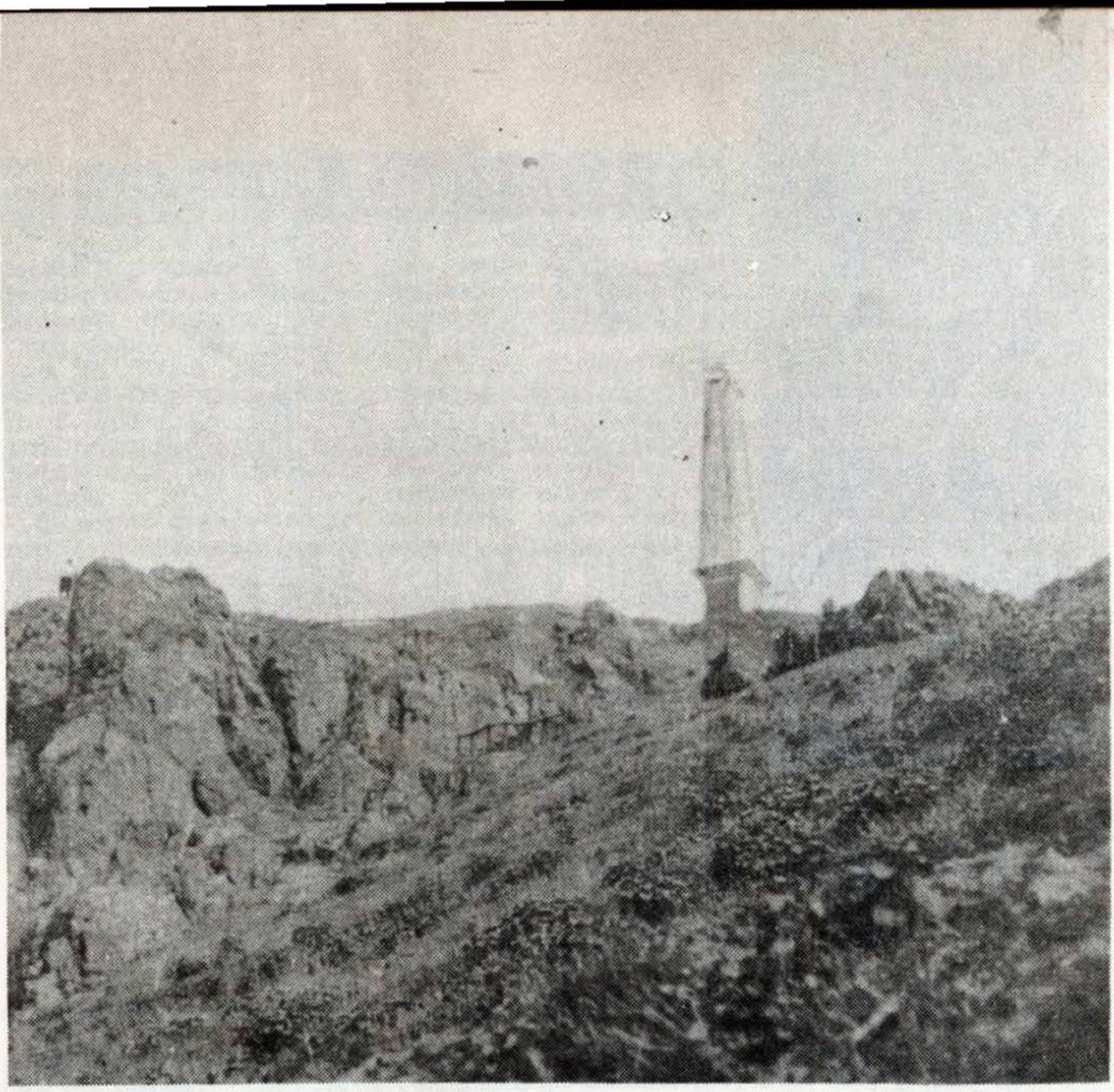

Colina Horeior, locul probabil al atacului descris de Ovidiu

ale Deltei Dunării şi destul de sinuos. Tot el spune că fluviul se varsă în mare **„prin şapte guri"**.

Dar, pentru a da un contur şi mai real răspunsului pe care-l căutăm, trebuie să ţinem seama şi de scopurile pe care le urmărea poetul prin scrisorile sale. Pentru a pleca din exil, trebuiau depuse toate eforturile şi folosite toate posibilităţile. Poetul ştia prea bine că, la Roma, trebuia creat, în jurul numelui său, un curent de opinie favorabilă; de aceea, păstra contactul cu Capitala şi în mod deosebit cu acele persoane care se aflau în preajma curţii imperiale. De aici intenţia poetului de a scrie prietenilor ce aveau acces la împărat şi folosirea argumentelor hotărîtoare care, în final, trebuiau să-i aducă clemenţa lui August.

Lamentările alternează cu diferite informaţii utile. Nu trebuie să uităm că, înainte de toate, poetul era un cetăţean roman şi dorea să demonstreze că, fie şi în condiţiile nenorocirii sale, nu-i erau indiferente scopurile politice ale imperiului. De aceea, se referea la evenimentele politice sau militare, comentîndu-le în spiritul directivelor oficiale. În acelaşi timp, voia să se ştie că el — poet exilat — nu stătea cu mîinile în sîn atunci cînd erau în joc interesele romane, aici, în îndepărtata Sciţie. Cînd garnizoanele romane întreprindeau acţiuni ofensive sau defensive, nu se arăta pasiv. De aceea, scria despre tot ce se întîmpla în acest colţ al imperiului, ştiind prea bine că în special evenimentele militare ajungeau la urechile împăratului. Situîndu-se în centrul acestor acţiuni, Ovidiu spera că se va vorbi şi despre el şi pînă la urmă va fi reabilitat şi iertat.

Cînd, referindu-se la Aegyssus, el scrie: **„Citind a mele versuri, să fii cu îngăduinţă/ Eu sînt încins cu arma atuncea cînd le fac"**, ştia că, pe aripile acestor versuri ce vor zbura la Roma, va călători şi disperata, apriga lui speranţă de a revedea Cetatea Eternă.

Toate acestea ne fac să credem că, într-adevăr, Publius Ovidius Naso, poet şi cetăţean roman, a participat la lupta pentru recucerirea cetăţii Aegyssus.

„ROMÂNIA — UNA DIN CELE MAI INTERESANTE ŢĂRI“

HANS HARTL director adjunct la Südost-Institut din München — R. F. Germania

În decembrie 1973, un grup de istorici vest-germani din tînăra generaţie, sub conducerea d-lui Hans Hartl, ne-au vizitat ţara.

Din delegaţie au făcut parte: dr. Holm Sundhaussen, dr. Helmuth Schaller (Universitatea din Hamburg), Heinrich Küch (Universitatea din Bochum), prof. dr. Ulrich Haustein, dr. Karl Scheerer, dr. Wolfgang Miege (Universitatea din Mainz), Helga Stein, Rainer Pauleit (Universitatea din Götingen), dr. Karl Hildrich Nehring, dr. Ana-Maria Schop (Universitatea din München).

Oaspeţii vest-germani au avut şedinţe de referate, discuţii şi schimburi de opinii la Institutul de Studii Sud-Est Europene din Bucureşti, Institutul „Nicolae Iorga“ şi institute similare din Cluj şi Sibiu.

Conducătorul delegaţiei, dl. H. Hartl, istoric şi prestigios publicist, este unul din membrii fondatori ai Asociaţiei Südost-Europa din München, membru al prezidiului acesteia şi al consiliului său ştiinţific. Asociaţia colaborează cu Südost-Institut, fundaţie subvenţionată în parte de guvernul federal, în parte de guvernul landului Bavaria*. Director adjunct al institutului, Hans Hartl conduce departamentul de istorie contemporană. D-sa a avut amabilitatea să ne relateze cîteva aspecte din activitatea şi preocupările istoricilor din ţara sa.

— Vă rugăm să ne spuneţi cum s-a ajuns la această vizită şi, în general, la stabilirea unor asemenea contacte cu istoricii români?

— E a este urmarea unei invitaţii ce ne-a fost transmisă la sfîrşitul lunii iulie 1973 din partea Prezidiului Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, de către domnul profesor dr. docent M. Berza, conducătorul Institutului de Studii Sud-Est Europene din Bucureşti. Invitaţia a avut ca adresă Südost-Europa Gesellschaft din München, al cărei preşedinte, dr. Walter Althammer m-a însărcinat să preiau conducerea delegaţiei. Am răspuns astfel vizitei făcute în iunie 1972 în ţara noastră, de un grup de tineri istorici români care au ţinut referate la Universităţile din München, Heidelberg, Bochum şi Mainz, realizînd un fructuos schimb de păreri cu colegii lor germani.

Înainte de a mă referi mai amănunţit la întrebarea dvs. aş vrea să exprim pe această cale gazdelor noastre din România, în mijlocul cărora ne-am simţit într-adevăr bine, ca între buni prieteni, cele mai calde mulţumiri. Toţi membrii delegaţiei, fără nici o excepţie, adînc impresionaţi de sincera căldură cu care am fost primiţi, m-au rugat să trans-

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1970.

mit gazdelor sincerele lor mulţumiri, atît pentru pregătirea exemplară, cît şi pentru organizarea deosebit de reuşită a programului. Mulţumirea noastră, a tuturor, se îndreaptă în primul rînd către domnii prof. dr. docent M. Berza, prof. dr. docent E. Condurachi şi prof. dr. E. Stănescu şi colaboratorii lor, care s-au preocupat foarte mult de delegaţia noastră.

Şi acum cîteva cuvinte despre motivele care ne-au determinat să facem această vizită.

Asociaţia noastră Südost-Europa Gesellschaft lucrează într-o strînsă colaborare cu Südost-Institut. În timp ce Südost-Institut se ocupă în mod deosebit de activitatea de cercetare, asociaţia urmăreşte informarea unui public cît mai numeros asupra vieţii economice şi spirituale a popoarelor din ţările sud-estului Europei. Pe această linie, asociaţia întreţine contacte strînse cu oamenii de ştiinţă din aceste ţări. Ţin să subliniez că asociaţia a depus eforturi deosebite pentru realizarea de legături cu oamenii de ştiinţă din această parte a Europei cu mult înainte de stabilirea de relaţii oficiale între R.F.G. şi ţările din sud-estul Europei. În acest sens amintesc faptul că, în toamna anului 1962, am reuşit să organizăm la München primul Congres Sud-Est European, la care au luat parte eminenţi oameni de ştiinţă din România, Iugoslavia, Ungaria şi Bulgaria.

De la acest prim succes, care a marcat rezultatul unor îndelungate strădanii ale asociaţiei noastre, colaborarea cu instituţiile şi personalităţile proeminente ale culturii din ţările sud-est Europene s-a adîncit într-un ritm viu şi susţinut. Din an în an s-a înmulţit numărul savanţilor, al cercetătorilor şi al studenţilor din aceste state, care au dat curs invitaţiei noastre de a vizita R.F. Germania. În decembrie 1967, de exemplu, cu ocazia adunării generale a asociaţiei noastre, regretatul acad. prof. dr. docent C. Daicoviciu a ţinut în sala mare a Primăriei din München, o prelegere despre originea daco-romană a poporului român, expunere care a avut un larg răsunet.

Apreciem că există de pe acum o platformă extrem de utilă pentru realizarea unor contacte ştiinţifice tot mai fructuoase între istoricii germani şi cei sud-est europeni, în foarte multe compartimente ale activităţii lor. Ne străduim să lărgim cadrul contactelor personale, pe care le credem foarte utile, întrucît sperăm să contribuim astfel la realizarea înţelegerii şi apropierii cît mai depline între popoarele lumii.

Vizita făcută de noi în ţara dv. ne-a oferit prilejul, îndeosebi tinerilor istorici germani care se ocupă de România, de a prezenta colegilor lor români din cunoştinţele acumulate, de a realiza cu aceştia schimburi de opinii şi sugestii. Valorificînd în parte imensul tezaur încă insuficient cercetat din arhivele din R.F. Germania, ei au putut să transmită colegilor lor din ţara dv. noi aspecte interesante din diferite compartimente ale cercetării istorice.

Credem că schimbul de vizite dintre noi a generat un simţitor progres în colaborarea bilaterală. Aceasta este, din cîte ştim, şi părerea colegilor noştri români.

— Ce pondere ocupă în munca de cercetare a institutului dvs. istoria României?

— Prof. dr. Mathias Bernath, directorul Südost-Institutului, căruia revista dvs. — publicaţie mult apreciată de specialiştii noştri — i-a publicat în 1970 un interviu, a arătat amănunţit preocupările noastre în acest domeniu. Profit de acest prilej pentru a vă transmite din partea domniei-sale cele mai călduroase salutări şi urări de noi succese. Ţin să subliniez şi eu faptul că preţuim şi folosim din plin creaţia marilor dvs. istorici în cercetarea istoriei României. Prin publicarea în limba germană, în revistele editate de Südost-Institut, facilităm difuzarea în rîndurile unui public cît mai larg din R.F. Germania a cunoştinţelor despre istoria României şi a lucrărilor autorilor români.

Institutul nostru acordă ţării dvs. o deosebită atenţie pe de o parte pentru faptul că România este una din cele mai interesante ţări din sud-estul Europei — sub toate aspectele — iar, pe de altă parte, fiindcă întreţinem la ora actuală excelente relaţii de ordin ştiinţific cu organismele dvs. academice. Colaborarea noastră pe plan ştiinţific — concretizată şi în schimbul de publicaţii — se dezvoltă continuu, într-un ritm viu, intensiv şi rodnic.

— Cu ce impresii plecaţi dvs. şi membrii delegaţiei din scurta călătorie întreprinsă în ţara noastră?

— În ciuda duratei extrem de scurte a vizitei — căci, firește, o singură săptămînă nu ajunge nici pe departe să-ţi formezi o părere mai temeinică — impresiile noastre sînt splendide şi vor fi desigur persistente. În ceea ce mă priveşte cunosc foarte bine România, pe români. Din copilărie mă leagă de acest pămînt cele mai duioase şi frumoase amintiri şi ori de cîte ori mă găsesc aici, retrăiesc din nou clipe fericite. Ospitalitatea şi prietenia românească sînt proverbiale. Ţin să adaug că mă impresionează întotdeauna simţul umanitar şi aptitudinea deosebită a românilor de a cultiva legături interumane. Toţi membrii delegaţiei noastre împărtăşesc aceste păreri.

Nu mai puţin expresive sînt progresele ţării dumneavoastră. Românii rîvnesc la progres continuu, ceea ce desigur, reclamă o muncă asiduă şi un efort sporit. Poporul român dispune de o uriaşă forţă interioară de afirmare, de o oţelită voinţă de a-şi croi un viitor luminos.

Consemnări de:
Vasile ŞIMANDAN

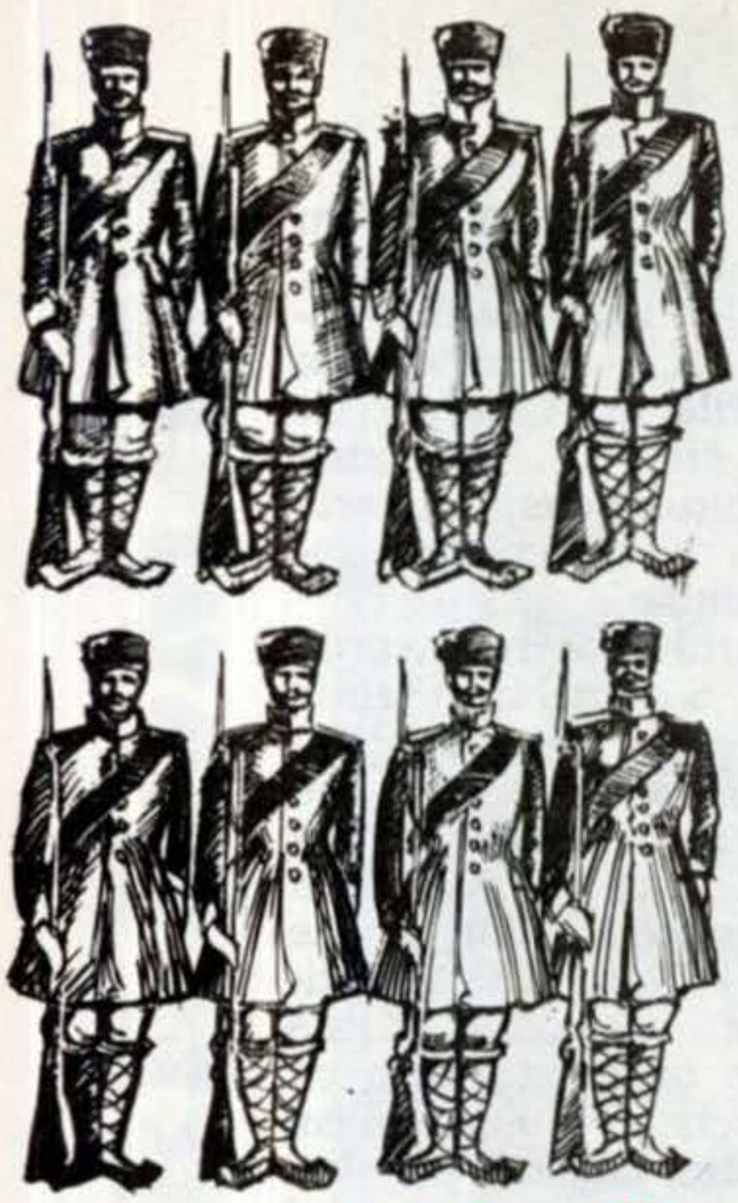

RĂSCOALA GRĂNICERILOR

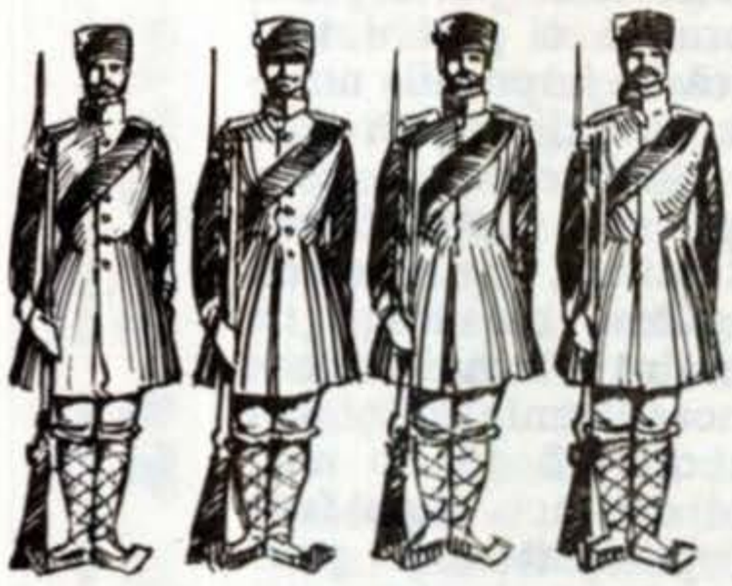

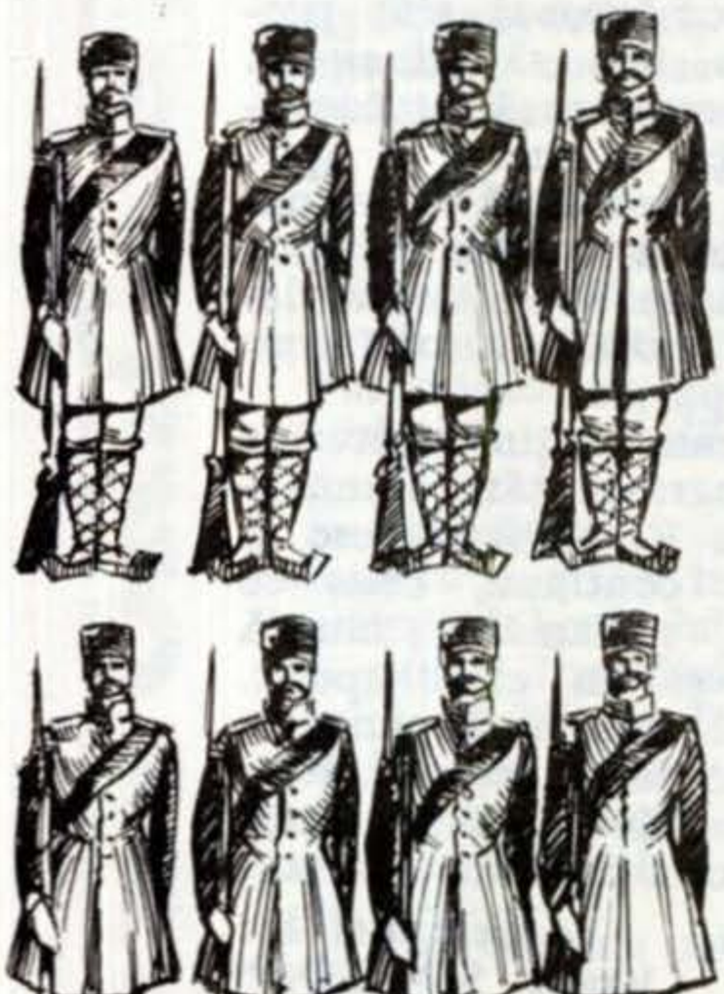

MAGDA TOTU

Potrivit organizării puterii armate în România, grănicerii erau constituiți în 12 batalioane de pedestrași a cîte patru companii fiecare. Aceștia erau țărani recrutați dintre locuitorii așezărilor aflate în lungul graniței și aveau obligația către stat să asigure, cu schimbul, cîte o săptămînă din trei, securitatea frontierelor.

În schimbul serviciului*, familiile grănicerilor erau exceptate de recrutarea membrilor lor în celelalte elemente ale puterii armate, erau scutite de unele sarcini, printre care și obligația de a presta cîte șase zile muncă pentru șosele.

De-a lungul Dunării existau trei batalioane de grăniceri, dispuse în modul următor: companiile primului batalion, la Turnu Severin, Gruia, Calafat și Bechet; al doilea batalion, cu centrul la Giurgiu, avea subunități dislocate la Turnu Măgurele, Zimnicea, Oltenița și, bineînțeles la Giurgiu; al treilea era dispus în sectorul Călărași — Gura Ialomiței — Polizești — Brăila.

* Un grănicer se considera în serviciu timp de 6 ani, de la data recrutării.

Țărani înarmați de la marginea țării, grănicerii se întrețineau din munca cîmpului, soldele fiind neîndestulătoare și plătite după luni de întîrziere. Asupriți de moșieri și arendași și nu rareori terorizați de comandanți, supuși presiunii unei administrații abuzive și corupte, grănicerii de la Dunăre și-au manifestat în diferite ocazii nemulțumirile. Așa s-a întîmplat în 1859, cu prilejul chemării lor în tabăra de la Florești*, cînd au avut loc cîteva răscoale locale. În 1866, însă, acțiunea s-a extins în rîndul tuturor unităților de pe Dunăre, din Mehedinți pînă în sudul Moldovei.

Cauzele principale ale nemulțumirii lor au fost generate de situația grea, de lipsa de pămînt și asuprirea cruntă. Reforma din 1864 eliberase pe țărani din lanțurile clăcășiei, dar nu-i înzestrase cu suficient pămînt, pentru a le asigura independența economică în raporturile cu moșierii.

În ce-i privește pe locuitorii de la Dunăre, unde populația era densă, mulți nu primiseră pămînt deloc. De exemplu, în 1866 numai în șapte comune dunărene ale județului Dolj existau peste 100 familii de țărani, foști clăcași, care nu fuseseră împroprietăriți. Și aceasta fie pentru că fuseseră șterși în mod arbitrar de pe listele de împroprietărire, fie că cele două treimi din suprafața expropriabilă a moșiilor se dovediseră insuficiente în raport cu numărul celor care aveau drept de a deveni proprietari de pămînt, prin legea din 1864. În comuna Cetatea, pe moșia lui Dimitrie Haralambie, fuseseră șterși de pe listele de împroprietărire 80 săteni. Tot la Cetatea, cei împroprietăriți au fost apoi deposedați de pămîntul pe care-l aveau, primind, în schimb loturi de proastă calitate. Ca urmare, obștea comunală din Cetatea reclama, la începutul lui septembrie 1865 domnitorului Al. I. Cuza, actul ilegal al proprietarului D. Haralambie. În plîngerea lor, țăranii arătau cu obidă că împotriva legii „ni s-au luat locurile ce le aveam pînă la marginea Dunării, și ne-a lăsat numai un drum pentru a trece cu vitele la Dunăre, pentru ca d. proprietar să aibă în acest mod totdeauna o cursă întinsă contra noastră...".

. Răscoala a izbucnit în mai 1866**, cu prilejul convocării companiilor grănicerești, pentru a pleca spre Capitală în vederea depunerii jurămîntului de credință față de noul domn. La 7 mai 1866, grănicerii din Dessa, Piscu, Maglavit, Ciuperceni, împreună cu cei din Salcia, Gîrla, Pătulele și Poiana-Dolj, au refuzat să depună jurămîntul de credință față de Carol și au declarat că rămîn credincioși lui Al. I. Cuza, care le dăduse armele și pămîntul. Țăranii — și nu numai cei de la Dunăre, care vedeau în Carol I pe susținătorul „ciocoilor" — se temeau că odată cu venirea lui în fruntea statului, li se vor lua pămînturile primite prin reforma din august 1864. Îngrijorarea generală care domnea printre țărani o atestau și numeroasele apeluri ale guvernului în care sătenii erau asigurați că „pămînturile pentru care ați făcut în trecut clacă și boieresc și care vi s-au lăsat de la 1864 în deplină stăpînire, sînt, fără cea mai mică deosebire, o proprietate tot atît de consănțită [consfințită — **n.a.**] ca orice altă proprietate. Nimeni, sub nici un cuvînt, fie guvern, fie Obștească Adunare, nu poate atinge stăpînirea voastră asupra acelor pămînturi, precum nu poate atinge nici un fel de proprietate ori de ce fire ar fi".

Primiți cu simpatie de sărăcimea orașului

La 7 mai 1866, țăranii grăniceri din cele două companii concentrate la Calafat și-au alungat ofițerii și au preluat controlul orașului. Totodată, ei au întrerupt comunicațiile localității cu exteriorul, pentru ca organele represive să nu poată fi înștiințate. Forme deosebite a cunoscut răscoala în comuna Poiana-Dolj, care dădea un efectiv de 200 grăniceri. Aceștia au fost sprijiniți de întreaga populație a localității. După ce au distrus linia telegrafică care lega Calafatul cu Craiova, răsculații au pus comuna și împrejurimile ei sub controlul lor riguros.

Răscoala s-a extins rapid, cuprinzînd întregul județ Romanați, focare mai

---

* În vara anului 1859, armata românească a fost strînsă în tabăra de la Florești, pentru a preîntîmpina un atac austro-turc și pentru a grăbi recunoașterea îndoitei alegeri a lui Al. I. Cuza — **n.r.**

** Pentru detalii privind această răscoală, vezi lucrarea lui V. Mihordea, **Răscoala grănicerilor de la 1866**, Ed. Academiei, București, 1958.

importante semnalîndu-se la Bechet și Dăbuleni. În ultima din localitățile amintite, grănicerii și familiile lor, vrînd să se răfuiască cu arendașul local, au asediat conacul acestuia. La Bechet, răsculații i-au îndepărtat pe comandanți, alegîndu-și singuri conducătorii și au luat măsuri în vederea înfruntării cu forțele represive.

Extinzîndu-se în continuare de-a lungul Dunării, răscoala a cunoscut o deosebită amploare la Brăila. Batalionul de aici, cu peste 1 000 oameni, constituit prin contopirea companiilor locale cu cele din Covurlui, fusese concentrat la începutul lui mai în Buzău, pentru a se deplasa la București. Unitatea a refuzat să presteze jurămînt lui Carol I; majoritatea grănicerilor au părăsit tabăra, îndreptîndu-se în grabă spre comunele lor. În noaptea de 17 spre 18 mai, cîteva sute de grăniceri, însoțiți și de familiile lor, au ajuns la Brăila, adunîndu-se în apropierea orașului. Sărăcimea din oraș i-a primit cu simpatie, izbucnind manifestări spontane de solidaritate. Răscoala s-a întins în mai multe localități din vecinătatea Brăilei, în comunele Iurgești, Scorțaru, Ianca, Sucești și mai ales Viziru. În ultima localitate, prefectul și cei care-l însoțeau au fost reținuți și molestați. Răsculații din zona Brăilei erau în legătură și cu cei din plasa Siretului, județul Covurlui.

Guvernul a luat grabnice măsuri pentru stăvilirea și înăbușirea răscoalei. În condițiile grelei situații externe a României din primăvara și vara lui 1866, creată prin abdicarea forțată a lui Al. I. Cuza*, s-a încercat liniștirea răsculaților pe cale pașnică, pentru a nu se da pretext de intervenție trupelor turcești masate în sudul Dunării.

Promisiunile lui Lascăr Catargiu

La 11 mai 1866, în locul guvernului condus de I. Ghica, s-a format un nou cabinet, în frunte cu moșierul Lascăr Catargiu. Noul prim-ministru a apelat la diverse mijloace pentru a-i potoli pe răsculați; a îmbinat amenințarea și folosirea forței armate cu promisiunea satisfacerii revendicărilor celor revoltați. S-a făcut apel și la Gh. Magheru, pentru a sprijini autoritățile în acțiunea de pacificare. Dar țăranii din Poiana-Dolj, în mijlocul cărora s-a dus Gh. Magheru, au refuzat să mai recunoască în persoana acestuia pe revoluționarul de la 1848**.

La 25 mai, Lascăr Catargiu a promis în mod demagogic răsculaților din Brăila că, în schimbul predării armelor, le va împlini toate cererile formulate de ei: „Vă plîngeți de greutatea slujbei la graniță, guvernul vă dă voie a vă întoarce la casele voastre și a vă scuti de slujba graniței, toate acestea vă făgăduim că veți avea și toate obijduirile voastre se vor trimite comisiei să cerceteze și pe toți ce vor fi obijduit fie amploiați, fie arendași, fie proprietari, vor fi dați în judecată".

În același timp, în zonele cuprinse de răscoală au fost trimise numeroase unități de dorobanți și din armata de linie. La Poiana, grănicerii au fost dezarmați la 18 mai 1866, după ce în comună intrase un escadron de jandarmi și alte forțe represive, avînd în frunte pe col. Lupașcu, comandantul Diviziei 3 teritoriale. În zona Brăilei au acționat, pe lîngă subunitățile de dorobanți, și un detașament din 300 soldați adus din Galați sub conducerea maiorului Sterian. La nevoie, se preconizase aducerea unei baterii de artilerie și a unui batalion de infanterie. În unele locuri, Bechet, Dăbuleni, Viziru etc. au avut loc ciocniri între trupele de represiune și răsculați.

La sfîrșitul lui mai, grănicerii răsculați au fost dezarmați. Mulți dintre ei au fost deferiți organelor judiciare civile și militare, suferind diverse condamnări. Printr-un decret, companiile din Bechet, Gruia, Calafat, Galați, Brăila și Polizești au fost desființate.

Ca amploare, arie de răspîndire și ca forme de manifestare, răscoala grănicerilor din 1866 a fost una din cele mai puternice mișcări sociale din a doua jumătate a secolului trecut. Ea a prezentat o nouă experiență a celor exploatați, care s-au convins încă odată că dreptatea nu poate fi dobîndită decît prin luptă.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1972.

** Revoluționarul democrat de la 1848 evoluase în deceniile de după revoluție, spre conservatorism. Acela care își eliberase și improprietărise, fără despăgubire, pe țăranii clăcași aflați pe moșia personală de la Cojani abdicase în mare măsură de la principiile ce le susținuse în tinerețe — **n.a.**

CRUCIADĂ ÎN EUROPA

Memoriile comandantului şef al forţelor anglo-americane pe fronturile din Africa de Nord, Italia, Europa Occidentală

DAVID DWIGHT EISENHOWER

La 10 iulie 1943, unităţile anglo-americane au declanşat debarcarea în Sicilia.
A început astfel campania în Italia şi, odată cu ea, asaltul a ceea ce premierul britanic Churchill denumea „pîntecele moale al axei".
Şase luni mai tîrziu, cînd în desfăşurarea campaniei din Peninsula Italică apăruseră mari dificultăţi, liderul laburist Aneurin Bevan se întreba:
„Ce concepţie strategică asupra războiului a determinat armatele britanice şi americane să-şi croiască drum de-a lungul întregii peninsule în toamnă şi iarnă...? Este oare acesta pîntecele moale al axei? Noi ne căţărăm pe şira spinării".
Al patrulea episod al memoriilor generalului D.D. Eisenhower* prezintă consecinţele ocupării Siciliei şi pătrunderea în partea inferioară a cizmei italice.

Ascensiunea pe „șira spinării“

Vîntul și ploaia, o adevărată furtună, învăluiau Insula Malta în zorii zilei de 10 iulie, cînd primele grupuri de desant au fost expediate spre extremitatea estică a Siciliei pentru a deschide zăvoarele germano-italiene în fața celei mai mari operații-amfibie de pînă atunci. Principalele forțe ale inamicului se aflau în partea opusă a Siciliei, cea mai apropiată de coasta nord-africană, pentru a face față unui eventual atac aliat. La Înaltul comandament al Wehrmachtului, asaltul asupra marii insule italiene fusese considerat puțin probabil. Această evaluare greșită s-a datorat, în mare parte, operațiilor de diversiune ale serviciilor speciale anglo-americane.

Încă la începutul lunii aprilie, în cursul unei întrevederi desfășurate la castelul de la Klassheim, în apropiere de Salzburg, Mussolini încercase să-l convingă pe Hitler asupra iminenței unui atac anglo-american asupra Italiei, probabil prin Sicilia, după încheierea campaniei în Africa de Nord. Dictatorul de la Roma, a cărui poziție fusese puternic zdruncinată de marile pierderi suferite de armata italiană la Stalingrad[1], a invocat chiar necesitatea sistării operațiilor pe frontul de răsărit, pentru a realiza o maximă concentrare a forțelor axei în Mediterana. Hitler a considerat însă că dispunea de mijloace pentru a înfrunta toate situațiile. Desigur, căpeteniile axei erau preocupate de prezența aliată tot mai masivă în Mediterana. Un raport al spionajului german semnala în zona Alger, 800 nave de transport cu un tonaj de aproape 1,5 milioane tone, dovadă că pregătirile pentru o debarcare erau într-un stadiu înaintat. Încotro va fi îndreptată această forță? Răspunsul n-a întîrziat.

La 30 aprilie, pe plaja de la Huelva (Spania), valurile au aruncat cadavrul unui ofițer britanic, în a cărui geantă de documente, ermetică, s-au găsit indicații despre pregătirea a două operații principale, în Sardinia și Peloponez și a unui atac de diversiune, secundar, asupra Siciliei[2]. Reprezentantul local al Abwehrului[3] a intrat în posesia unor copii, care au fost trimise de urgență la Berlin. Aici „documentele“ așa-zisului curier, trimis de serviciile speciale britanice, au fost considerate, după o amplă analiză, ca fiind veritabile. Informațiile astfel recepționate au început să concorde cu rapoartele primite de la Ambasada germană din Madrid, „intoxicată“ prin intermediul unor surse considerate „demne“ de încredere, potrivit cărora, pe lîngă operațiile din Italia și Grecia nu trebuia exclus un atac anglo-american și asupra Peninsulei Iberice. La 12 mai, Hitler a dispus să se ia măsuri de apărare a zonelor „celor mai periclitate“: Sardinia, Corsica, Sicilia — în Mediterana Apuseană, Peloponezul și Insulele Dodecanez — în Mediterana Răsăriteană. Două zile mai tîrziu, primind raportul amiralului Doenitz asupra discuțiilor avute la Roma, Führerul n-a fost de acord că Sicilia va fi preferată ca punct al invaziei. El a spus că „ordinul anglo-saxon descoperit la Huelva confirmă presupunerea că atacul plănuit va fi îndreptat în principal împotriva Sardiniei și Peloponezului“. Această presupunere a fost și mai mult întărită la începutul verii cînd, la solicitarea comandamentului aliat, eroicii partizani greci au declanșat vaste operații de guerilă. Simultan, la Atena au avut loc greve politice și demonstrații organizate de E.A.M.[4]. La Berlin, aceste acțiuni au fost interpretate ca preludiul unei invazii și au dus la retragerea a două divizii din Italia, chiar în ajunul atacului asupra Siciliei.

Campania anglo-americană în Sicilia începută la 10 iulie a durat 38 zile[5]. În timpul ei, Înaltul comandament al Wehrmachtului n-a putut transfera forțe de pe frontul de răsărit, unde U.R.S.S., purtînd în continuare greul războiului, aducea contribuția hotărîtoare la zdrobirea fascismului. În zorii zilei de 5 iulie începuse ofensiva germană în „arcul de la Kursk“, urmărind, prin încercuirea trupelor sovietice, reluarea inițiativei strategice pe frontul de răsărit. Dar în decurs de o săptămînă, ofensiva germană s-a destrămat. Contraofensiva sovietică ce i-a urmat s-a transformat într-o ofensivă pe un front larg, bătălia de la Kursk rămînînd în analele istoriei ca momentul care a desăvîrșit cotitura radicală în cel de-al doilea război mondial[6].

Incertitudinea lui Hitler în legătură cu direcția operațiilor aliate în Mediterana, a avut însă și un alt motiv. De fapt, conducătorii englezi și americani nu ajunseseră la o decizie. În cursul reuniunii de stat major

---

• Vezi **Magazin istoric**, nr. 1, 2, 3/1974. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

1) Vezi **Magazin istoric**, nr. 5-9/1973.
2) Vezi **Magazin istoric**, nr. 3, 4, 5/1969.
3) Serviciul de spionaj al armatei germane, condus de amiralul Canaris.
4) Frontul Național de Eliberare, a cărui forță de bază erau comuniștii.
5) După cum l-au informat Churchill și Roosevelt pe Stalin, pierderile inamicului au fost de 30 000 morți și răniți (dintre care 23 000 germani) și 130 000 prizonieri. Pierderile aliaților s-au cifrat la 18 000 morți și răniți.
6) Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1970.

ținută la Alger, la sfîrșitul lunii mai, imediat după conferința „Trident", cu toată pledoaria lui Churchill ca încheierea operațiilor în Sicilia să fie continuată prin pătrunderea în Italia Continentală și, de aici, în Balcani, nu s-a adoptat nici o hotărîre, rămînînd ca, în funcție de rezultatele din Sicilia să se treacă la realizarea mutării următoare. Abia la 15 iulie, generalul Marshall a renunțat la rezervele sale anterioare și și-a comunicat asentimentul pentru pregătirea unui atac asupra orașului Neapole (operațiunea „Avalanche").

Acțiunea încununată de succes în Sicilia, care, pentru Churchill „a luminat orizontul", cît și plăcerea evidentă pe care i-a făcut-o noua decizie a americanilor, au înflăcărat imaginația premierului britanic. El considera că, după cucerirea Siciliei, forța anglo-americană trebuie îndreptată în două direcții principale, care să se sprijine reciproc: spre nord — în Italia și spre nord-est — în Balcani. La 16 iulie i-a împărtășit aceste idei vechiului său prieten și sfătuitor, premierul Uniunii Sud-Africane, mareșalul J.C. Smuts, căruia i-a dezvăluit totodată, intenția de a-și realiza planurile numai cu trupe britanice. Spre marea deziluzie a lui Churchill, șefii de stat major americani au refuzat însă, la 24 iulie, alocarea de noi resurse pentru operațiunile

Noul premier italian mareșalul Badoglio (în dreapta), alături de generalul Maxwell Taylor

din Italia (ceea ce ar fi însemnat diminuarea corespunzătoare a celor destinate pregătirii invaziei peste Canalul Mînecii). Marshall a declarat că Eisenhower are suficiente mijloace pentru a ocupa Neapole.

Debarcarea în Sicilia a precipitat criza politică din Italia și a dat impuls diferitelor

grupări de conspiratori să treacă la acțiune. În seara zilei de 24 iulie, ședința Marelui consiliu fascist i-a retras încrederea lui Mussolini[7]. A doua zi, la ora 22 și 45 minute, radio Roma a întrerupt transmiterea unui concert pentru a anunța demisia „Excelenței sale, cavalerul Benito Mussolini". În realitate, în după-amiaza acelei duminici toride, regele i-a cerut să demisioneze și, abia încheiată audiența, ducele a fost arestat chiar în curtea palatului. La aflarea știrii radiodifuzate populația din multe orașe și sate ale Italiei a ieșit în stradă pentru a-și manifesta bucuria. Fasciile de piatră, simbolurile regimului, care puteau fi întîlnite pretutindeni, au fost sfărîmate. Puterea a trecut în mîinile mareșalului Badoglio[8], instituindu-se un regim militar. Totodată, regele a dat o proclamație care sublinia: „Nici o deviere nu trebuie să fie tolerată, nici o recriminare nu poate fi permisă". Astfel s-a încercat desprinderea din „brutala prietenie", cum a fost calificată axa Berlin-Roma, simultan cu tendința de a paraliza forțele antifasciste italiene și de a asigura continuitatea compromisului regim monarhic și a structurilor economico-sociale.

Evenimentele de la Roma, neîncrederea în profesiunile de loialitate ale lui Badoglio, l-au făcut pe Hitler să declare, chiar în seara de 25 iulie: „Ei spun că se vor bate, dar ne vor trăda... M-am gîndit că Divizia 3 infanterie motorizată să ocupe imediat Roma... Să fie preluate imediat toate trecătorile peste Alpi... Trupele germane din Sicilia să fie imediat readuse pe continent". A doua zi Hitler a emis o directivă care ordona măsuri excepționale împotriva partizanilor în Grecia, Iugoslavia și Albania, subordonarea forțelor italiene din Balcani și întărirea dispozitivului german din sudul Italiei.

Spre sfîrșitul lunii iulie, întreaga Sicilie — cu excepția cîtorva localități apărate de garnizoane germane — se afla sub control aliat, Italia Continentală fiind la buza țevilor de armă anglo-americane.

La 4 august, Churchill traversa iarăși Atlanticul la bordul lui QUEEN MARY. Cele cinci zile ale călătoriei spre coasta canadiană, în vederea unei noi conferințe cu Roosevelt, au fost folosite pentru o largă trecere în revistă a planurilor strategice. Americanii și englezii priveau însă rolul operațiilor în Italia, prin ochelari cu dioptrii diferite. Ministrul de Război Stimson, generalul Marshall și statul său major doreau o campanie pe termen scurt în Italia, cu obiective limitate, urmărind mai ales obținerea de baze pentru ofensiva aeriană asupra sudului Germaniei, campanie care să nu poată bloca realizarea invaziei în nord-vestul Franței. În acest scop, forțele aliate nu trebuiau să depășească un aliniament situat la nord de Roma[9]. Churchill, Eden și șefii militari britanici erau în favoarea unei presiuni permanente pînă în extremitatea nordică a Italiei, argumentînd că astfel s-ar sprijini reușita traversării canalului, dar nelăsînd dubii că aveau în vedere și continuarea mișcării ofensive spre Balcani.

„Mărul discordiei", problema deschiderii celui de-al doilea front în 1944, s-a aflat pe masa noii conferințe între Roosevelt și Churchill, reunită în citadela cu alură de castel medieval din Quebec, la 17 august 1943, sub denumirea de „Quadrant". După ample controverse, conferința a stabilit data planului „Overlord" pentru 1 mai 1944, completat de o debarcare în sudul Franței (operația „Anvil"), și prioritatea alocării resurselor pentru aceste operații. În Italia urmau să fie folosite forțele alocate pe baza hotărîrilor luate la conferința „Trident" și să se înainteze pînă la aliniamentul Ancona-Pisa. Churchill a declarat însă că nu va considera obligatoriu acest angajament. Totodată, în încercarea de a modifica concluziile conferinței „Quadrant", bătrînul Winnie s-a decis să facă o călătorie la Washington (unde avea să rămînă trei săptămîni); convins că va putea obține schimbarea hotărîrilor luate la Quebec, el a invocat drept argument noul curs pe care-l vor imprima evenimentelor dorința guvernului Badoglio de a cere armistițiu și intrarea în Peninsula Italică a trupelor comandate de Eisenhower, stabilită pentru începutul lunii septembrie.

Eugen PREDA

---

7) Vezi **Magazin istoric**, nr. 6/1967.

8) Pietro Badoglio (1871-1956) șef al Statului major al armatei (1919-1921), guvernator al Libiei (1928-1933), comandant al corpului expediționar în Etiopia, din 1935, vicerege al acestei țări cotropite, din 1938, șef al Statului major general (1939), comandant al armatei italiene în timpul atacării Franței de către Italia, funcție din care a fost înlocuit în ajunul agresiunii fasciste împotriva Greciei.

9) La 10 august, în cursul unei consfătuiri la Casa Albă, Roosevelt a acceptat poziția consilierilor săi militari. „Este neînțelept — a spus el — să planifici o strategie militară bazată pe un joc de noroc, pentru a obține rezultate politice". Președintele a fost de acord să se respingă planurile britanice privind Balcanii și să se obțină o concentrare maximă pentru invazia în Franța. După consfătuire, Marshall i-a cerut lui Eisenhower părerea pentru transferarea a șapte divizii din Mediterana în Marea Britanie, în vederea pregătirii invaziei în Franța, așa cum se hotărîse anterior. La 12 august, Eisenhower a confirmat că trebuie să se respecte această decizie.

ASUPRA ITALIEI — FOC!

Pe lîngă capturarea garnizoanei inamice, campania din Sicilia a avut şi alte consecinţe cu mult mai importante. Mussolini, cu stilul său bombastic, fusese înlăturat. Semnele de nelinişte şi nemulţumire, din ce în ce mai evidente ale poporului italian, constituiau o mărturie elocventă că Italia căuta calea cea mai uşoară pentru a ieşi din conflict. În locul lui Mussolini venise ca premier bătrînul general Badoglio[1]. La început, acesta declarase că guvernul său avea să continue războiul, dar toată lumea înţelesese că declaraţia fusese făcută doar pentru a nu-i înfuria prea mult pe germani şi a-i feri pe italieni de pedeapsa aroganţilor lor aliaţi.

Şansele italienilor de a negocia independent capitularea erau destul de slabe căci Mussolini îngăduise sau mai bine-zis fusese silit să accepte infiltrarea unui număr nelimitat de germani în mecanismul guvernamental italian, iar aceştia, la cel mai mic semnal de defectiune, s-ar fi grăbit să preia puterea. Dar, cu toată vigilenţa germanilor, guvernul italian a încercat să intre în contact cu noi, trimiţînd un agent la Lisabona[2]. Am delegat la rîndu-mi, doi dintre ofiţerii mei, în care aveam mai multă încredere, şeful statului meu major, generalul Smith, şi şeful serviciilor mele de informaţii, generalul Kenneth Strong cu misiunea de a stabili termenii capitulării necondiţionate a forţelor italiene[3].

Preambuluri de melodramă

A început astfel un lung şir de negocieri, comunicări secrete, călătorii clandestine ale agenţilor secreţi, întîlniri în locuri ascunse şi alte asemenea fapte care, într-un roman, ar trece drept scorneli melodramatice[4]. S-au pus iute la cale fel de fel de planuri, la care se renunţa cu aceeaşi iuţeală din pricina circumstanţelor nesigure şi schimbătoare. Astfel, a fost pusă la cale debarcarea unei importante forţe aeropurtate lîngă Roma. În ultimul moment însă, frica guvernului italian sau aşa cum afirmau italienii — şi niciodată nu m-am lămurit care a fost adevărul — mişcările trupelor de rezervă germane ne-au obligat să amînăm proiectul. Dar între timp, generalul de brigadă Maxwell D. Taylor, care mai tîrziu avea să devină bravul comandant al Diviziei 110 aeropurtate, a fost expediat urgent în misiune secretă la Roma, unde peripeţiile sale şi ale însoţitorului său au adăugat încă un capitol plin de suspense acestui roman pasionant. Nici unui alt agent

---

1) De îndată ce a format noul guvern, alcătuit de altfel din demnitari ai vechiului regim, Badoglio a încercat să tatoneze posibilităţile de obţinere a unor condiţii mai favorabile decît „capitularea necondiţionată". În acest sens s-a încercat, folosirea misiunilor diplomatice engleză şi americană de la Vatican. Rezultatul acestui demers este relatat astfel de Badoglio: „Ministrul britanic ne-a informat că din nefericire deţinea un cifru foarte vechi, care, în mod sigur era cunoscut de germani şi nu era de părere să fie folosit pentru comunicări secrete cu guvernul său. Însărcinatul cu afaceri americane ne-a declarat că nu dispune de un cifru".

2) Este vorba de generalul Castellano, care s-a prezentat la 15 august la Ambasada britanică din Madrid, cu o scrisoare din partea ministrului britanic la Vatican, fapt care a fost comunicat imediat lui Churchill, acesta anunţîndu-l pe Roosevelt. Castellano a fost trimis la Lisabona.

3) Generalii W. B. Smith şi K. W. D. Strong au fost trimişi de îndată, în haine civile şi cu paşapoarte false (după cum s-a exprimat Harold Mac Millan, „într-o atmosferă demnă de teatrul de amatori") la Gibraltar. La Lisabona, în localul Ambasadei britanice, i-au înmînat lui Castellano termenii militari ai armistiţiului, aşanumitele „condiţii scurte". Acest document, conţinînd 11 articole, fusese elaborat în eventualitatea unui demers italian şi trimis lui Eisenhower de Statul major combinat, fapt care a fost adus la cunoştinţa guvernului sovietic la 3 august. Anterior, la 30 iulie, fusese transmisă o primă versiune a „condiţiilor complete", care, pe lîngă clauzele militare, conţineau şi hotărîri politice, economice şi financiare, legate de capitularea italiană. Guvernul sovietic s-a declarat de acord cu prevederile stipulate. Dar, anglo-americanii în momentul sosirii lui Castellano, nu definitivaseră condiţiile politice, economice şi financiare.

4) La 27 august, reprezentanţii anglo-americani au înmînat la Lisabona, „condiţiile complete" ale armistiţiului unui alt emisar italian, generalul Zanussi, delegat de generalul Roatta, şeful Statului major al armatei italiene. În timp ce avionul lui Zanussi se afla în dreptul Gibraltarului a fost interceptat de anglo-americani şi adus la Alger. Aici nu i s-a mai permis să transmită „condiţiile complete" şi i s-a cerut să comunice la Roma să se semneze imediat „condiţiile scurte". La 30 august, F.D. Roosevelt l-a autorizat pe Eisenhower să obţină semnătura lui Castellano pe „condiţiile scurte". A doua zi, reprezentanţii politici englez şi american la cartierul general al lui Eisenhower, H. Mac Millan şi R. Murphy, împreună cu generalii Smith şi Strong, care l-au adus cu ei pe generalul Zanussi, s-au întîlnit în Sicilia cu generalul Castellano. Acesta a cerut ca armistiţiul să nu fie anunţat decît după ce aliaţii vor debarca pe continent şi vor putea proteja Roma. Generalul Smith i-a atras atenţia că termenii armistiţiului nu sînt negociabili şi a cerut un răspuns în 24 ore.

Septembrie 1943: aliaţii debarcă în Golful Salerno...

secret sau emisar nu i-am cerut în tot timpul războiului să-şi asume riscuri mai mari; a avut o răspundere copleşitoare şi şi-a îndeplinit misiunea în chip strălucit, deşi expus în fiecare clipă de a fi descoperit şi ucis.

Italienii erau foarte dornici să se predea, dar numai cu asigurarea că o puternică formaţie aliată va debarca în ţară în chiar momentul capitulării pentru a proteja guvernul şi oraşele de represaliile germanilor[5]. Drept care, au încercat să afle toate detaliile planurilor noastre. Noi însă n-am vrut să le dezvăluim, căci eventualitatea unei trădări nu putea fi neglijată. Şi apoi, era peste posibilităţile noastre să invadăm Italia cu efectivul solicitat de guvernul italian, pentru simplul motiv că nu dispuneam de atîtea trupe în acest sector şi chiar dacă am fi dispus, nu aveam destule nave cu care să le transportăm. Autorităţile militare italiene nu puteau concepe ca aliaţii să înceapă această operaţiune cu mai puţin de 15 divizii, pe care să le lanseze în valuri succesive de asalt. Or, intenţia noastră era ca pe lîngă cele două divizii ce urmau să pătrundă în peninsulă prin Canalul Messina, să nu folosim decît trei alte divizii şi cîteva unităţi de întărire.

Negocierile erau în plină desfăşurare cînd Montgomery — conform planului — a strecurat două divizii prin Canalul Messina, fără a întîmpina nici o rezistenţă. Invazia aliată pe continentul european a devenit un fapt împlinit. Ea a avut loc la 3 septembrie[6], zece zile mai tîrziu decît socotisem eu că ar fi fost cu putinţă. Pregătirea unui atac amfibiu cere timp. Bineînţeles că dacă l-am fi putut scurta cu cîteva zile, problema noastră la Salerno[7] ar fi fost mult mai uşor de rezolvat. Totuşi programarea fusese destul de bună, permiţîndu-ne să folosim în următorul asalt principal, o parte din ambarcaţiunile utilizate de Montgomery la traversarea strîmtorii. Montgomery a început imediat înaintarea din botul cizmei spre centrul ţării, cu toate încercările precaute ale inamicului de a întîrzia avansarea.

După înlăturarea lui Mussolini, am slăbit o scurtă perioadă intensitatea bombardamentelor asupra Italiei, făcînd publicitate asupra atitudinii noastre şi explicînd astfel ca noul guvern să înţeleagă că putea evita alte distrugeri, acceptînd fără întîrziere cererile noastre de capitulare necondiţionată a trupelor italiene. Ceea ce a declanşat un protest sever din partea Londrei, care ne-a reamintit că pe cîmpul de luptă comandantul modern se află la o distanţă de cel mult o oră de capitalele aliate şi opinia publică. În realitate, fusesem obligaţi să slăbim intensitatea bombardamentelor din cauza transferării unităţilor aeriene şi a proviziilor; încercasem însă să conferim necesităţii aparenţele unui merit. Cum am fost din nou în măsură să folosim cu maximum de eficienţă forţa noastră aeriană, am reluat bombardamentele ca mai înainte.

În elaborarea planurilor tactice, a fost ridicată o pro-

---

5) La 1 septembrie, serviciile, speciale britanice au stabilit o legătură radio secretă cu Roma, de unde, în aceeaşi zi guvernul italian a comunicat că este gata să accepte armistiţiul.

6) La cîteva ore după traversarea din 3 septembrie a Strîmtorii Messina de către unităţile britanice şi canadiene, generalul Castellano a semnat, în prezenţa lui Eisenhower, „condiţiile scurte". Apoi generalul Smith i-a înmînat, în mod oficial, „condiţiile complete" ale armistiţiului...

7) Golf la sud de Neapole.

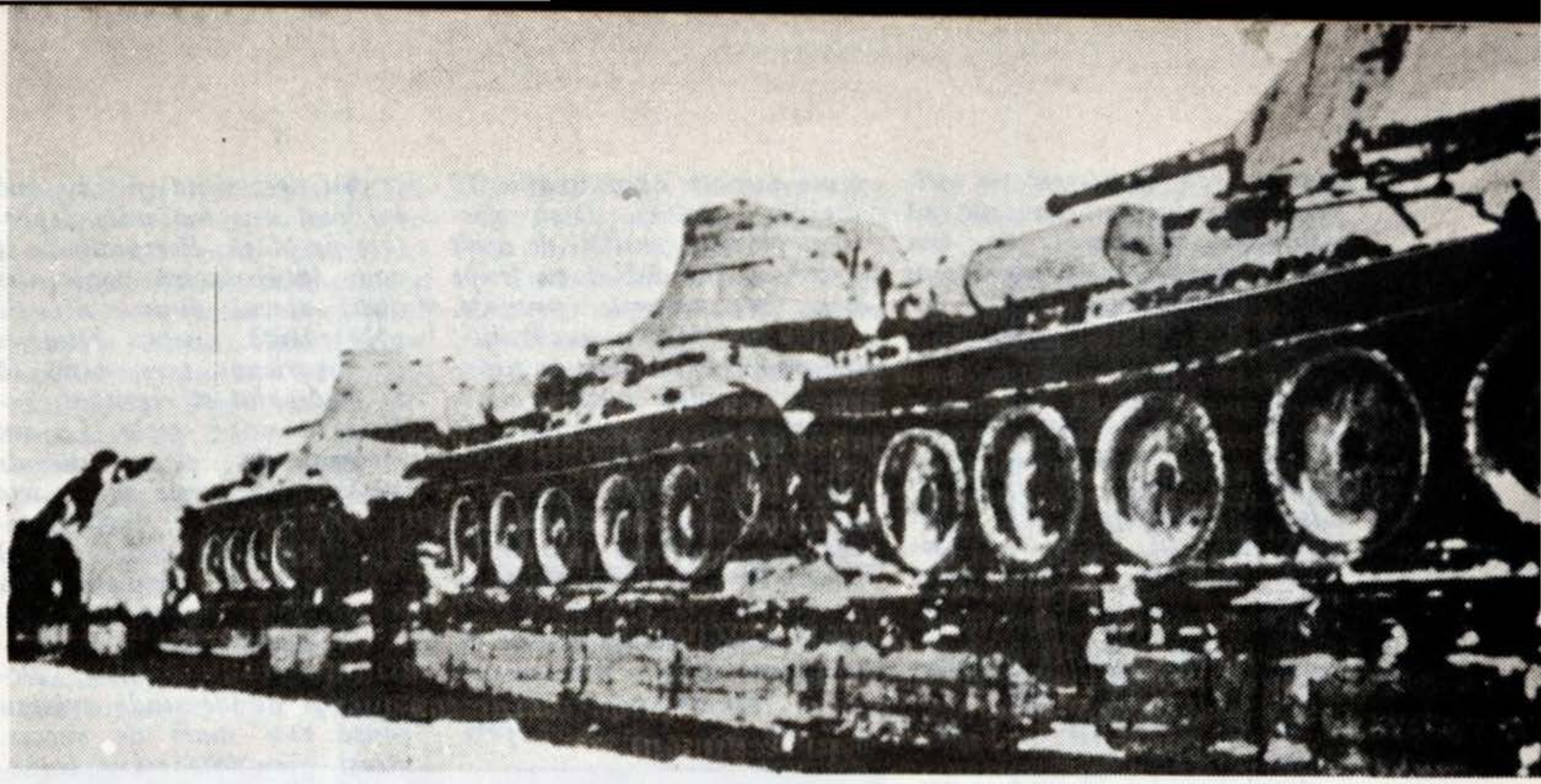

... în timp ce armata sovietică își continuă înaintarea victorioasă spre vest

blemă care a stîrnit discuții contradictorii în rîndurile tehnicienilor. Unii susțineau că mijlocul cel mai sigur, deși mai puțin spectaculos, de penetrare în peninsulă ar fi prin calea deschisă de Montgomery în vîrful cizmei, croindu-ne apoi drum prin șoselele și potecile întortocheate și strîmte, în sus spre inima țării. Planul era sigur, dar rezultatele lui nesatisfăcătoare. De altfel, de îndată ce inamicul și-ar fi dat seama că efortul nostru principal era să înaintăm în această direcție, putea cu ușurință imobiliza forțele noastre pe cîteva poziții muntoase.

Evident că era de preferat ca invazia să se desfășoare pe un front mai vast și, după ce a fost examinat fiecare loc de-a lungul coastei de la Roma pînă în vîrful cizmei, ne-am oprit asupra Golfului Salerno. Neajunsul acestui plan era că logica evoluției lui apărea deopotrivă de limpede atît nouă cît și inamicului. Majoritatea avioanelor noastre de vînătoare aveau o rază de acțiune mică iar Golful Salerno se afla aproape la limita extremă a capacității lor efective de sprijinire a debarcărilor. Pe lîngă aceasta, între golf și vîrful cizmei nu exista nici o altă plajă proprie unei eventuale debarcări; ne-am lansat așadar în această operație, fără a ne face iluzia că vom surprinde inamicul.

Ezitările mareșalului Badoglio

Între timp, negocierile privind capitularea italienilor nu prea progresaseră[8]*. Erau extrem de încîlcite, implicînd flota italiană, încă puternică, rămășițele forțelor aeriene precum și forțele terestre italiene răspîndite în peninsulă și în Balcani și, mai ales, riscurile perspectivei de a anunța capitularea într-un moment cînd germanii erau încă stăpîni în întreaga țară. În cele din urmă s-a hotărît ca în seara zilei de 8 septembrie să aibă loc capitularea iar Badoglio și cu mine s-o anunțăm simultan. Data fusese aleasă deoarece la miezul aceleiași nopți trebuia să înceapă atacul asupra orașului Salerno. Aceste lungi și uneori exasperante negocieri, au fost purtate din partea noastră de către șeful meu de stat major.*

Totul se desfășura conform planului[9] *cînd, spre amiaza zilei de 8 septembrie, am primit un mesaj expediat pe căi clandestine și am fost încunoștiințat că Badoglio se răzgîndise, motivînd că acțiunea ar fi fost pripită și ar fi dus la totala dominare a Italiei de către germani și la pedepsirea sîngeroasă a celor implicați*[10]*. Ajunsesem însă prea departe pentru a mai putea temporiza. Am răspuns hotărît printr-o tele-*

8) Autorul se referă la stabilirea modalităților de aplicare a „condițiilor scurte", de care depindea și anunțarea capitulării. „Condițiile complete" au fost semnate pe Insula Malta, la 29 septembrie, de către generalul Eisenhower, în numele Națiunilor Unite și de P. Badoglio.

9) Conform unei înțelegeri realizate cu generalul Castellano și la cererea acestuia, la Roma a sosit clandestin în seara de 7 septembrie, generalul M. D. Taylor, pentru a definitiva aducerea Diviziei 82 aeropurtate în capitala italiană. Taylor urma totodată, să coordoneze cu comandamentul italian operația de debarcare la Salerno. Generalul Carboni, comandantul blindatelor din zona Romei, a cerut ca operația de desant să fie anulată. Badoglio l-a susținut și a refuzat să se treacă la aplicarea înțelegerii semnate în numele lui, de Castellano.

10) Mesajul lui Badoglio a fost trimis la insistențele generalului Taylor. Tot la 8 septembrie, ora 11,30, Taylor a putut comunica să se anuleze desantul asupra Romei. Această cerere a parvenit în timp ce avioanele se pregăteau să decoleze.

gramă că indiferent de atitudinea lui eu aveam să anunț capitularea la ora 6,30 după cum convenisem în prealabil, iar dacă el nu proceda la fel, în acest război, Italia rămînea fără de nici un prieten.

Mă aflam la cartierul meu general din apropierea Cartaginei. Mesajul lui Badoglio fusese recepționat mai întîi de cartierul general principal din Alger și statul major mă anunțase, dar derutat, ceruse totodată prin radio instrucțiuni șefilor Statului major combinat. Hotărît să acționez potrivit raționamentului meu, am ordonat statului major să anuleze mesajul trimis șefilor Statului major combinat sau, dacă nu mai era posibil, să le explice că luasem măsurile necesare[11]. *Am anunțat capitularea la ora 6,30 și o oră și jumătate mai tîrziu Badoglio, tremurînd de frică, s-a decis în sfîrșit să procedeze la fel*[12].

Această acțiune nu a schimbat cu nimic planurile invaziei noastre. Știam de cîteva zile că trupele italiene din Golful Salerno fuseseră înlocuite cu cele mai bune trupe germane și serviciile noastre de informații preziceau lupte aprige în punctul de debarcare, culminînd între a patra și a șasea zi de la debarcare, prin contraatacuri puternice.

Lansînd în atac echivalentul a patru divizii, pe lîngă cele două aflate pe țărm, dar în vîrful cizmei, la mare distanță de linia frontului, începusem invadarea unei țări în care erau masate aproximativ 18 divizii germane. Deși efectivul primelor unități de asalt urma să fie dublat cu trupe noi, în anumite privințe, operația părea nesăbuită; aveam însă încredere în capacitatea aviației noastre care, concentrîndu-și puterea de foc, urma ca pînă la consolidarea zonelor de debarcare să ne acopere trupele și în caz de nevoie să intervină; aveam de asemenea încredere în capacitatea marinei noastre, de a susține detașamentele de debarcare pînă cînd acestea ar fi fost în măsură să se descurce cu forțele proprii.

Un contraatac furios și o situație critică

Debarcarea și operațiunile imediat următoare s-au desfășurat aproape identic prevederilor secției G-2[13]. *Cînd trupele au ajuns la țărm a avut loc o luptă îndîrjită dar de scurtă durată și, cu mici excepții totul a mers destul de bine*[14]. *Potrivit obiceiului său, inamicul a pornit imediat la contraatac și, cam prin ziua de 13, își reunise suficiente efective ca să încerce să ne arunce în mare. În această perioadă propaganda germană ridiculiza operația, calificînd-o drept „o mare greșeală", și emisiunile radiofonice nu conteneau să prevestească eșecul total al invaziei aliate.*

În ziua de 13, germanii au atacat cu toată furia și timp destul de îndelungat au urmat lupte crîncene. Presiunea maximă a atacului german era îndreptată spre centru, resimțită fiind pînă la două sau trei mile depărtare de plajă. Perspectivele se cam întunecaseră mai ales după atacul dintr-o direcție neprevăzută asupra Diviziei 36 americane care, pînă să se fi degajat și regrupat, suferise pierderi grele. La un moment dat, părea atît de probabil ca forțele de invazie să fie despărțite, încît generalul Clark întocmise planul provizoriu de reîmbarcare a cartierului său general, pentru a putea observa desfășurarea luptei în ambele sectoare și decide unde existau șanse mai mari de succes. Acest plan provizoriu, transmis cartierelor generale într-o formă trunchiată, a produs consternare, fiind interpretat ca o dovadă că în linia întîia comandanții erau descurajați și dispuși să evacueze ansamblul trupelor. Interpretarea era însă greșită.

Nici generalul Clark și nici generalul Richard L. Mc. Creery, comandantul Corpului 10 britanic nu își pierduseră curajul nici o clipă.

Generalul Clark nu participase încă la nici o luptă în cel de-al doilea război mondial pînă i se încredințase comanda Armatei 5 la Salerno. A fost un comandant excelent și a justificat întrutotul încrederea pe care i-o acordasem, numindu-l într-un post atît de important. Mai tîrziu, cînd generalul Alexander a preluat comanda supremă a forțelor din Mediterana, Clark a fost promovat comandant al armatelor din Italia; o asemenea avansare era o mărturie evidentă că atît autoritățile britanice, cît și cele americane fuseseră pe deplin satisfăcute de serviciile sale.

Rapoartele și recunoașterile efectuate în ziua de 13 au furnizat detalii asupra atacului german și, în acea zi, generalul Tedder, comandantul suprem al aviației, a primit ordinul de a-și concentra toate forțele, pînă la ultimul aparat de zbor, în scopul atacării punctelor sensibile ale formațiilor germane. Acest atac aerian de mare amploare a fost declanșat cu

---

11) Roosevelt și Churchill, care se aflau la Washington, au aprobat hotărîrea lui Eisenhower și dorința acestuia de a-l informa pe Badoglio că anunțul asupra capitulării va fi transmis conform înțelegerii inițiale.

12) Mesajul lui Eisenhower despre „capitularea necondiționată de către guvernul italian a forțelor sale armate" a fost transmis de Radio Alger. După 10 minute a fost difuzat textul declarației care fusese convenită cu Badoglio și prin care Italia accepta „un armistițiu militar". La orele 19,45, Radio Roma a transmis mesajul lui Badoglio.

13) Secția de informații și contrainformații din sistemul armatei americane.

14) Imediat ce a parvenit la Washington știrea despre debarcarea la Salerno, Churchill i-a înmînat lui Roosevelt un memorandum preconizînd o înaintare cît mai adîncă spre nordul Italiei și pregătirea de acțiuni în Balcani. Președintele s-a declarat de acord cu înaintarea în Italia, dar în ce privește Balcanii, a fost de părere că acțiunile să fie hotărîte în funcție de posibilitățile ce se vor ivi.

precizie şi eficacitate, în dimineaţa zilei de 14 şi a afectat în asemenea măsură comunicaţiile, aprovizionarea şi mobilitatea inamicului, încît trupele terestre cu ajutorul artileriei marine au reluat iniţiativa. După aceea, contraatacurile germane nu au mai reuşit niciodată să ameninţe cu adevărat poziţia noastră.

Dar etapa luptelor grele nu fusese încă depăşită. Cele două mari obiective iniţiale ale operaţiei de invazie în Italia erau în primul rînd, ocuparea portului Neapole, pentru a asigura aprovizionarea trupelor şi, în al doilea rînd, ocuparea aerodromului de la Foggia[15]*, pentru a putea participa la operaţia de bombardare a Europei Centrale, operaţie care, pînă la acea dată, fusese aproape în întregime întreprinsă de pe bazele britanice*[16]*.*

În ziua de 16 am plecat la Salerno ca să anchetez asupra unor împrejurări în care unul sau mai mulţi dovediseră prea puţină competenţă. După o investigaţie atentă, am socotit că era necesar să aprob propunerea generalului Clark, de a-l înlocui pe comandantul corpului său american[17]*.*

Pe timp de război înlocuirea unui conducător de oaste nu este o treabă uşoară.

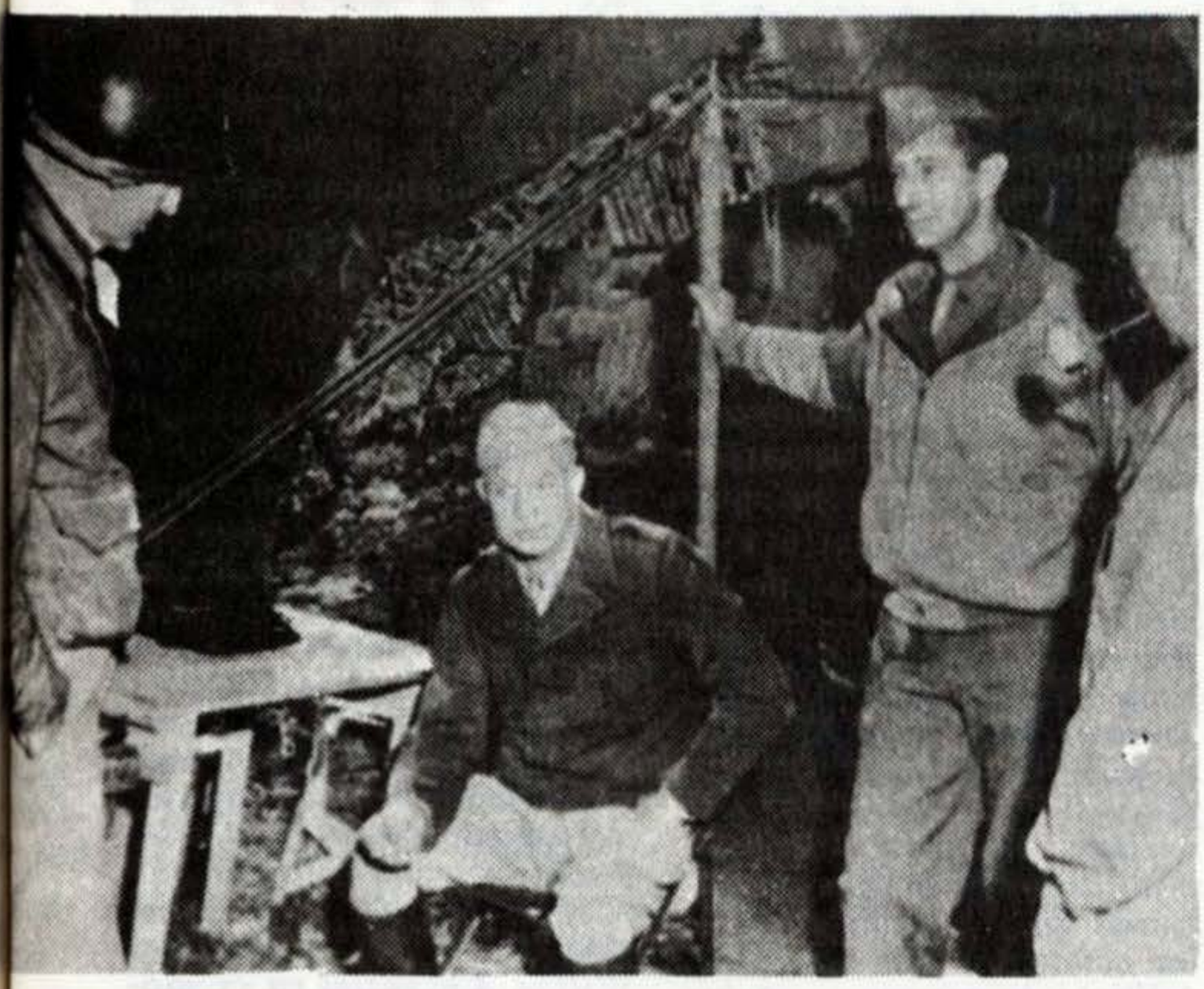

Generalul D.D. Eisenhower (în centru) în cortul său de campanie; în stînga lui — generalul Clark

Repercusiunea imediată a acestei măsuri este interpretarea pe care i-o dau trupele, ca fiind o dovadă de nemulţumire la adresa lor, căci atunci cînd comportarea lor este satisfăcătoare, şeful este lăudat nu eliberat din post. Acest efect asupra combatanţilor trebuie luat în consideraţie şi comparat cu avantajele nesigure ce ar decurge din numirea unui alt şef, căruia de altfel, s-ar putea să-i lipsească experienţa necesară. Pe de altă parte însă, un comandant nepriceput trebuie reperat cît mai repede şi schimbat pe loc. Sînt în joc vieţile a mii de oameni — nu mai încape întrebarea dacă măsura este sau nu justă faţă de comandant cînd în balanţă sînt soarta tuturor şi a victoriei.

Sfidarea a rămas fără răspuns

Din pricina depărtării dintre Salerno şi bazele noastre siciliene, eram grăbiţi să cucerim aerodromurile din Foggia şi se aflau în studiu cîteva planuri destinate facilitării acestei operaţii. La sfîrşitul campaniei din Sicilia începusem transferul din Mediterană în Marea Britanie a şapte divizii, patru americane şi trei britanice, în vederea marelui asalt peste Canal. Fără aceste trupe singura unitate de care dispuneam pentru a porni spre călcîiul cizmei şi apoi în sus spre Foggia era o divizie britanică de trupe aeropurtate. Ca port de intrare, i se desemnase Taranto, o bază italiană pe care contam să o obţinem în virtutea condiţiilor de capitulare şi unde forţele germane erau aproape inexistente. Dacă am fi reuşit să debarcăm cîteva formaţii, chiar mici, am fi putut cuceri acest important aerodrom rapid şi cu pierderi minime.

Miza era mare dar transporturile noastre maritime

---

15) Oraş de reşedinţă al provinciei cu acelaşi nume din Italia de Sud-Est. Complexul de aeroporturi din această provincie a început să fie folosit de bombardierele strategice din decembrie 1943. Aeroportul din Foggia a devenit utilizabil în ianuarie 1944.

16) Din Africa de Nord, mai ales de la Benghazi.

17) Este vorba de generalul-maior Ernest Dawley. Istoricul american T. Higgins consideră că Dawley a fost „ţapul ispăşitor" al greşelilor generalului Clark. Acesta, în faţa contraatacului german, începuse la 11 septembrie să se pregătească pentru o evacuare a capului de pod american. Două zile mai tîrziu el a cerut evacuarea pe mare a Corpului 6 american şi regruparea acestuia la nord de rîul Sele, unde acţiona Corpul 10 britanic. Cînd la 15 septembrie, a sosit în inspecţie generalul Alexander, Clark a renunţat la propunerea făcută.

— cu excepția navelor de luptă — erau în întregime afectate expediției de la Salerno. Pe lîngă asta, divizia aeropurtată neavînd nici mijloace terestre de transport, nici echipament greu nu era chiar cea mai indicată formație pentru o invazie care presupune o adîncă înaintare terestră. Însă am hotărît să ne mai încercăm norocul odată; de rîndul acesta, o răspundere uriașă își asumase amiralul Cunningham. Fără să țină seama nici de eventualitatea unei trădări și nici de cîmpurile minate a acceptat fără ezitare să pătrundă cu flota sa în portul Taranto, pentru a conduce pînă în docuri Divizia 1 britanică aeropurtată. Operația a avut loc conform planurilor la 9 septembrie și s-a soldat cu pierderea unui cuirasat britanic și a vieților celor peste 200 oameni pe care îi transporta. Cuirasatul a fost ciocnit de o mină și scufundat în portul Taranto. În raportul oficial este menționat un incident dramatic survenit în timpul operației.

În după-amiaza zilei de 9 septembrie crucișătorul HOWE, însoțit de trei cuirasate și transportînd elemente ale Diviziei 1 aeropurtate britanice, naviga prin canalul dragat spre Taranto, tocmai cînd din radă ieșise divizia flotei militare italiene. Momentul în care s-au încrucișat cele două flote a fost plin de tensiune. Nu exista nici o garanție că flota italiană avea să respecte regulile armistițiului și că nu avea pînă în cele din urmă să deschidă focul. Dar gestul sfidător al amiralului Cunningham făcut cu același sînge rece ce l-a caracterizat întotdeauna pe acest brav marinar, nu a primit răspuns. Flota italiană a ieșit din cîmpul vizual, continuîndu-și drumul spre capitulare.

La capătul acestei operații ne aflam ancorați în coasta peninsulei în trei puncte: Salerno, Taranto și Reggio Calabria.

Lupta acerbă de la Salerno a abătut forțele inamice din calea lui Montgomery, facilitîndu-i o înaintare spre nord. În ziua de 16, flancul său stîng a intrat în contact cu flancul drept al lui Clark chiar în sudul Golfului Salerno. Flancul drept și-a continuat înaintarea, urmînd să se unească cu divizia aeropurtată care își croia drum spre Foggia. În cîteva zile, ne-am atins și acest țel. Clark și-a continuat înaintarea spre Neapole și, la 1 octombrie 1943, trupele sale au intrat victorioase în oraș.

Echipa de ingineri și experți în recuperări navale, ale căror rezultate în restaurarea porturilor nu încetaseră să ne uimească, s-au pus de îndată pe lucru. Succesele lor de pînă atunci de la Casablanca, Alger, Oran, Bizerta, Palermo au fost eclipsate de rapiditatea și eficiența cu care au refăcut instalațiile portuare din Neapole. Cu această bază și cu Foggia ne-am atins primul mare obiectiv al campaniei din Italia. Obiectivul major al luptelor ulterioare a fost imobilizarea forțelor germane departe de zona asaltului principal, prevăzut pentru anul următor, peste Canalul Mînecii[18]. Alt obiectiv a fost constrîngerea impusă germanilor de a folosi, pentru fluxul continuu de rezerve militare și provizii, sistemul de comunicații italian, sinuos și vulnerabil. Al treilea obiectiv a fost de natură politică: provocarea — printr-o constantă amenințare a Romei și a centrelor industriale din nordul Italiei — a unei stări de anxietate în Balcani și în alte regiuni europene, care să atragă după sine scăderea moralului forțelor inamice și implicit, ridicarea moralului nostru.

18) Aprecierea apare exagerată în raport cu evaluările Statului major american și chiar cu estimările generalului Eisenhower, după ce a devenit comandantul forțelor pentru „Overlord". Campania din Italia n-a diminuat dispozitivul german din vestul continentului. În ce privește principalele forțe germane, ele erau „țintuite" pe frontul din răsărit.

De fapt, campania din Italia — deși cu rezultate spectaculoase în înfrîngerea Germaniei — s-a transformat într-o operație cu totul subsidiară. Era limpede că atacul decisiv asupra Germaniei nu avea să fie lansat dinspre Italia. Acest atac se putea realiza numai trecînd Canalul Mînecii prin Franța și Țările de Jos.

Primul ministru avea să fie dezamăgit

Imediat după capitularea Italiei, în primele zile ale lui septembrie, în estul Mediteranei a apărut o situație care nu numai că ne-a trezit îngrijorarea, dar multă vreme a constituit subiectul unor interminabile discuții contradictorii. Insulele Dodecaneze[19] erau apărate, în mare măsură, de trupe italiene, de aceea după capitularea Italiei, ele puteau fi ocupate aproape fără luptă. Dacă garnizoanele italiene puteau fi convinse să apere insulele în numele aliaților, cîștigam aproape fără nici un efort un avantaj strategic extraordinar în acea regiune.

Intuind perfect situația, comandamentul din Orientul Mijlociu, condus de generalul Sir Henry Maitland Wilson a expediat cu promptitudine mici detașamente spre aceste insule, printre care se numărau Leros și Rhodos[20], asigurîndu-ne astfel succesul. Curînd însă ne-am dat seama că garni-

19) Acest arhipelag, situat în sud-estul Mării Egee, în vecinătatea Anatoliei, a fost ocupat de Italia în timpul conflictului cu Turcia din 1912. Prin Tratatul de la Lausanne (1923) Italia și-a menținut stăpînirea asupra Dodecanezului, care a fost restituit Greciei în 1947.

20) La 9 septembrie, la cîteva ore după ce remisese lui Roosevelt memorandumul, Churchill i-a transmis generalului Wilson: „Este timpul să jucăm tare. Improvizează și îndrăznește". Premierul îi cerea să captureze Dodecanezul și, mai ales, principala insulă, Rhodos.

zoana italiană nu avea chef să lupte cu nimeni[21]. *Pentru a păstra insulele, trebuia să aducem întăriturí şi nu dispuneam de alte garnizoane, decît de cele ale forţelor aliate angajate în acel moment, într-o luptă crîncenă în Italia.*

Cum primul ministru[22] *ţinea neapărat să trimită întăriturí în insule, statul meu major şi cu mine am studiat problema cu cea mai mare atenţie. Am ajuns la concluzia că nu puteam oferi decît un sprijin aerian temporar*[23]. *Detaşarea unui efectiv mai mare din cadrul forţelor noastre aeriene sau expedierea unor forţe terestre în acea regiune ar fi fost în detrimentul — ba chiar fatal luptei în care eram angajaţi. Pe de altă parte, întăririle pe care le-am fi putut aduna din regiunea Mediteranei ar fi fost, probabil, insuficiente pentru păstrarea insulelor.*

Insistenţele primului ministru[24] *de a întreprinde ceva pentru a veni în ajutor Orientului Mijlociu ne-au determinat să ţinem o conferinţă cu comandanţii acestei regiuni. Ne-am întîlnit cu toţii în Tunisia, unde eu îmi convocasem şefii forţelor terestre, maritime şi aeriene*[25].

A fost cea mai simplă şi necontroversată conferinţă dintre toate conferinţele la care am participat în timpul războiului[26]. *Am prezentat în liniı mari întreaga situaţie, aşa cum o vedeam noi şi am anunţat hotărîrea pe care o luasem*[27] *şi care — dacă şefii Statului major combinat nu ridicau obiecţii — rămînea definitivă. Am anunţat aşadar că deoarece detaşamentele aflate sub comanda italiană nu prezentau nici o garanţie, nu puteam şi nici nu voiam să intervenim în problema insulelor. După părerea mea, păstrarea acestor insule, de o importanţă strategică remarcabilă, nu putea fi comparată, ca valoare militară, cu victoria pe frontul italian. Toţi ofiţerii participanţi la conferinţă şi-au exprimat acordul faţă de concluziile mele, deşi acestea năruiau speranţele comandanţilor din Orientul Mijlociu şi după cum ştiam cu toţii, hotărîrea avea să-i pricinuiască primului ministru o amară dezamăgire. Am raportat concluziile şefilor Statului major combinat, care mi-au sprijinit decizia luată. În scurt timp, insulele au fost reocupate de inamic.*

Versiunea românească a memoriilor:
Dana CRIVĂŢ,
Mădălina NICOLAESCU

---

21) De fapt, în privinţa Rhodosului, generalul Wilson n-a avut răgazul să întreprindă nimic. La 11 septembrie cei 7 000 soldaţi germani din Rhodos au obligat să capituleze garnizoana italiană formată din 40 000 soldaţi.

22) La 25 septembrie, Churchill i-a telegrafiat lui Eisenhower: „Rhodos este cheia atît a Mediteranei Răsăritene, cît şi a Mării Egee. Ar fi un mare dezastru dacă germanii s-ar putea consolida aici". În aceeaşi zi, într-un alt mesaj i-a cerut lui Eisenhower ca patru cincimi din forţele disponibile să rămînă pentru campania din Italia, în timp ce o zecime să fie repartizată generalului Wilson pentru atacarea Rhodosului.

23) Au fost puse la dispoziţia lui Wilson, pentru cîteva zile şase flotile de avioane de luptă cu rază lungă de acţiune.

24) La 7 octombrie în faţa refuzului de a se aloca mijloacele solicitate pentru asaltul Rhodosului, Churchill a introdus un nou argument în controversa nestinsă privind marea strategie: „Peninsulele Italiană şi Balcanică constituie un tot din punct de vedere militar şi politic". În consecinţă, i-a solicitat lui Roosevelt ca în vederea atacării Rhodosului, să fie retrase de la pregătirea „Overlordului" pentru cîteva săptămîni vasele de debarcare şi asalt necesare unei divizii. Răspunsul a fost negativ. Churchill a tras concluzia că nu era vorba de cîteva nave, ci de refuzarea strategiei sale balcanice.

25) Conferinţa a avut loc în localitatea La Marsa, în ziua de 9 octombrie.

26) Explicaţia este următoarea: Roosevelt l-a anunţat pe Churchill că nu este nevoie de prezenţa lor la La Marsa; în plus, H. Hopkins a insistat telefonic ca premierul britanic să nu se ducă singur la conferinţa de comandament.

27) Între Roma şi Rhodos, să se aleagă înaintarea în Italia.

MAXIM GORKI — ISTORIC

(Urmare din p. 63)

Krjijanovski, cunoscînd principialitatea lui Lenin, a dat să-şi înşire „păcatele":

„Poate că te gîndeşti la atitudinea mea împăciuitoristă după scindarea partidului în bolşevici şi menşevici?".

„Nu ţi-am iertat-o o bună bucată de timp, a răspuns Lenin. Dar asta a fost de mult, nu mai dezgropăm morţii..."

„Te referi, poate, la ruptura mea cu partidul în perioada reacţiunii?"

„În privinţa asta, nu numai eu, dar nici Istoria nu te va ierta".

Depănîndu-şi toate „păcatele" din trecut, Krjijanovski a trecut la enumerarea greşelilor din perioada sovietică. Şi-a amintit între altele, de propunerea pe care o făcuse Consiliului Comisarilor Poporului, cu privire la mijloacele de combatere a lipsei de combustibil.

„Am elaborat instrucţiuni amănunţite, dar rupte de viaţă, privind lichidarea crizei de combustibil. Ai scris pe ele următoarea rezoluţie: „Ţăranul taie lemne, calul le cară, iar intelectualul întocmeşte instrucţiuni".

Lenin a izbucnit în rîs, dar a clătinat din cap: nu la asta se gîndise. După ce Krjijanovski, epuizat, n-a mai avut ce mărturisi, Lenin i-a spus, continuînd să rîdă: „Nu, lucrul cel mai rău este că ai împlinit, ca şi mine, 50 ani...".

Aşa a fost Ilici, a încheiat Gorki ştergîndu-şi lacrimile de atîta rîs...

SCRISOARE DINTR-O ÎNCHISOARE BLESTEMATĂ

ANA MARIA OFRIM

Încă de pe băncile liceului, Elena Pavel Sîrbu (1915-1943) s-a înrolat în mişcarea revoluţionară de tineret, ale cărei idealuri nu le-a mai părăsit niciodată. Lucra—pînă noaptea tîrziu—la lumina slabă a unei lumînări, redactînd materiale pentru ziarul ilegal al U.T.C. Şcolarul roşu, **din a cărei redacţie făcea parte. În 1934, a intrat la Facultatea de medicină din Iaşi. În acea perioadă, tineretul studios progresist ducea o activitate susţinută pentru strîngerea sa într-un front democrat. Prezentă în focul luptei, Elena Pavel Sîrbu a participat la activitatea pentru organizarea studenţimii democrate. În cursul unei asemenea acţiuni a fost descoperită de Siguranţă şi arestată, împreună cu sora sa, Maria. Timp de trei ani, în închisoarea Dumbrăveni a cunoscut bătaia, foamea, frigul.**

Era în 1935 şi avea numai 20 ani...

Viaţa petrecută în temniţă, suferinţele îndurate, nu i-au înfrînt elanul. Dimpotrivă. Au maturizat-o, au apropiat-o tot mai mult de tovarăşii ei de luptă.

Eliberată din închisoare, la începutul anului 1939, a continuat lupta ilegală în noile condiţii impuse de dictatura regală (1938-1940) şi apoi de cea antonesciană. A desfăşurat o muncă susţinută în vederea apărării revoluţionarilor întemniţaţi şi a ajutorării familiilor acestora, a luat parte activă la organizarea apărării în procesele intentate comuniştilor şi antifasciştilor. Pentru devotamentul său faţă de cauza clasei muncitoare, pentru lupta sa neobosită şi dezinteresată, în 1939 a fost primită în rîndurile Partidului Comunist Român.

La Iaşi, Bucureşti şi Galaţi a activat pentru Ajutorul roşu şi Apărarea patriotică. În septembrie 1942, activitatea sa revoluţionară a fost din nou întreruptă. Arestată de organele de Siguranţă, timp de 13 zile a fost chinuită cumplit; n-a scos nici un cuvînt. Sbirii au condamnat-o la 25 ani muncă silnică.

Ajunsă la închisoarea Văcăreşti, deja bolnavă, din cauza schingiuirilor la care fusese supusă, pentru Elena a început iarăşi acel nesfîrşit cortegiu de torturi, suferinţe şi umilinţe. A simţit regimul de exterminare fizică la care erau supuse deţinutele politice; a înţeles ce înseamnă

spiritul de solidaritate în fața dușmanului și faptul că nici o forță nu poate înfrînge voința celor ce luptă pentru o cauză dreaptă.

Nu s-a mai bucurat niciodată de revederea celor dragi. În vara anului 1943, în timpul unui raid aerian american, un avion s-a prăbușit în flăcări peste închisoarea din Ploiești, unde fusese între timp transferată. A pierit în flăcări, împreună cu alte tovarășe de luptă și suferință.

Era 1 august 1943 și avea numai 28 ani...

O scrisoare*, adresată pe căi conspirative în septembrie 1942 de Elena familiei sale, conturează în cuvinte emoționante profilul moral-politic al acestei tinere militante comuniste, marea ei dăruire sufletească, sensibilitatea ei:

„Văcărești închisoarea

Dragii mei,

Sîntem de două săptămîni la închisoarea Văcărești. Sper că această scrisoare o să ajungă la voi ca să aflați în ce condiții ne aflăm în această închisoare blestemată. E greu să descriu ce se petrece aici.

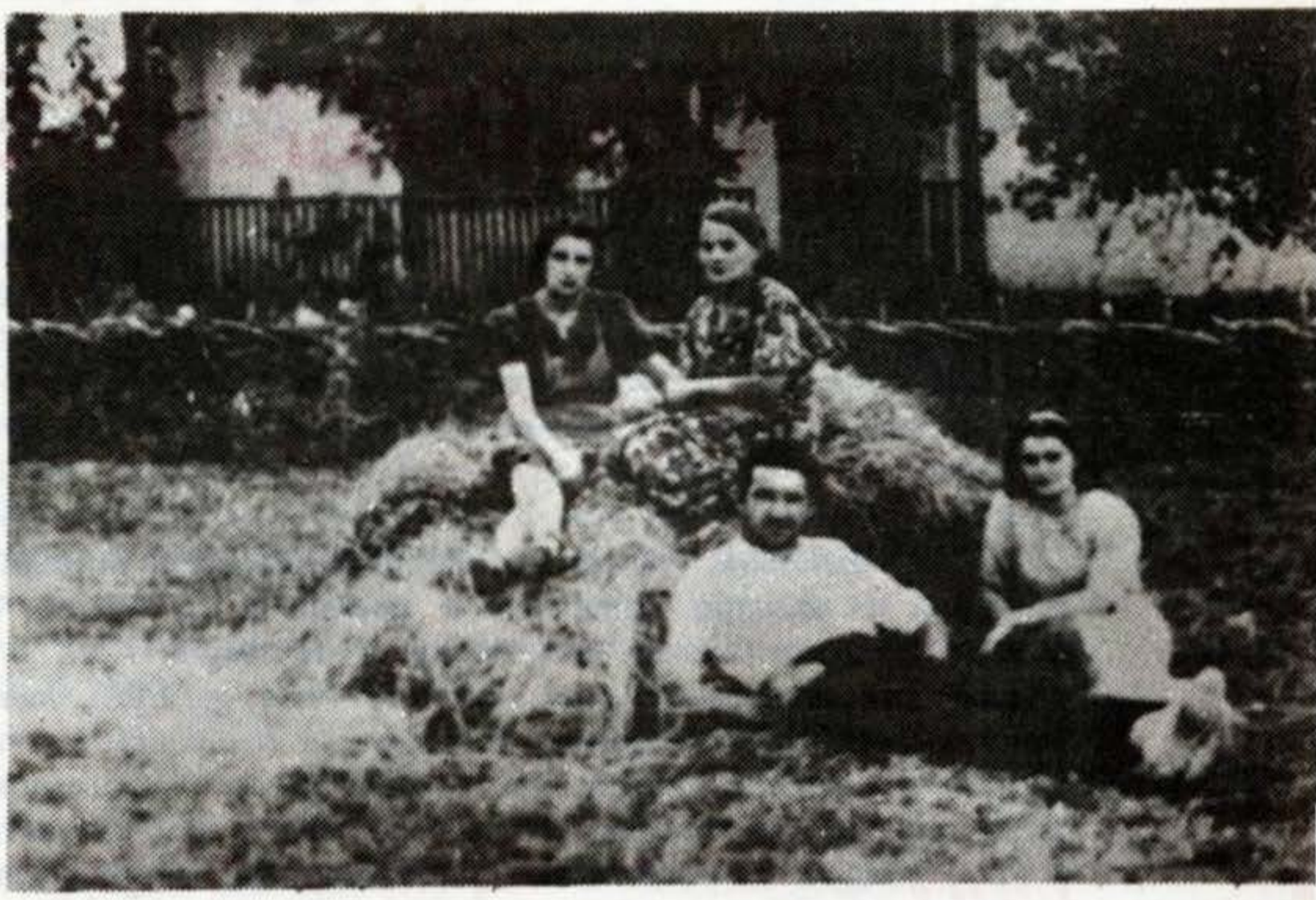

„...mi-e dor de libertate, mi-e dor de iarba verde" — **Elena Pavel Sîrbu** *(prima din dreapta jos), în fața casei părintești*

Chiar în prima noapte după sosirea noastră, după ce am fost izolate, zăvorîte într-o celulă întunecoasă, alături de alte celule unde erau închise tovarășele cu cele mai mari condamnări, 14 gardieni înarmați cu bastoane de cauciuc s-au năpustit în cameră, așa-zisă infirmerie unde se aflau trei bolnave de TBC, două nemișcate în gips, iar cea de-a treia paralizată cu un copil mic lîngă ea. Directorul închisorii a dat ordin ca aceste bolnave să fie evacuate într-o cameră în subsol umed, infect, pentru a le distruge prin acest regim.

Din gemulețul mic zăbrelit, vedeam tot ce se petrecea acolo. Ca din pămînt au răsărit cîteva tovarășe dintr-o cameră învecinată cu infirmeria. Palide, dar foarte hotărîte, au format un zid în jurul paturilor celor grav bolnave.

Urletele fioroase ale gardienilor, loviturile de bastoane n-au putut să spargă zidul viu format din corpurile plăpînde ale femeilor. Noi toate ne-am solidarizat prin strigătele pline de indignare și bătăi în ușă. Bestiile au cedat, retrăgîndu-se. Noi am învins. Nu pot să vă redau toată indignarea ce m-a cuprins, dar în același timp am simțit profund ce înseamnă solidaritatea în fața dușmanului, am simțit că nu există o forță care poate frînge voința luptătorilor pentru o cauză dreaptă.

Vreau să fiu demnă de aceste luptătoare, să fiu demnă de a lupta alături de toți cei ce apără pacea și demnitatea de om.

Dragii mei, mi-e dor de libertate, mi-e dor de iarba verde; aci se scoate orice firicel din curtea care seamănă cu un sac de piatră.

Ce n-aș da să fug desculță prin iarba verde plină de rouă.

Să simt că sînt liberă.

Trebuie să termin. Vă rog să trimiteți în colet o pereche de pantofi de casă cu un număr mai mare ca al meu de obiceiu, picioarele încă nu s-au desumflat.

Vă sărut pe toți cu mult mult drag,

Elena".

---

* Se află în Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul XV, dosarul 2358.

PRECIZĂRI LA O BIOGRAFIE: CONSTANTIN DOBROGEANU-GHEREA

ION FELEA

Cu prilejul apariției lucrării lui Damian Hurezeanu, intitulată Constantin Dobrogeanu-Gherea, *a revenit în discuție scînteietoarea tinerețe a lui Gherea, în gîndirea și fapta sa revoluționară. Întrucît în masivul volum se vorbește și de biografia lui, unde s-a născut și cum l-a chemat — amănunte necunoscute pînă acum de noile generații, mai ales de cei născuți în anii socialismului — credem că este necesar să facem, la rîndul nostru, unele precizări.*

În volumul Constantin Dobrogeanu-Gherea — Corespondență, *de Ion Ardeleanu și Nicolae Sorin, se publică o scrisoare adresată de Gherea tînărului savant Nicolae Iorga. Scrisoarea se termină — probabil ca răspuns la o întrebare — cu aceste cuvinte: „Numele meu de naștere e Constantin Cass".*

Ion Vitner precizează și el — referindu-se la aceeași scrisoare — că numele lui Gherea era Cass. El scrie în studiul său intitulat C.D. Gherea — Reconstituire biografică, *apărut în numerele 11 și 12 (noiembrie și decembrie 1956) ale revistei* Viața românească *că deși în* Marea enciclopedie rusă *(vol. XXI și XXII din 1906-1907) îl găsim trecut sub numele Katz Mihail Nikitici... „cred că trebuie luată în considerație propria mărturie a lui Gherea, așa cum se află într-o scrisoare adresată lui N. Iorga" (scrisoarea a apărut mai întîi în* Studii și documente literare *de I.E.Torouțiu, București, 1939, vol. VIII, pp. 249-251).*

Dar în legătură cu numele lui Gherea mai există un document dintre cele mai concludente.

În anul 1890, Gherea a primit cetățenia română, măsură pentru care, pe vremea aceea, era necesar să se promulge o lege specială. Cel care a ridicat această problemă în Camera Deputaților a fost marele om de stat român Mihail Kogălniceanu. În ședința din 8 mai 1890, el a cerut împămîntenirea „celui mai mare critic care onorează literatura română, a d-lui Ion Gherea, pe care doresc din toată inima să-l văd în posesiunea drepturilor de cetățean român (Aplauze)". Ca urmare, Comisia de indigenat a Camerei a însărcinat pe deputatul D.R. Rosetti să prezinte proiectul de lege cu un articol unic, pentru acordarea cetățeniei lui Gherea. D.R. Rosetti a declarat că se înaintase un proiect de lege d-lui ministru de Justiție „prin care se cere a se acorda d-lui Constantin Cass Dobrogeanu, din comuna Ploiești, județul Prahova, împămîntenirea cu dispensă de stagiu, în virtutea art. 7, paragraful II, litera a din Constituțiune", adăugînd că „d. Constantin Cass Dobrogeanu este de religiune ortodoxă și se stabilise în România în anul 1874". Comisia a ținut să remarce că purtarea d-lui Cass Dobrogeanu de la vîrsta de 20 ani de cînd a venit în România, „a fost mai presus de orice laudă, după cum se poate vedea în diferitele certificate atașate la dosar". Comisia s-a mai sprijinit și pe alte considerente. „În adevăr — spunea raportorul — d. Constantin Cass Dobrogeanu a luat, sub pseudonimul Ion Gherea, o parte însemnată ca scriitor la mișcarea inte-*

* **Pseudonimul sub care semna C. Dobrogeanu-Gherea pînă la încetățenire.**

lectuală a țării și s-a distins printr-un șir de lucrări și critice, care negreșit sînt cunoscute și apreciate de d-voastră toți".

Proiectul de lege cu articolul unic, care cerea să se acorde domnului Constantin Cass Dobrogeanu, din orașul Ploiești împămîntenirea cu dispensă de stagiu, a fost pus la vot și adoptat cu 75 bile albe și 16 bile negre.

Lui Dobrogeanu Gherea îi plăcea mult diminutivul Costică folosit de toți prietenii săi. O scrisoare către dr. Russel, care începe cu „Scumpul meu Djon" este iscălită Costică; cînd își anunță prietenii de apariția revistei România viitoare, *iscălește misiva cu același nume. Această semnătură o putem găsi și în alte documente cuprinse în volumul* Documente privind istoria României — Războiul pentru independență — *vol. I, partea I-a (există, de asemenea, multe scrisori de la cunoscuți care i se adresează folosind acest nume). În lucrarea:* Constantin Dobrogeanu-Gherea — Corespondență, *despre care am mai amintit, găsim o epistolă a lui Constantin Stere, adresată lui Gherea, care începe astfel:* Dragă Costică; *apoi o altă scrisoare din partea savantului de renume mondial, Emil G. Racoviță, care începe cu:* Dragă Costică; *marele Ion Luca Caragiale, soția lui Caragiale, Anton Bacalbașa, Constantin Bacalbașa, Ion Teodorescu, poetul Dimitrie Anghel și alți prieteni îi spuneau toți Costică.*

Desigur, actul de naștere al lui Gherea ar fi putut elucida problema. Dar pentru a-l obține, Gherea ar fi trebuit să facă o călătorie în Rusia țaristă, lucru, desigur, imposibil. Cu ani în urmă arestat de autoritățile țariste pentru activitatea sa revoluționară, el parcursese un drum plin de suferințe prin vechea Rusie. De aceea cînd prietenul său, poetul Dimitrie Anghel, vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români, a stăruit ca marele critic să fie numit membru de onoare al Societății, întrebîndu-l în același timp dacă nu vrea să devie și membru activ, Gherea a răspuns: „Cu mare plăcere. Dar întrucît, la înscriere, statutele cer copia unui act de naștere — înscrierea ar cere unele eforturi, pe care eu nu le-aș mai putea face". (Cititorii care vor să cunoască întreaga scrisoare trimisă de Gherea lui D. Anghel, o găsesc în Studii critice, *vol. IV, pp. 84-86.)*

Dar și fără respectivul certificat de naștere, credem că lucrurile sînt clare: Gherea s-a numit Constantin Cass, așa cum a declarat el însuși savantului Nicolae Iorga și cum a confirmat Camera Deputaților care l-a încetățenit în 1890.

• Clio anunță • Clio anunță • Clio anun

■ Tezaur din epoca bronzului

De curînd, Muzeul de Istorie din Tîrgu Mureș a intrat în posesia unor noi exponate de valoare. Este vorba de un mare număr de obiecte de bronz datînd din jurul anului 1300 î.e.n. Acest adevărat tezaur arheologic a fost găsit întîmplător de tractoristul Leonard Iosif, în raza comunei Călugăreni, județul Mureș, și conține topoare, seceri, cuțite, linguri, precum și obiecte de podoabă din bronz, avînd o greutate totală de 12 kg.

Ion VULCAN, Tîrgu Mureș

Redacția primește numeroase scrisori și telefoane prin care ni se solicită diferite numere de revistă, inclusiv numerele 1, 2 și 3/1974. Precizăm că nu avem nici un fel de posibilități de a satisface astfel de cereri. CEL MAI BUN MIJLOC PENTRU A AVEA ASIGURATE ŁA TIMP TOATE NUMERELE DE REVISTĂ RĂMÎNE ABONAMENTUL. Nu uitați deci, să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți, ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, POB — 2001.

„DRAGOSTE FILIALĂ“ LA CURTEA REGALĂ

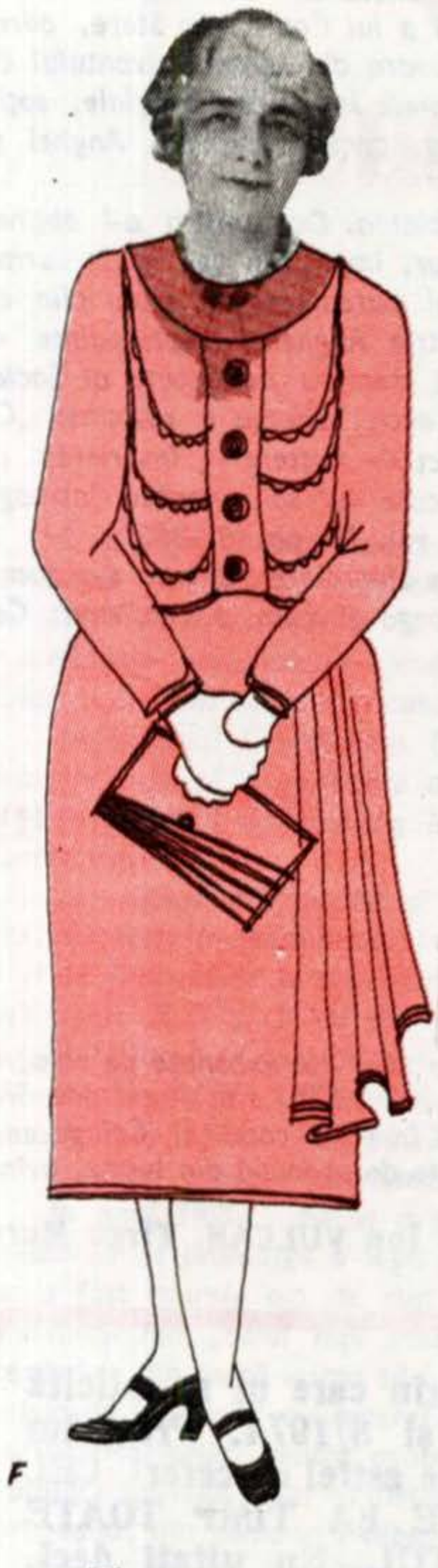

F

Jurnalul Simonei Lahovary

Istoria politică românească a anilor '20-'30 nu poate fi deplin cunoscută decît dacă acordăm atenția cuvenită nu numai faptelor și evenimentelor desfășurate oarecum „la lumina zilei“, ci și celor întîmplate în culisele cercurilor conducătoare ale țării și desigur, în primul rînd, în culisele Casei Regale, în jurul căreia polarizau interesele, divergențele, conflictele și compromisurile care agitau, cu mai mare sau mai mică intensitate, vîrfurile societății din acea vreme. Lipsa unei vieți autentic democratice conducea la situația în care factori de decizie se manifestau în această zonă de umbră, puțin sau deloc cunoscută, și nu pe tribunele unei activități politice publice: guvern, parlament, partide etc.

Înțelegerea acestei situații ne permite să sesizăm interesul pe care-l prezintă Jurnalul **(1923-1936) Simonei Lahovary, rămas pînă acum în manuscris* și din care publicăm, începînd cu acest număr, cîteva fragmente.**

Simona Lahovary (1881-1936) aparținea cercurilor celor mai influente ale protipendadei românești. Nepoată a generalului Jacques Lahovary, fiică a lui Alexandru Lahovary, ambii în repetate rînduri miniștri în guvernele conservatoare, înrudită prin mamă cu aristocrația Serbiei, soție a lui M. Sc. Pherekyde, deci verișoară a principesei Martha Bibescu, Simona Lahovary a fost, decenii de-a rîndul și pînă la moarte, doamnă de onoare a reginei Maria.

Femeie deosebit de inteligentă, posedînd o cultură aleasă și un gust artistic sigur, o cunoaștere îndelungată a personajelor marcante din aristocrația Europei și multă intuiție psihologică, Simona Lahovary s-a aflat, în calitate de confidentă și subalternă directă a reginei Maria, într-o poziție privilegiată care i-a permis să-și exercite din plin talentele de observator perspicace.

Fragmentele din Jurnal **ce vor vedea lumina tiparului au un dublu merit. Pe de o parte, ele oferă amănunte „de primă mînă“ cu privire la evenimentele care au agitat Curtea Regală în perioada consemnată: abdicarea principelui Carol, boala și moartea regelui Ferdinand, lupta pentru lichidarea ascendentului cîștigat la curte de Barbu Știrbey, certurile în jurul regenței, urcarea pe tron a lui Carol II, conflictul dintre**

---

* Biblioteca Centrală de Stat, Colecții speciale, cota 149/66.

acesta şi Maria sau dintre el şi fraţii şi surorile sale, formarea noii camarile regale, raporturile Carol-Lupeasca, pregătirea dictaturii regale ş.a. Pe de altă parte, Jurnalul oferă o excelentă radiografie a mentalităţii, a felului de a gîndi şi a trăi a Curţii Regale şi a cercurilor din jurul Palatului.

Însemnările Simonei Lahovary sînt departe de a fi obiective, căci pretutindeni prejudecăţile de castă îşi pun amprenta. Autoarea (ca şi altă dată ducele de Saint-Simon) este participantă activă la intrigile şi maşinaţiunile de la curte, la toate conflictele dintre diferitele fracţiuni ale camarilei. Partizană pătimaşă (deşi uneori nu lipsită de luciditate) a grupului avînd în frunte perechea regina Maria-Barbu Ştirbey, apropiată de principesa (mai tîrziu arhiducesa) Ileana, într-o oarecare măsură de Elena şi de Elisa Brătianu cu feblete pentru Argetoianu şi alţi politicieni reacţionari, Simona Lahovary nutreşte o antipatie abia disimulată pentru Carol II şi camarila lui, este rezervată faţă de Maniu şi Titulescu şi direct ostilă lui Grigore Filipescu.

Cel mai surprinzător e faptul că această femeie cultă, care-l înţelege pe Proust (prietenul prietenilor ei Bibeştii), care-i apreciază pe Valery, pe Gide, pe Arthur Rubinstein, pe Picasso (chiar în anii 20!), care e sensibilă la arta Italiei, Greciei sau Egiptului, se dovedeşte perfect impermeabilă la valorile spirituale româneşti (în treacăt fie spus, tot jurnalul e scris în limba franceză). Mănăstirile bucovinene sînt amintite ca o curiozitate exotică, Sadoveanu este un „literator" pe care-l înregistrează indiferentă la o masă, Enescu este frecventabil doar pentru că e soţul Marukăi Cantacuzino, Iorga e privit cu o condescendenţă, cînd amuzată, cînd uşor iritată; despre alte personalităţi ale culturii româneşti nu se aminteşte nimic (Goga apare doar ca politician amestecat în intrigile carliste).

Ţăranii români sînt compătimiţi pentru primitivismul lor de „mauvais ton", cînd apreciaţi paternalist ca o reîncarnare a acelor „bons sauvages" din literatura iluminiştilor. Cît despre proletariat, însemnarea de la 8 ianuarie 1923 e concludentă: distinsa doamnă care tînjeşte după Paris găseşte că muncitorii au pretenţii prea mari. Hotărît, Simona Lahovary n-a înţeles nimic din sufletul poporului român. Prăpastia de netrecut dintre acest popor şi clica conducătoare apare cu o pregnanţă deosebită în Jurnal, care e astfel demascator nu numai prin ceea ce spune, ci şi prin felul cum spune lucrurile respective.

Poate nu e lipsit de semnificaţie faptul că ultimul eveniment important asupra căruia se opreşte autoarea însemnărilor este prăbuşirea unei tribune la Cotroceni în ziua de 8 iunie 1936, cu prilejul „sărbătoririi" a şase ani de la revenirea pe tron a lui Carol II. Moartea acelor tineri — victime ale indolenţei şi corupţiei sacrificaţi pe altarul „apoteozei regale", încheie cu pecete tragică o cronică de culise din care transcriem pentru prima dată în paginile Magazinului istoric o serie de momente revelatorii pentru identitatea acelei lumi de mult şi pentru totdeauna apusă.

H. DONA

6 ianuarie 1923

Suveranii au plecat azi-dimineaţă spre Sinaia — într-un fel de vacanţă. Aseară la 8 1/2 s-au împărţit cadouri la Cotroceni, eu am primit o stofă de rochie încîntătoare, o eşarfă pentru Irène[1], o acuarelă (oribilă) care a aparţinut ducesei de Coburg[2]. Gusturile în materie de pictură ale familiilor regale mi se par jalnice — îmi amintesc de acea expoziţie de acuarele de la Londra, unde am fost împreună cu toată familia regală, inclusiv principesele Victoria şi Elena, inclusiv însoţitorii centenari ai reginei Alexandra[3], care cu bărbile şi sprincenele lor enorme aveau aerul unor licheni preistorici. Acuarelele erau nişte cromolitografii, spre entuziasmul regal!

8 ianuarie 1923

Am impresia că statul începe să nu mai aibă bani. Dar viaţa se scumpeşte pe zi ce trece; muncitorul vrea întotdeauna să cîştige mai mult decît are nevoie. Mi-e foarte dor de Paris, de Londra ... şi de toate locurile de pe pămînt.

4 martie 1923

Zilele trecute, am luat ceaiul la principesa moştenitoare[4]: un interior sobru Waring şi Gillow. Primirea a fost pregătită cu multă atenţie: calităţile de gospodină ale reginei Sofia[5] s-au transmis şi fiicelor sale. Principesa părea abătută; suferă

1) Irina Pherekyde: fiica autoarei *Jurnalului*.

2) Veche familie domnitoare germană, înrudită cu numeroase familii domnitoare europene (Anglia, Belgia etc.).

3) Soţia regelui Eduard VII şi mama regelui George V; ultimul domnea pe atunci (1923) în Anglia.

4) Principesa Elena, soţia prinţului Carol (viitorul Carol II).

5) Mama Elenei, sora Kaiserului Wilhelm II şi soţia lui Constantin, fostul rege al Greciei, obligat să abdice o primă dată în 1917 şi a doua oară în 1922, în favoarea fiului său George — soţul Elisabetei, sora lui Carol II.

foarte mult din cauza nenorocirilor familiei sale. Am aflat situaţia mamei sale: averea particulară a regelui Constantin a fost confiscată, din Grecia nici un ban, ea mai are 20 000 franci! Rezultatul logic este că foarte curînd ne soseşte şi ea pe cap, împreună cu cele două fiice ale sale. În mai va veni şi principele Paul. Regele României va trebui să-şi întreţină toată familia. Principesa crede că imediat ce la Atena se va schimba guvernul se va normaliza şi situaţia sa — regele George scrie disperat surorii sale că nu poate trimite nici un ban mamei lui. Nimic nu-i este permis. Au vrut să-l oblige să asiste la Te-Deumul de la 1 ianuarie, la cîteva zile după moartea tatălui său. În faţa refuzului său, au obligat curtea să anunţe că e bolnav.

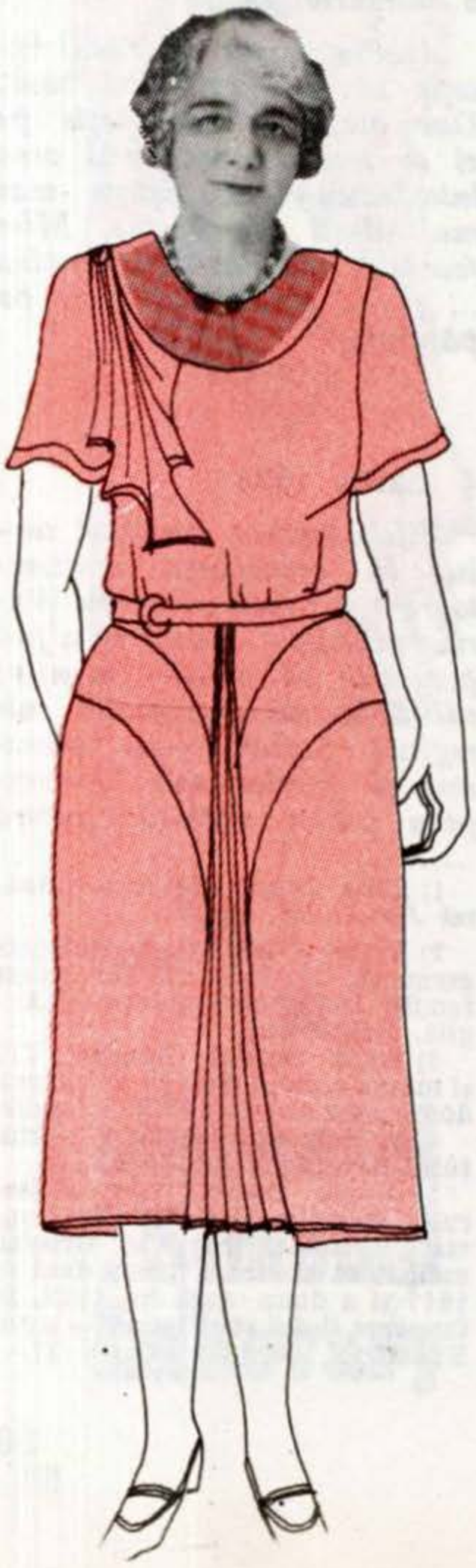

25 martie 1923

Primăvară şi frămîntări politice. Camera seamănă cu vechile parlamente maghiare[6]. Eliminările din şedinţă se ţin lanţ. Printre mijloacele de discuţie folosite se numără lichidele rău mirositoare. Grigore Filipescu[7] conduce banda, aceste situaţii îl umplu de încîntare. El atacă Constituţia, *pe Brătianu, şi „camarila" de la Palat. Pentru unii fac şi eu parte din ea. Manifestanţii au strigat printre altele: „Jos Lahovăreasa, jos faţa Simky"[8], dar la „Procopoaia"[9] au fost mai multe fluierături, a fost huiduită şi personal pe cînd trecea în maşina curţii regale. Alaltăieri la Barbu[10], o bandă a spart geamurile — scîrboase manifestări. Aceste nebunii care te fac să ridici din umeri pot duce la Dumnezeu ştie ce. Liberalii au fost foarte nepricepuţi, acum un an cînd au venit la putere, pînă şi duşmanii lor îi vroiau.*

Sinaia, 5 iulie 1924

Aseară, în Gara de Nord aştepta un lung tren regal. Erau cel puţin 15 vagoane şi toată noaptea de-a lungul parcursului au fost mobilizaţi diverşi factori responsabili, iar la sosire armata pentru a ne păzi. Nici n-ai zice că e vorba de un traseu de cîţiva kilometri.

La Periş, maiestăţile lor au urcat în tren venind de la Scroviştea. Noi îi aşteptam pe o parte a căii ferate, cu covor roşu cu tot, ei au sosit pe partea cealaltă. Aghiotanţii alergau care încotro — se mai întîmplă! Azi dimineaţă, la coborîre, o întîrziere inexplicabilă. De ce? Pentru că, deşi regele are doi valeţi, nu are cămaşă. Şi asta se mai întîmplă! Tînărul lacheu Julius a alergat disperat după obiectul respectiv — bătrînul Neumann se mulţumeşte doar cu responsabilitatea. La vîrsta sa înaintată i se întîmplă destul de des să uite asemenea lucruri. Regina[11] rîde cu lacrimi, iar autorităţile aşteaptă în mare ţinută. La această oră matinală vremea e minunată. Imnul iese cam scremut. Oprire la biserică: „Mulţi ani trăiască!". Micul dejun: regina, principesa Maşca, principesa Ileana şi Margaret Duncan sînt în costum naţional. Principele Gottfried de Hohenlohe-Langenburg[12] (alias Friedl) seamănă tot cu actorul Prince[13] prusacizat.

Sovata, 20 august 1924

Transilvănenii m-au invitat la masă. Nu mă aşteptam la un banchet, dar a fost. Colonelul Rădescu[14] o suporta pe vecina sa, soţia doctorului Sturdza, care bineînţeles nu-l interesa deloc. Între domnii Maniu şi Popovici am ratat mai multe feluri de mîncare servite încet şi cu lungi pauze. Tenorul (transilvănean) de la Cluj a cîntat cu o voce frumoasă, prăjiturile erau excelente. Către miezul nopţii ne-am ridicat de la masă — a fost deci o lungă apropiere

---

6) Aluzie la violentele conflicte din Parlamentul budapestan, înainte de primul război mondial.

7) Fiul lui Nicolae Filipescu, om politic (1886-1938), preşedintele Partidului Conservator-Democrat. În deceniul patru, Grigore Filipescu a fost printre acei oameni politici burghezi care s-au făcut cunoscuţi printr-o atitudine antifascistă, antihitleristă.

8) Simky — diminutivul Simonei Lahovary (*Jurnalul* reproduce deviza manifestanţilor în limba română).

9) Irina Procopiu, doamnă de onoare a reginei.

10) Barbu Ştirbey, mare latifundiar şi capitalist, om politic care a exercitat o imensă influenţă (în bună parte ocultă) în timpul domniei lui Ferdinand şi a regenţei. Legăturile sale cu regina Maria au alimentat cronica scandaloasă a vremii.

11) Regina Maria, născută la 3 octombrie 1875, fiica lui Alfred, duce de Edinburgh (fiu al reginei Victoria a Angliei) şi a ducesei de Coburg (fiică a ţarului Aleksandru II al Rusiei). În 1892 s-a căsătorit cu principele Ferdinand, moştenitorul la tron al lui Carol I.

12) Hohenlohe-Langenburg: veche familie princiară germană.

13) Vestit actor al cinematografului mut francez, creator al unui personaj de aiurit şi prostănac (Rigadin).

14) Viitor general, om politic, prim-ministru (1944-1945), stabilit ulterior în străinătate.

cu aceşti domni din Transilvania. Ei vor să fie cordiali cu Palatul. Situaţia este mult mai puţin încordată decît acum doi ani. Maniu i-a spus lui Rădescu că atunci cînd regele îl va chema la putere îi va putea cere să colaboreze cu Iorga, cu Averescu, el este gata la orice propuneri.

Sinaia, 1 ianuarie 1926

Mă îndrept spre Peleşul plin de dezolare. Regina e prăbuşită pe divan — mă aflu oare la Bicaz acum 8 ani?[15]*. Povesteşte torturile din ultimele cincisprezece zile, cele şi mai rele din ajun. Aflu adevărul pe care nu-l ştiam. Pe data de 12, principele a scris soţiei şi mamei sale — fără emoţie, liniştit, că nu se mai întoarce, că un principe are şi el dreptul la fericire, că este dezgustat, descurajat în tot ceea ce a vrut să întreprindă şi că renunţă la tot. Dacă regina se teme de scandal, nu are decît să spună că a murit într-un accident de automobil sau că s-a înecat în lacul Maggiore! Sînt îngrozită de inconştienţa pe care o denotă această concepţie romanţioasă de manichiuristă. Nici un cuvînt de duioşie, de recunoştinţă sau de părere de rău, nimic pentru copil. Tatălui său, doar o scrisoare oficială şi abdicarea sa motivată. După aceea, Hiott a fost trimis la Milano. De la regină mă duc la rege. Umerii săi prăbuşiţi exprimă durerea — vrea să se ţină tare în faţa nenorocirii* [...] *Îmi spune că s-a înţeles cu Hiott: prima alternativă, principele să se întoarcă imediat; a doua alternativă, dacă refuză — să-l pună să semneze renunţarea pe care i-o duce Hiott. Această grabă mă uimeşte, lucru pe care-l spun regelui. El obiectează că opinia publică, presa încep să facă vîlvă, că a vrut să evite ca problema să ia o întorsătură politică. Hiott a telegrafiat „a doua alternativă", ceea ce înseamnă că însuşi principele forţează lucrurile. În timpul acestor lungi zile de aşteptare şi nelinişte, regele a avut timpul să se convingă că nu poate să ceară ţării o nouă experienţă: principele recidivează prea des. A avut deci îngrozitorul curaj de a cere el însuşi scoaterea din drepturi a fiului său. Opoziţie furioasă a lui Iorga, care a discutat îndelung cu regina. Mihalache a vorbit cu distincţie, Vaida vulgar, cu accente patologice, Prezan înlăcrimat, Brătianu cerînd tergiversarea, dar toţi, în afară de Iorga, gata să-l susţină pe rege*[16]*. În acest timp, regina aştepta împietrită sentinţa. Principesa* [*Elena*] *spera — în sinea ei însă deznădăjduită — salvarea principelui. Mama* [*regina Maria*] *care prima oară luptase cu furie, consideră acum că nu are dreptul să intervină. Atunci avea încredere, credea că pentru calităţile sale principele merită să fie salvat, că va aduce un serviciu ţării — azi nu mai crede. Ea suportă reproşul mut al principesei care nu înţelege.*

Sinaia, 2 ianuarie 1926

Un cer minunat. Zăpada se cerne uşor şi rar — cîte un fulg se anină din cînd în cînd de gene. Sus, disperarea este din ce în ce mai mare. Hiott a sosit aseară cu scrisori. S-a întîlnit cu principele, care la început a fost inconştient şi insensibil; încetul cu încetul s-a trezit la realitate, în cele din urmă s-a emoţionat, a plîns tot timpul, dar a rămas neclintit. Trei zile de luptă au fost aduse toate argumentele, viitorul a fost descris în culori negre. Principele foarte amabil cu Hiott; acesta i-a lăsat de fiecare dată timp de gîndire, mîhnit de triplul său rol de curier, judecător şi călău. Nimic de făcut: ceea ce l-a costat cel mai mult pe principe a fost renunţarea la drepturile sale asupra copilului: „Oare mă cred chiar atît de decăzut!", spune el cu naivitate. Principele insistă asupra faptului că femeea[17] *nu are nici o vină — ca şi prima dată!*[18]*. Vrea să se înşele pe sine — e mult mai frumos să crezi că ai de-a face cu un înger. Scrisoare către regină: emoţionat vorbeşte în sfîrşit de copil, de durerea lui, dar se consideră îndreptăţit să procedeze aşa cum procedează: n-a fost niciodată înţeles, acţiunile sale au fost întotdeauna zădărnicite, împiedicate etc. Regina îmi citeşte scrisoarea pe care i-a trimis-o ea (şi la care vine acest răspuns). Îi spune toate adevărurile dure dar necesare: cît e de insensibil faţă de soţie, tată şi copil, ce frumoase îndatoriri ar putea redobîndi. „Dacă preferi mocirla, imoralitatea, atunci du-te, noi nu te mai putem ajuta, prin lume există o mulţime de drumuri. Disperată, zdrobită, eu — mama ta — care altădată a luptat atît de mult pentru a te salva, nu-ţi mai pot spune că vei găsi inima mamei tale aşteptîndu-te la capătul fiecăruia dintre drumuri".*

Bucureşti, 7 ianuarie

Ieri a venit la dejun Argetoianu: „Scared"[19]*... să fie oare exagerarea unui creier de politician? Pretinde că va lua naştere un curent carlist. „În ochii maselor: principele devine un erou pur şi simplu, căci reprezintă un pretext în spatele căruia se ascund nemulţumirile din ultimii ani"*[20]*. Mişcarea e periculoasă şi are importanţă mai ales din cauza*

---

15) Se referă la dezolarea Mariei în urma escapadelor amoroase ale lui Carol, în timpul primului război mondial. Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 6/1967.

16) Scene din Consiliul de Coroană, convocat pentru a dezbate situaţia lui Carol. Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1967.

17) E vorba de Elena Lupescu.

18) Aluzie la Zizi Lambrino, cu care Carol a contractat o căsătorie morganatică în 1918.

19) Înspăimîntat (limba engleză, în original).

20) Frazele cuprinse între semnele citării aparţin celor cu care autoarea stă de vorbă — în cazul de faţă Argetoianu.

luptelor politice. Ura împotriva lui Brătianu şi a lui Barbu creşte. „Oare aceştia doi sînt singurii de care trebuie să se ţină seama în România?". Pe scurt, situaţie gravă. Spun: care e remediul? Iată-l: înlăturarea grabnică a lui Brătianu. Punerea în loc a indiferent cui, („Vă daţi seama că sînt obiectiv", spune el) şi trimiterea lui Barbu în fruntea unei legaţii — din fericire postul de la Washington este liber. Sînt uşor uimită, uluirea mea creşte cînd adaugă: „Acum cîteva luni, regele i-a spus în mod confidenţial lui Alexandru Emanuel: ce aţi zice dacă l-aş trimite pe Barbu la Washington?"...

La Cotroceni, Hiott este tulburat de toate cîte năvălesc asupra lui din toate părţile. Mă întreabă în mod confidenţial dacă poate vorbi deschis cu regina. Îl sfătuiesc să o facă, bănuind că este vorba de problema înlăturării lui Barbu. Vestea [venirii lui Hiott] o găseşte pe deplin pregătită. Nu-i vorbesc reginei decît despre temerile lui Argetoianu.

24 august 1926

Sinaia, cer albastru, aer înviorător. Ultimele impresii ale familiei regale în ceea ce-l priveşte pe Carol[21]: amabil cu părinţii, ostil faţă de soţie, care nu-i mai este cea mai bună prietenă! Generalul Condeescu a avut impresia că prinţul voia să-i spună ceva, dar se abţinea. Regina se teme să nu-i fi venit iar ideea de-a divorţa. În ochii lui, principesa [Elena] nu mai are nici o calitate [...]

Octombrie 1926

Regina pleacă în această călătorie[22] [spre Statele Unite] cu un sentiment foarte simplu şi netulburat de nici o îndoială: păşeşte spre apoteoză. Criticile de la noi — nimicuri fără importanţă. Nu se critică oare totul, şi poporul nu critică fiecare gest al suveranilor? Este atît de conştientă de acest lucru, încît optimismul ei nu poate fi alterat. Puţin lipseşte ca să nu vadă în aceste critici nişte dovezi de dragoste.

13 octombrie 1926, LEVIATHAN[23]

Ziariştii sînt decenţi. Poate că sînt bolnavi, ştiam eu că există un Dumnezeu! Cu toate acestea, în plecarea noastră există motive care să-i stîrnească. După ce în ajun cinase cu familia[24], principelui Carol i-a venit ideea să-şi însoţească mama la gară. Luată pe nepregătite, ea a avut slăbiciunea de a accepta. Stupoarea a cuprins întreg peronul. Regina s-a aplecat spre Contele Jean de Castellane: „Să spuneţi cît mai apăsat că a fost afectuos şi cordial, dar că în situaţia generală nu a intervenit nici o schimbare". Este răvăşită: în faţa întregii familii reunite[25] (Marea Ducesă, Infanta etc.) principele a susţinut o nouă versiune: că soţia sa este cea care vrea să divorţeze şi să părăsească imediat România, cu care nu se poate deprinde. El a făcut totul de comun acord cu ea, pentru a-i servi drept pretext principesei ca să ceară divorţul. [Carol] pretinde că [Elena] nu şi-a ţinut promisiunile şi că a luat asupra lui toată vina, în speranţa că şi ea îşi va juca rolul.

Îţi stă mintea în loc: te întrebi cine este nebun şi cine minte?

Bucureşti, 31 ianuarie 1927

În afacerea Carol, echivocul este la fel de puternic. Sub ameninţarea unei regenţe[26] care să dureze 15 ani, opoziţia se transformă în carlism, fără entuziasm pentru persoana principelui, ci în convingerea — omenească, de altfel — că cui pe cui se scoate. Opinia generalului Lupescu, şeful Marelui Stat Major: armatei îi poţi impune toate soluţiile, cu condiţia să vorbeşti ferm şi să ştii precis ce poziţie adopţi. Acest principe — căruia i s-au luat toate drepturile, care a fost lipsit de orice rang, dar pe care părinţii îl caută şi miniştrii îl vizitează la Paris, care niciodată nu este ignorat cu desăvîrşire — trece pe

---

21) În ultimele luni, se făcuseră cîteva tentative de contactare a lui Carol la Paris, principalul emisar fiind generalul Condeescu.

22) Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1971.

23) Numele pachebotului pe care călătorea Maria şi suita ei.

24) La Paris, în drum spre S.U.A., Maria s-a întîlnit cu Carol, înainte de a se îmbarca la Cherbourg pe bordul pachebotului LEVIATHAN.

25) E vorba de rudele cu care Maria s-a întîlnit la Paris.

26) Fiind minor, Mihai a domnit în anii 1927-1930 sub un Consiliu de regenţă.

bună dreptate în ochii lumii drept un mort atît de îndoielnic încît e în stare să învie într-o bună zi. De asemenea lumea are impresia că s-a procedat cu prea mare severitate pentru o poveste de adulter. Așa că dacă principele nu a furat de la aviație[27] *— o hoție e oricînd ceva verosimil — totul nu-i decît o mașinație a lui Brătianu, care l-a influențat pe rege. Dincolo de toate aceste absurdități, cred că, dacă Brătianu ar fi vrut într-adevăr să-l salveze pe principe, ar fi putut s-o facă, dar lui i-au convenit cele întîmplate.*

20 februarie 1927

Călătorie la Iași pentru balul invalizilor de război. De-a lungul cîmpiilor albe, scăldate într-o lumină strălucitoare, liniștea unui compartiment rezervat. La Iași războiul reînvie pentru mine la tot pasul, din fiecare piatră. Pe peronul gării așteaptă d-na Petrovici[28]*, care îl tot pisează pe un șef de cabinet zăpăcit și care își dirijează militărește propria sa viață ca și a altora.*

Singurul păcat al acestei femei și jumătate este diapazonul vocii sale. Am locuit la Olga Sturdza — biata Olga care își alungă amărăciunea făcînd sculptură! E talentată, dar de ce oare acest talent nu este dublat și de puțin gust? Casa seamănă cu rochiile pe care le poartă — rodul întîmplării. Toate mobilele astea urîte, prea mici pentru niște camere prea mari, ar fi putut fi combinate altfel; se vede că puțin îi pasă. Greu mi-ar fi venit să am o mamă ca a ei: d-na Cantacuzino-Pașcanu are o înfățișare colțuroasă, păr aspru de japoneză vopsit și ghemotocit în creștetul capului. Gura pungită trebuie că a fost bătrînicioasă de cînd s-a născut. E îmbrăcată în carouri cu galben și negru, deși i-a murit de curînd fratele. Vorbește la fel de repezit ca și fiică-sa, are aceeași înfățișare cam necioplită.

Teatrul din Iași ne prezintă o fermecătoare și demodată sală de bal, stil Second Empire.. Mătăsuri roșii drapate, femei mondene înveșmîntate cum nici cu gîndul nu gîndești la balurile publice din București. Supez cu toți acești oameni cu care nu am ce vorbi. Doamna St., într-o rochie cu crinolină, stă în fața oglinzii și își aranjează buclele cu mișcări de pasăre, pelticindu-se și surîzînd cu gingiile ei de cauciuc.

București, 27 martie 1927

Serată muzicală, la Legația Franței. Prințul Nicolae reprezintă familia regală. Păcat de farmecul său tineresc, umbrit adesea de violență. Ieri a făcut din nou scandal cînd i s-a ciocnit mașina cu cea a generalului Mircescu, sub bolta de la Cotroceni. Din nefericire pentru el, mareșalul Anghelescu[29] *venea în urmă. Oprire mai bruscă decît ar fi fost de dorit — toată lumea coboară. Furios, principele spune că un sergent ar fi trebuit să supravegheze acest loc periculos și că în calitatea sa de general, Anghelescu ar fi trebuit să se ocupe de asta. Toate acestea i le spune foarte tare și cu foarte multă grosolănie. Mareșalul s-a plîns regelui și reginei, mă mir că nici unul dintre ei nu l-a obligat pe principe să-și ceară scuze.*

București, 10 aprilie 1927

Astă-seară, răsfoind memoriile contelui Rudolf Apponyi dau peste pasajul în care vorbește de sus despre Musset și Balzac: „Oamenii ăștia aveau un mare cusur, nu știau să se poarte în lume". Snobismul nobilului conte fățișnește admirabil, masiv, cu un aer aproape religios. Intrînd într-un salon, scriitorul nu era [pe atunci] decît un animal ciudat. Azi toate „cocoșneturile" se topesc după scriitori, dar ar trebui să i se explice contelui (care nu a prea înțeles) că și asta e tot snobism, dar în sens invers.

București, 3 iunie 1927

Cină la Martha[30]*, împreună cu Argetoianu. Acesta pretinde că Brătianu crede într-adevăr într-o conspirație a lui Averescu, în pericolul unei lovituri de stat. O grămadă de baliverne, alimentate de legea stupidă prin care generalul [Averescu] a redevenit militar activ. Brătianu s-a angajat în următoarea discuție:*

— Generale, legea asta e o aberație.

— N-am dorit-o eu și nici nu am știut de ea la timpul respectiv; a da înapoi acum după ce s-a făcut atîta vîlvă în jurul ei ar însemna a da dreptate celor care m-au acuzat că urmăresc să instaurez dictatura.

Brătianu a insistat, celălalt s-a încăpățînat după cum îi e obiceiul.

— Dacă persistați înseamnă că ajungem la ruptură — a spus Brătianu.

— Fie atunci și ruptură.

— Cu toate consecințele ei?

— Cu toate consecințele.

Consecințele erau și de această dată în mîna lui Brătianu. Îmbătat de putere, generalul și-a permis să uite acest lucru. Toți cei care guvernează seamănă între ei: cît timp sînt la putere se simt invincibili, cît sînt pe poziție, totul merge bine: văd scăldat în lumină tot ce au făcut, în schimb ceilalți observă ceea ce nu au reușit să facă. Dialogul amuzant al lui Argetoianu mă face să mă gîndesc în continuare că Brătianu însuși l-a adus pe Averescu. De altfel, și el i-a amintit acest lucru. Brătianu:

---

27) Referire la deturnarea unor fonduri destinate aviației, afacere care s-a mușamalizat repede, lăsînd să planeze serioase suspiciuni asupra lui Carol.

28) Soția profesorului de filozofie și omului politic I. Petrovici.

29) Generalul Anghelescu era mareșal al Curții Regale.

30) Martha Bibescu, născută Lahovary, cunoscută scriitoare, verișoara autoarei *Jurnalului*.

— Dragul meu, îți plac personalitățile Renașterii italiene? Eu îl admir pe Cezar Borgia, e un formidabil cap politic. Pe o scenă mai mare, ar fi făcut lucruri colosale; calitatea lui cea mai de seamă este că prevedea totul. (Și zîmbind, Brătianu a adăugat) Nu mă compar cu Cezar Borgia, dar încerc să prevăd totul. Ei bine, trebuie să mărturisesc că există un lucru pe care nu l-am prevăzut: moartea regelui.

București, 4 iunie 1927

La zece seara sună telefonul — Martha

— Ai să rîzi, dar Barbu e președintele Consiliului.

— Să rîd???

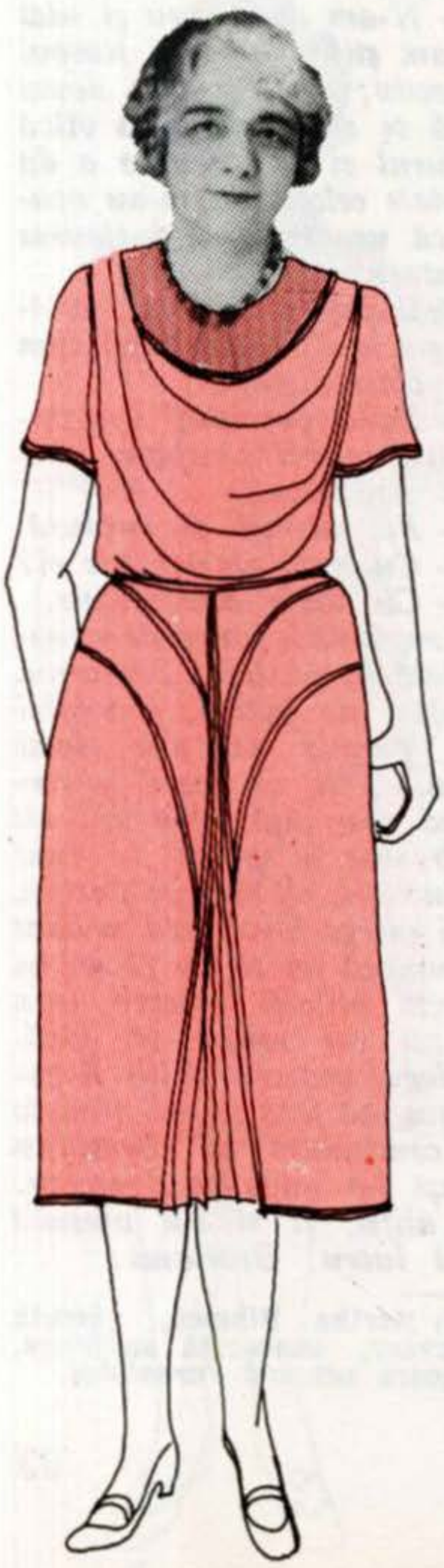

București, 5 iunie 1927

Îmi ajung la ureche: omul de pe stradă spune fără înconjur că regina și-a adus ibovnicul (de fapt folosește un cuvînt mai tare), glume proaste, zeflemeli, plus indignare. Nu mă interesează politica decît în măsura în care poate dăuna reginei. Asta e nenorocirea! Să fi înnebunit Barbu? Împreună cu Brătianu, politicianul cel mai lucid din România? Lasă impresia că smulge una cîte una pietrele de la temelia tronului. Să fi avut regina prea multe șanse de a deveni regentă? Groaznică bănuială. La fel de uluit ca și mine, Dumitru Ghica se întreabă dacă Brătianu nu a procedat așa din servilitate. Spune că a vorbit cu Barbu care părea descumpănit și care spunea: „Mi-e teamă că în loc să dreagă lucrurile, mai rău le-a stricat". Cu alte cuvinte acest minister s-ar fi format pentru treizeci de zile, pînă la alegeri care vor hotărî formarea noului ministru.

Alegeri libere... Ce se va întîmpla cu noi?

Sinaia, 3 august 1927

Regina îmi vorbește despre dezordinea în care se află hîrtiile regelui: o scrisoare de la Averescu, o scrisoare de la o femeie, alături de însemnări, hîrtii de afaceri, un talmeș-balmeș. Scrisori de dragoste, relativ recente, de la o anume Henriette: „Iubitul meu scump". Regina arde. scrisorile de la Martha! „Am fost generoasă și nu i-am vorbit despre ele". Spune că sînt foarte literare.

Sinaia, 7 august 1927

Neliniștea politică s-a calmat. Maniu anodin, Parlamentul în vacanță, armistițiu pînă la toamnă. Se zvonește că [principele] Nicolae și-a scos colții la Brătianu, după unii pentru că vrea un guvern național, după „dorința tatălui său", după alții din cauza problemei apanajului[31]. Am fost la Barbu — nu e de acord cu obiecțiile față de testamentul regelui (el e singurul care l-a văzut). Spune că regele nu lasă o avere foarte mare (cam 350 milioane), că regina nu va fi prea la largul ei, că princepesa mamă este singura cu bani mulți pînă la majoratul fiului ei, deoarece cele șapte milioane pe care le capătă anual sînt destinate exclusiv fanteziilor ei. Comentarii indignate pe marginea articolului Marthei din Illustration[32]. *Ce păcat! Ce lipsă de tact și de suflet! Pentru marea masă de cititori, regele va rămîne o zdreanță: articolul are cîteva lucruri adevărate despre regele Ferdinand — dar nu era momentul să le spună. Sînt dezolată.*

Sinaia, 20 octombrie 1927

Regina a venit la masă. [Îmi relatează că], după spusele idioatei de Loïe[33], regina a fost trasă pe sfoară de întreaga bandă a lui Brătianu, din care aș face și eu parte! Asta e culmea! Regina citează și destăinuirile celor care i-au spus încă înainte de moartea regelui că ea va fi dată la o parte, că d-na Lupescu a fost scoasă în cale dinadins principelui Carol pentru a-l pierde, că restul dinastiei se va risipi și că, în spatele acestor lucruri, se află Brătianu, care vrea să ajungă președinte al Republicii. Pentru că nu a crezut și nu a acționat în consecință, se spune despre ea că e o regină oarbă, căreia nu trebuie să i se dezvăluie adevărul și care nu merită prieteni sinceri și dezinteresați. Adevărul? Dumnezeu

---

31) Venitul asigurat membrilor unei familii regale, pentru a li se asigura un trai „conform rangului lor".

32) E vorba de o evocare a regelui Ferdinand, apărută imediat după moartea sa.

33) Americanca Loïe Fuller, fostă dansatoare, devenind „prietena de inimă" a Mariei a șantajat-o ulterior, sub amenințarea că-i publică confidențele.

ştie care e adevărul pentru nişte suverani cărora cei din jur le servesc atît de multe adevăruri şi toate cu patimă.

Sinaia, 22 octombrie 1927

Lungă plimbare de una singură. Dejun la Maruka[34]*. Biedermayer şi tonuri ruginii pe mobile — afară arborii îşi fac datoria. O casă încărcată, dar fermecătoare; cele două scări interioare duc fiecare la cîte o mansardă. Ea e absurdă şi amabilă; uneori perfect logică. Nu-l poate suferi pe Barbu; ce a făcut din regină, cît a avut de profitat. Pe vremuri vedea în el un fel de Tristan, dar, de fapt, nu este decît întruchiparea perfectă a favoritului. Eu îl apăr: rolul pe care l-a jucat în război, serviciile aduse. Răul pe care l-a făcut s-a datorat situaţiei în care se afla şi nu lui personal.*

După masă, Enescu a dispărut cu pisica — un sunet minunat de vioară se aude undeva departe.

Sinaia, 23 octombrie 1927

Regina îmi povesteşte că o secretară a lui Loïe ar fi spus că aceasta va publica corespondenţa reginei, dar că e gata să renunţe în schimbul sumei de 2 000 lire sterline. Regina îi scrie lui Loïe, fără ocolişuri, cerîndu-i un înscris prin care să se oblige să înapoieze prin testament corespondenţa în chestiune. Loïe neagă indignată povestea secretarei.

În legătură cu minunatele perle pe care le poartă la gît, regina ne povesteşte despre dragostea bolnăvicioasă şi crudă a reginei Elisabeta[35] *pentru bijuterii. E ceva ce frizează monstruosul; în mai cînd pleacă la Balcic pentru două zile, regina o lasă pe Elisabeta să doarmă în camera ei de la Cotroceni, pentru ca regele să nu rămînă singur, şi-şi ia cu dînsa toate caietele şi scrierile. Elisabeta vine după ea la Balcic. Mama ei îi spune:*

— Aici mi-am văzut visul cu ochii.

Elisabeta îi ia mîna:

— Mie nu mi s-a împlinit nici un vis, singurul care mi se va împlini va fi atunci cînd voi avea diadema ta cu perle. Îţi mulţumesc că mi-ai spus că mi-o vei lăsa prin testament.

Regina e uluită de această aluzie feroce la propria ei moarte („I live in that hope"[36]*) precum şi de faptul că ştie precis că nu a spus niciodată un asemenea lucru, deoarece avea intenţia să lase diadema Ileanei. Brusc se dumireşte: trebuie că a uitat la Cotroceni caietul în care îşi notase ce va lăsa fiecăruia prin testament. Într-adevăr, la Bucureşti îl găseşte pe o etajeră lîngă pat. O dezgustă viclenia cu care i-a fost forţată mîna. Cu toate acestea, schimbă dispoziţiile, dar Elisabeta s-a răzgîndit, vrea perlele pe care regina le-a cumpărat de la sora ei. Această tocmeală macabră e înspăimîntătoare.*

Sinaia, 25 octombrie 1927

Familia Morris[37] *a sosit aseară. Pe peronul gării, într-un frig îngrozitor, Maruka îl aştepta şi ea pe Mihai. La cină d-na Morris îşi etalează brăţările cu briliante, cerceii lungi, perlele — e ca o vitrină. După masă, ne citeşte fragmente din cartea ei* În călătorie cu regina Maria. *Cît îi place să se citească! De ieri, regina e la Bucureşti. Nu ştim nimic despre ceea ce se întîmplă acolo. Ridic telefonul. Barbu:*

— Ştiţi ce s-a întîmplat?

Aflu: Manoilescu[38] *arestat, complot carlist, Carol îşi revendică drepturile, toate scrisorile lui sînt la Manoilescu, sînt amestecate şi cîteva oficialităţi. Nici Goga nu ar fi străin. Averescu spune că e o poveste lamentabilă, cu care nu e de acord, dar ce să facă! Nu s-ar fi întîmplat una ca asta, dacă era el la putere.*

Plimbare prin pădure cu Morris. Un om de treabă — dar dacă regina ar fi înţeleaptă n-ar fi dat interesele ei decît pe mîna unor oameni de calitate. A aflat că Lupeasca s-a săturat de Carol, că se plictiseşte. Cum nu ştim încă nimic (era înainte de conversaţiei mele cu Barbu) Morris şi cu mine cădem de acord că probabil Carol nu va face nimic [pentru a reveni], că preferă viaţa pe care o duce! Consideraţiile noastre psihologice s-au spulberat, din cauza incoerenţei de caracter a lui Carol.

Morris îmi vorbeşte şi despre corespondenţa dintre regină şi Loïe: bătrîna [Loïe] e cinstită, crede că şi-a luat toate precauţiile, cei din jurul ei s-ar putea să fie oameni de treabă, dar ziariştii americani stau de pe acum la pîndă şi uneori, sînt în stare să fure documente. Morris însuşi a văzut scrisori foarte compromiţătoare cu diverse consideraţii ale reginei despre rege, care nu s-ar cuveni publicate.

A fost interceptată o scrisoare a Lupeascăi către tatăl ei — pretinde că s-a despărţit de Carol. Toate acestea fac parte din joc. Regina a comis o imprudenţă, promiţîndu-i lui Carol colecţia de timbre a tatălui său, nu bănuia ce valoare are. Ceilalţi copii au protestat. Furios, Carol i-a scris maică-si o scrisoare foarte grosolană.

(Va urma)

Traducere de:
Alexandra VIFOR

---

34) Maria Cantacuzino, soţia lui George Enescu.

35) E vorba de fiica cea mai mare a reginei Maria, Elisabeta, căsătorită cu regele George al Greciei, de care s-a despărţit ulterior, locuind mai mult în România.

36) „Trăiesc cu această speranţă", (în limba engleză, în original).

37) Consul onorific al României la Chicago şi multimilionar, Morris a contribuit pe plan financiar la organizarea vizitei în S.U.A. a reginei Maria. Simona Lahovary vorbeşte cu dispreţ despre el în diverse pagini ale *Jurnalului*.

38) Mihail Manoilescu: politician de dreapta, a devenit mai tîrziu adept al „corporatismului" de tip mussolinian.

BISERICA FOSTEI MĂNĂSTIRI VERBILA

Descoperirea unor fotografii din anul 1907 ale fostei Mănăstiri Verbila — azi biserica satului cu acelaşi nume, mi-au stîrnit curiozitatea de a vizita acest monument care dăinuie de mai bine de patru veacuri. Biserica se află în judeţul Prahova, într-un cadru pitoresc în fostul codru al Verbilei.

Din pisania bisericii aflăm că a fost zidită în anul 1532 de Dragomir mare spătar, Toma banul şi Caraci, al doilea vistier. Se pare că biserica este mai veche, probabil dinainte de 1527, cînd i se întărea stăpînirea unui munte dăruit de Dragomir spătarul. În timpul domniei lui Radu Şerban şi a lui Matei Basarab, marele spătar Pană Filipescu i-a făcut diferite modificări şi reparaţii.

Distrusă de cutremurul din 1802, mănăstirea a fost restaurată în anii 1803-1805 de egumenul Paisie de la Mănăstirea Sinaia din Ianina (Grecia), cînd s-au refăcut biserica, zugrăvelile şi zidul de incintă, precum şi clopotniţa. În anii 1934-1937, biserica a fost din nou restaurată de Comisia Monumentelor Istorice.

Monumentul — foarte cunoscut — a făcut obiectul a numeroase studii semnate de specialiştii şi istoricii noştri. În 1915, cînd ministrul Cultelor şi Instrucţiunii I.G. Duca a propus ca toate bisericile şi mănăstirile ţării anterioare anului 1834 să fie declarate monumente istorice

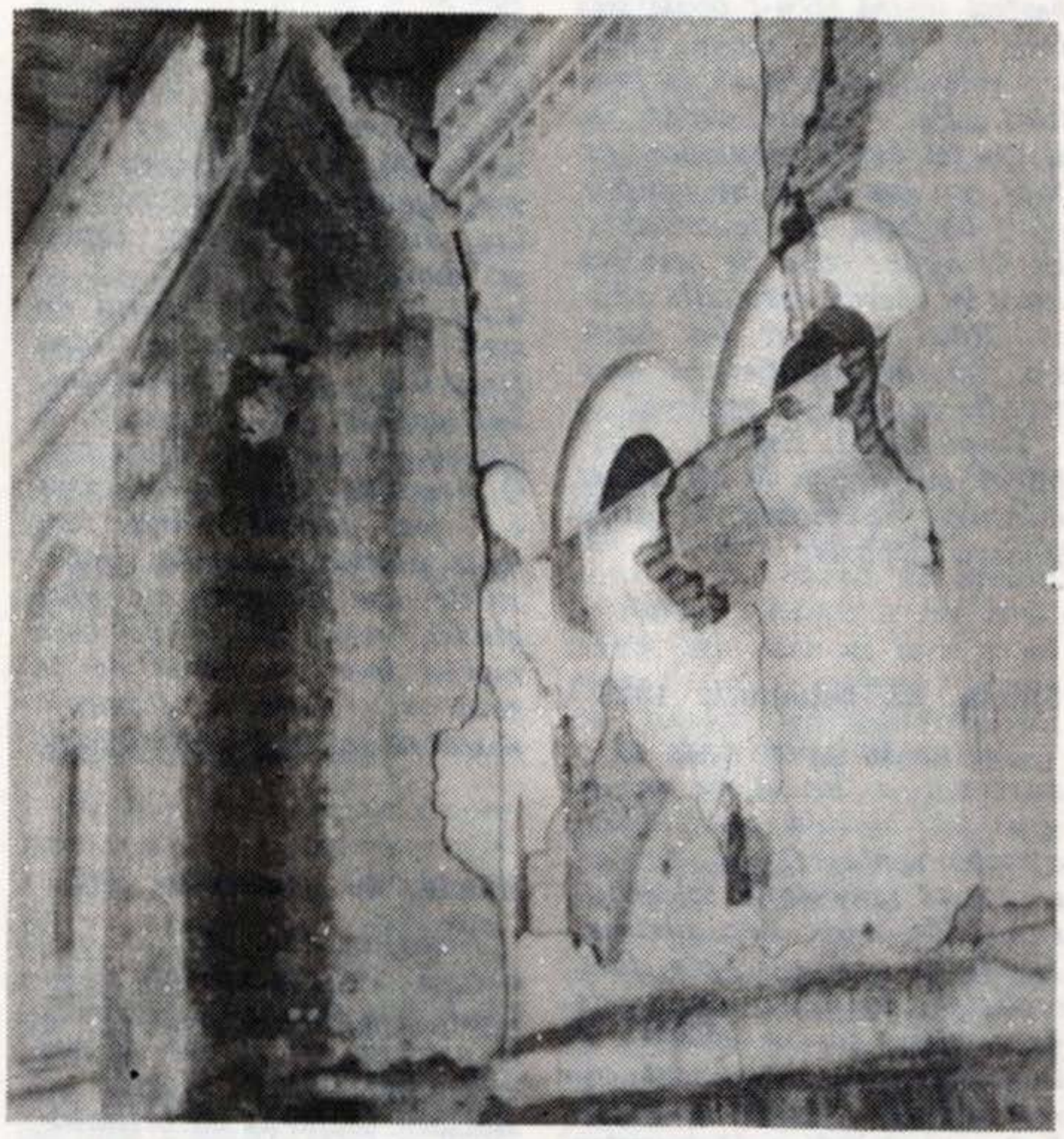

şi puse sub ocrotirea legii, Virgil Drăghiceanu, conservator al Comisiunii Monumentelor Istorice îşi încheia un raport despre Mănăstirea Verbila astfel: „Şi ca istoric şi ca interes artistic, cred că schitul Verbila trebuie pus sub ocrotirea legii de conservare a monumentelor istorice". În unele lucrări de specialitate, biserica Verbila este asemuită cu biserica Mănăstirii Plumbuita, alături de bisericile Mitropoliei, Cotroceni şi Radu Vodă din Bucureşti.

Din păcate, monumentul la care ne referim n-a mai fost îngrijit şi astăzi se află într-o stare necorespunzătoare. Fotografia de mai sus este în această privinţă concludentă. Ne întrebăm însă: cei în drept nu cunosc valoarea portretelor ctitorilor şi a voievodului Radu Paisie, a icoanelor pictate pe lemn cu inscripţii în limba greacă şi nestudiate încă?

Poate întrebărilor noastre forurile în drept le vor da răspunsul pe car-l aşteptăm.

Sabina POPESCU

poșta mi

— Cititorii ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București.

— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înapoiază. **În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru** cei care ne scriu de mînă, adesea cu creionul și foarte neciteț **că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisorilor lor.**

— Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

HASDEU DESPRE CUZA

Semnînd cu numele întreg, dar rugîndu-ne să-i transcriem doar inițialele, M.T. *din* București, *ne trimite necrologul publicat de* Columna lui Traian *a lui Bogdan-Petriceicu Hasdeu — la moartea lui Alexandru Ioan Cuza. Transcriem cîteva aliniate:*

„Alexandru Cuza [...] demn de a fi în Panteonul Național a murit în goană pe pămînt străin;

A murit în goană pe pămînt străin dar în România trăiește împroprietărirea săteanului;

A murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește autonomia statului;

A murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește Unirea".

2 DOFTORI, 1 IPOHIRURG ȘI 1 SPIȚER

Judecătorul DORIN CLOCOTICI, *doctor în drept din* Constanța, *ne trimite cîteva date, aflate în tomul IV, partea II din* Analele parlamentare ale României *editate în 1894, unde într-un* Memoriu pentru lucrările Departamentului Treburilor din Lăuntru *supus discuției Obștești Adunări în ședința din 27 decembrie 1833, sînt și cîteva mențiuni privind spitalul din Iași, pe care le reproducem, după scrisoarea corespondentului nostru:*

„Spitalul din Eși, în Mănăstirea Sîntului Spiridon, are încăpere de 100 crivaturi [paturi — *n.n.*] despărțite în două departamenturi.

La începutul anului s-au aflat bolnavi între-însul

.....	70
Pînă la 1 Ghenarie 1833 au mai prefăcut	774
Peste tot	844
Din aceștia s-au însănătoșit	676
au murit	59
au rămas între-însul pe anul 1833.....	109
	844

Acest spital are încăperea lui de 100 crivaturi, dar la întîmplări cînd bolnavii năvălesc nu sînt izgoniți, primindu-se în căutare cu osebite așternuturi pe gios prin odăi. Numărul bolnavilor intrați între-însul prin purtarea de grijă a epitropilor cu înadins rînduit logofăt a casei se caută de către aceștia: 2 doftori, 1 ipohirurg [subchirurg—*n.n.*] 1 spițer [farmacist — *n.n.*] 1 preot duhovnic, 1 vătaf, 19 poslușnici [servitori — *n.n.*] bărbați și femei, 4 rîndași, 1 stolnic, 1 bucătar, 1 suiulgiu pentru păstrarea apei, total 32".

28 SAU 29?

ION TĂTARU *din* Giurgiu: „În unele lucrări am găsit scris Viet Nam; în altele Vietnam. Cum este corect?". *Ambele transcrieri sînt exacte și înseamnă, în traducere — „Țara Sudului".*

Același corespondent ne întreabă „Care este data exactă în care s-a încheiat asaltul Constantinopolului, deoarece în *Manualul de istorie* clasa XII este indicat 28 mai 1453, iar în alte lucrări 29 mai 1453".

Majoritatea surselor indică această ultimă zi, 29 mai 1453, ca dată terminală cuceririi Constantinopolului de către oștile turce ale sultanului Mahomed II. Data marchează, totodată, și sfîrșitul Imperiului bizantin.

PICTORUL FOTOGRAF SZATHMARY

În completarea articolului Carol Popp de Szathmary — primul fotoreporter de război *(nr. 12/1973),* DANIEL BÉLA *din* Cluj, *ne trimite cîteva date suplimentare privind biografia acestui multilateral artist. Originari din comuna Peterfája, o ramură a familiei de mici nobili maghiari Szathmary și-a adăugat patronimicul Papp („preot" în limba maghiară).*

Așa cum consemnează și corespondentul nostru, date suplimentare despre Carol Popp de Szathmary se găsesc în lucrarea lui Árpád Árvay Exemplul strămoșilor, *publicată în limba maghiară la Editura Kriterion, București, 1973, apariție consemnată și în revista noastră, nr. 3/1974.*

RĂSPLATA CREDINȚEI

I. M. NEDA *din* București; *transcriem din scrisoarea dv.:*

„În timpul cît a fost pribeag în Transilvania, înainte de a lua domnia Munteniei, Matei aga din Brîncoveni (ca domn *Matei Basarab*) a avut în preajmă oameni care l-au slujit cu devotament. Printre aceștia erau și unii boiernași care, după ce Matei a devenit voievod, și-au primit răsplata credinței lor. Astfel, la 29 iulie 1633, Vasile din Stroești (Gorj), devenit armaș, a căpătat de la Matei Vodă o carte domnească, prin care era scutit de diferite biruri și îndatoriri, între care: «de dijmă den stupi, de goștină den oi și den porci, de cai de olac, de povoade, de mertice, de oale de suigiu, de bănișuri, de județ și de toate slujbele și mîncăturile cîte sînt peste an [...] căci au slujit Domnii meale pre într-alte țări streine, și tot cu dreptate, și unde a fost păsul și nevoia Domnii meale...»".

poșta mi

DIN CE CAUZĂ?

POPA M. NECULAI *din* com. Griviţa, jud Galaţi: „Abonat la *Magazin istoric*, nu am primit nici pînă astăzi numărul pe septembrie 1973. Întrebînd la oficiul poştal, mi s-a răspuns că nu a fost expediat de la Bucureşti. Din ce cauză?".

CONST. BUTNARU *din* com. Vlădeni, jud. Botoşani: „În comuna noastră nu s-a primit numărul 10/1973. Ce s-a întîmplat?".

Ca şi în alte rînduri, transmitem întrebările Direcţiei poştei şi difuzării presei.

PE URMELE UNUI ARTICOL

Istoriografia insurecţiei naţionale antifasciste din August 1944 însumează sute şi sute de lucrări. Dar, prin amploarea şi însemnătatea evenimentului, cercetarea atentă şi competentă a izvoarelor îl poate pune încă pe istoric în faţa ineditului. Şi, evident, acest inedit vine să completeze detalii, poate adăuga în sprijinul unei afirmaţii acel grăunte de adevăr în plus, atît de necesar progresului şi adîncirii cercetării.

Despre forţele care au participat la pregătirea şi înfăptuirea insurecţiei — esenţială cotitură în istoria României — motivele care le-au determinat să intre în acţiune, ca şi despre rolul pe care l-au avut fiecare din acestea, revista noastră a scris în repetate rînduri şi o va face şi în viitor. În numărul din august 1973, Magazin istoric *a publicat articolul intitulat:* 23 August 1944: Marele eveniment s-a produs, *semnat de Gelu Ureche. În prezentarea care îl precede se preciza: „Articolul de faţă* abordează o zonă mai puţin cercetată, *încercînd să prezinte modul în care au reacţionat diferitele organe represive şi de informaţie ale regimului militaro-fascist în momentul arestării celor doi Antonești [...]. Printr-o acţiune politică asiduă, înfruntînd numeroase primejdii, comuniştii şi celelalte forţe patriotice au determinat neutralitatea sau diminuarea ripostei organelor represive ale aparatului de stat antonescian; în unele cazuri, chiar funcţionari superiori din servicii cheie au fost atraşi în activitatea de pregătire şi înfăptuire a diferitelor obiective ale insurecţiei".*

Aşadar, atît redacţia, cît şi autorul, au atras atenţia asupra faptului că materialul era doar o contribuţie la o temă neabordată. Faptul că mulţi dintre contemporanii evenimentelor şi chiar unii dintre participanţi sînt încă în viaţă, face posibil ca, cu ajutorul lor o serie de împrejurări, fapte, detalii să poată fi desigur, mai bine elucidate. Şi aşa cum ne aşteptam, corespondenţa pe marginea articolului a fost substanţială. Precizări şi completări privind unele fapte prezentate în articol, conţin scrisorile trimise redacţiei noastre de către general-locotenent în rezervă CONSTANTIN ANTON, *general-locotenent în rezervă* PANTELIMON COMIŞEL, *general-maior în rezervă* OCTAVIAN RĂDULESCU, *locotenent-colonel în retragere* TRAIAN BORCESCU, *şi cea expediată de* N. STĂNESCU.

Mulţumind tuturor celor de mai sus, redacţia reaminteşte cititorilor că salută orice precizare, rectificare sau completare pe marginea articolelor publicate; colaboratorii noştri nu au desigur pretenţia că prin articolele tipărite dau aprecieri definitive, exhaustive, cercetarea trecutului fiind o activitate continuă şi de durată, iar istoria o ştiinţă care se îmbogăţeşte necontenit.

O INIŢIATIVĂ LĂUDABILĂ

Dr. STANCIU STROIA *din* Bucureşti: *în primul război mondial, în septembrie 1916, în luptele de la Orlat, judeţul Sibiu, două companii din regimentul 2 Vîlcea, au rezistat vitejeşte, timp de două săptămîni, împotriva a două regimente germane. În această încleştare şi-au jertfit viaţa 75 ostaşi români, care au fost înhumaţi într-un mormînt comun pe platoul Augur, din apropierea satului Fîntînele, comuna Săliştе. În vara anului trecut, semnatarul scrisorii, originar din acest sat — împreună cu alţi cinci foşti consăteni — şi cu sprijinul locuitorilor din Fîntînele şi al Consiliului popular al comunei Săliştе — au refăcut mormîntul în piatră. O placă comemorativă aminteşte jertfa eroilor căzuţi pe aceste meleaguri pentru reîntregirea neamului.*

NU AVEŢI DREPTATE!

E. VICTOR *din* Craiova, *ne scrie laconic:* „Nr. 11/1973, p. 28, col. 2 — nu Matteotti, ci Amendola".

1. Ba Amendola, nu Matteotti, am fi noi tentaţi să-i răspundem. Este vorba de Giovanni Amendola *care pentru atitudinea sa antifascistă a fost victima cîtorva atentate. Astfel, la 26 noiembrie 1923 este atacat de un grup de fascişti, printre care Albino Volpi şi Amerigo Dumini, participanţi ulterior la uciderea lui Giacomo Matteotti (*Magazin istoric, *nr. 3/1972). La 5 aprilie 1925, după o cuvîntare ţinută la* Casa del Popolo *din Roma, este din nou atacat. În iulie, acelaşi an, pe şoseaua dintre Montecatini şi Pistoia asupra lui G. Amendola are loc un nou atentat. Este grav rănit. Transportat în Franţa, a decedat după cîteva luni (6 aprilie 1926).*

2. Harta publicată în acelaşi număr (p. 47) ilustrează articolul care se ocupă de anul revoluţionar 1848 în cîteva centre din cadrul Confederaţiei germane.

TRUPE SPANIOLE REPUBLICANE

Ing. IOAN VID RUS *din* com. Ucuriş, jud. Bihor: „In lucrarea *Drumul meu în fizică* a fizicianului Max von Laue se vorbeşte de intrarea trupelor franceze şi spaniole republicane în oraşul Höchingen, la 23 aprilie 1945. Despre ce trupe spaniole e vorba?"

După înfrîngerea republicanilor spanioli refugiaţi în Franţa, ei s-au constituit în unităţi de voluntari, care au luptat înrolate în 1939-1940 şi apoi în mişcarea de Rezistenţă a poporului francez împotriva cotropitorilor germani.

DECLARAŢIA DE INDEPENDENŢĂ

LEONTIEŞ GEORGI *din* satul Molid, jud. Suceava. *Într-adevăr,* Declaraţia de independenţă a S.U.A. *a fost adoptată acum 198 ani (şi nu 207 cum socotiţi dv.) la 4 iulie 1776, în timpul războiului de independenţă (1775-1783) purtat de coloniile nord-americane pentru ieşirea de sub dominaţia Angliei.*

Declaraţia proclamă constituirea S.U.A. În 1787 a fost adoptată Constituţia *ţării, primul preşedinte al S.U.A. fiind ales George Washington* (vezi *Magazin istoric,* nr. 7/1971).

*

OSKAR BERGER *şi* VICTOR POPOVICI *din* Siret, jud. Suceava: *am transmis sugestiile dv. Consiliului Popular al judeţului Suceava.*

NU STATUIE, CI MONUMENT

DUMITRU L. FLORESCU-GRECI *din* com. Mateeşti, jud. Vîlcea, *precizează că Ecaterinei Teodoroiu îi este consacrat la Tg. Jiu nu o statuie, ci un monument (vezi nr. 11/1973).*

STRICT ŞI DUPĂ LEGE...

Dr. VIRGIL VRACIU *din* Agafton, jud. Botoşani, *ne trimite cîteva amintiri privind personalitatea dr. Petru Groza:* „În 1921, ca student al Facultăţii de drept din Cluj, făceam practică în Directo-

ratul general al justiției din acest oraș. Într-o zi mă aflam în cabinetul președintelui directoratului, cînd a venit și dr. Petru Groza care în acea vreme era ministru al Ardealului. Tot în acest timp a venit și baronul Kemeny Pál care vroia să obțină o scutire de expropriere. Eu și președintele am vrut să părăsim biroul. Făcîndu-ne semn să rămînem, ceea ce l-a cam încurcat pe baron, dr. Petru Groza a luat dosarul cu documentele acestuia și, în văzul nostru, a scris următoarele: «Comisia locală de expropriere și împroprietăriri va proceda strict și după lege, fără nici un fel de părtinire»".

SAVANTUL CELIBATAR

Prof. V.M. IOACHIM *din* București: „La vîrsta mea de 83 ani îmi face o mare plăcere citirea revistei *Magazin istoric*, unde aflu cu detalii lucruri știute și cele mai multe neștiute.

O nedumerire: din rubrica *Zîmbete din cronici* (nr. 9/1973, p. 37), reiese că marele savant I. Newton a fost căsătorit. Or, în biografia *I. Newton* de I. Vavilov (Editura Științifică, 1964), la p. 19 găsim următoarele rînduri: «Ulterior, însă, cînd Newton s-a hotărît definitiv pentru cariera universitară, el a renunțat la intenția de a se căsători», iar mai jos: «Pînă la sfîrșitul vieții, Newton a întreținut raporturi de prietenie cu tovarășa jocurilor sale din copilărie». Dacă aceasta a fost situația, poate era bine să se facă și această mențiune". *Iată că am făcut-o!*

CURSUL SAU PÎRÎUL APEI?

CONST. BURTEA, *învățător pensionar din* satul Vîjîietoarea, com. Tătăranu, jud. Vrancea: „La 18 noiembrie 1473 armata moldovenească, condusă de Ștefan cel Mare, s-a ciocnit cu armata lui Radu cel Frumos [...] la Cursul Apei (în fostul județ Rîmnicu Sărat). Pe ambele maluri ale Rîmnicului, în triunghiul format de satele Vîjîietoarea — Martinești — pădurea Proca, de curînd au fost scoase la iveală mai multe proiectile din fontă masivă, în greutate de la 1 kg la 4 kg și care se găsesc în muzeul școlii din Vîjîietoarea. Vă rog să precizați dacă nu cumva aici, pe teritoriul fostului județ Rîmnicu Sărat, la 25 km N.E. de orașul cu acest nume, s-a dat acea bătălie de la 1473, rîul Rîmnic fiind acel «Cursul Apei»".

Locul luptei din 1473 nu este încă bine fixat în istoriografia noastră. Cronica anonimă (*așa-zisul* Letopiseț de la Bistrița) *o localizează la* Pîrîul Apei, *dar un asemenea hidronim nu există. Într-o lucrare tipărită în 1957, prof. C. Cihodaru a ajuns la concluzia că* Pîrîul Apei *este, de fapt, alt nume al Milcovului Mare, un braț — azi dispărut — al rîului Milcov. În zona satului Martinești s-au purtat în sec. XVIII lupte în timpul războaielor ruso-turce. Astfel s-ar putea explica proveniența ghiulelelor respective.*

32 ÎN LOC DE 32!

După difuzarea numărului 3/1974 al revistei noastre, am primit o serie de scrisori și telefoane de la cititori prin care ni s-a semnalat că, la unele exemplare din acest număr, primele 32 de pagini au fost înlocuite cu 32 pagini din numărul anterior. Am adresat cuvenita sesizare conducerii Combinatului Poligrafic „Casa Scînteii" unde se tipărește revista noastră, care ne-a informat că această regretabilă defecțiune s-a produs datorită unei neatenții la Secția de finisare. Conducerea C.P.C.S. ne-a asigurat că au fost luate toate măsurile pentru ca în viitor, în mîinile cititorilor să ajungă numai exemplare de bună calitate.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● „Horea a hotărît să-i elibereze pe ai lui": relatările inedite ale unui ziar din Hamburg despre marea răscoală a moților ● 1618-1648: Transilvania dobîndește un prestigiu internațional ● Doi soli dintre Carpați la curtea regelui Suediei ● Clasa muncitoare — coloana vertebrală a izbînzii ● Ion Pas: fericirea de a trăi istoria ● Cu ochii la viitor, dar cu gîndul spre trecut: P.N.Ț. și P.N.L. în anii dictaturii antonesciene ● S-a întîmplat cîndva în Munții Banatului: un dramatic episod din istoria miliției ● Istorici britanici la ei acasă ● Șapte ani de război în secolul luminilor ● O tragică eroare judiciară: cazul sublocotenentului Ciulei ● Aviatorul erou A. Pokrîskin evocă ultimele bătălii cu Luftwaffe ● D. D. Eisenhower — relatări de front ● Simona Lahovary despre clanul regina Maria — Barbu Știrbey

CONTENTS

OLIMPIU MATICHESCU May 1, 1939: The Communists in Front of the Royal Palace 2
PAUL CERNOVODEANU Legends of the City of Bucharest 12
VASILE MACIU The Romanian Diplomat Dumitru Brătianu (1818-1891) 24
VASILE GR. BOBOCESCU and **MARIAN ŞTEFAN** 1937: An Unpublished Letter Addressed by the Communist Militant Lucreţiu Pătrăşcanu to Iuliu Maniu, the leader of the National-Peasant Party 38
MARIA LUISA RIZZATTI Leonardo da Vinci 47
PAUL CORNEA 130 Years since the First Issue of the Review „Propăşirea" 54
I. MINTS Maxim Gorki as a Historian 60
OCTAVIAN MĂRCULESCU and **EUGEN PANIGHIANŢ** Was Ovid Present When the City of Aegyssus Was Stormed? 64
VASILE ŞIMANDAN An Interview of the West-German Historian Hans Hartl 68
MAGDA TOTU 1866: The Revolt of the Frontier Guard 70
D. D. EISENHOWER War Memoirs 73
A. M. OFRIM Recalling the Communist Elena Pavel Sîrbu (1915-1943) 84
SIMONA LAHOVARY „I Was Queen Maria's Lady-in-Waiting" (Extracts from a Diary) 88

SOMMAIRE

OLIMPIU MATICHESCU Le 1-er Mai 1939: Les communistes devant le Palais royal 2
PAUL CERNOVODEANU Légendes de la ville de Bucarest 12
VASILE MACIU Le diplomate roumain Dumitru Brătianu (1818-1891) 24
VASILE GR. BOBOCESCU et **MARIAN ŞTEFAN** 1937: Une lettre inédite envoyée par le militant communiste Lucreţiu Pătrăşcanu à Iuliu Maniu, président du Parti National-Paysan 38
MARIA LUISA RIZZATTI Léonard de Vinci 47
PAUL CORNEA 130 ans depuis la parution de la revue „Propăşirea" 54
I. MINTS Maxim Gorki — historien 60
OCTAVIAN MĂRCULESCU et **EUGEN PANIGHIANŢ** Ovide à l'assaut de la cité d'Aegyssus? 64
VASILE ŞIMANDAN Une interview avec l'historien ouest-allemand Hans Hartl 68
MAGDA TOTU 1866: La révolte des unités chargées de la garde des frontières 70
D. D. EISENHOWER Mémoires de guerre 73
A. M. OFRIM Evocation de la communiste Elena Pavel Sîrbu (1915-1943) 84
SIMONA LAHOVARY „J'ai été la dame d'honneur de la reine Maria" (Pages de journal) 88

СОДЕРЖАНИЕ

О. МАТИКЕСКУ Первое мая 1939 г: коммунисты у королевского дворца 2
П. ЧЕРНОВОДЯНУ Легенды города Бухареста 12
В. МАЧУ Румынский дипломат Думитру Брэтиану (1818-1819) 24
В.Г. БОБОЧЕСКУ, М.Ш ТЕФАН 1937 г: неопубликованное письмо коммунистического деятеля Лукрециу Пэтрэшкану, обращенное к Юлиу Маниу, председатель Национально-Крестьянской Партии 38
М.Л. РИЗЗАТИ Леонардо да Винчи 47
П. КОРНЯ 130-летие основания журнала „Пропэширя" ..54
И. МИНЦ Максим Горький историк 60
О. МЭРКУЛЕСКУ, Е. ПАНИГИЯНЦ Овидий при осаде крепости Егиссус? 64
В. ШИМАНДАН Интервью с западно-немецким историком Ханс Хартл 68
М. ТОТУ 1866: восстание пограничников 70
Д.Д. ЕЙЗЕНГОВЕР Военные мемуары 73
А. М. ОФРИМ Воспоминание о коммунистке Елена Павел Сырбу (1915-1943) 84
С. ЛАХОВАРИ Страницы дневника 88

INHALT

OLIMPIU MATICHESCU 1. Mai 1939: Kommunisten vor dem Königspalais 2
PAUL CERNOVODEANU Legenden um die Stadt Bukarest..12
VASILE MACIU Der rumänische Diplomat Dumitru Brătianu (1818-1891) 24
VASILE GR. BOBOCESCU, MARIAN ŞTEFAN 1937: Ein unveröffentlichtes Schreiben des Kommunistenkämpfers Lucreţiu Pătrăşcanu an Iuliu Maniu, Präsident der National-Bäuerlichen Partei 38
MARIA LUISA RIZZATTI Leonardo da Vinci 47
PAUL CORNEA 130 Jahre seit dem Erscheinen der Zeitschrift „Propăşirea" 54
I. MINŢ Maxim Gorki — Historiker 60
OCTAVIAN MĂRCULESCU, EUGEN PANIGHIANŢ Hat Ovid an der Belagerung der Festung Aegyssus teilgenommen? 64
VASILE ŞIMANDAN Interview mit dem west-deutschen Historiker Hans Hartl 68
MAGDA TOTU 1866: Der Aufstand der Grenzjäger 70
D. D. EISENHOWER Kriegsmemoiren 73
A. M. OFRIM Erinnerungen an die Kommunistin Elena Pavel Sîrbu (1915-1943) 84
SIMONA LAHOVARY „Ich war Hofdame der Königin Maria" (Tagebuchblätter) 88

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Bucureşti, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanţa Avram, Ana-Maria Şerbănescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

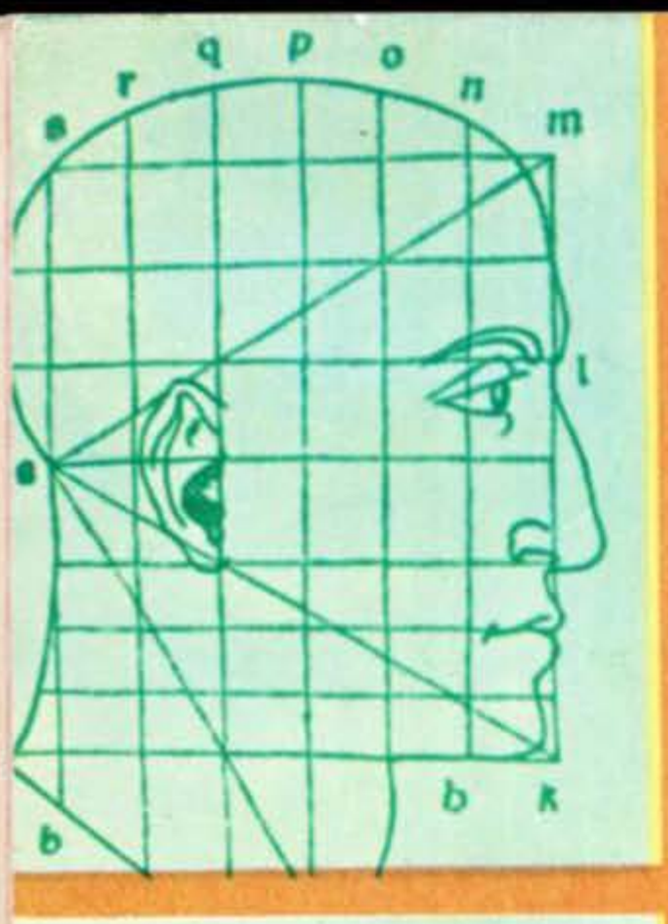

LE ONARDO
VINCI